

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

JUNGCU TİP KATEGORİLERİ BAĞLAMINDA
SABAHATTİN ALİ'NİN ROMAN KİŞİLERİ

Zeynep İkbal HARMANCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
DR. ÖĞR. ÜYESİ HANİFİ ASLAN

Konya-2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zeynep İkbal HARMANCI		
	Numarası	18810701037		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Yeni Türk Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Jungcu Tip Kategorileri Bağlamında Sabahattin Ali'nin Roman Kişileri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Zeynep İkbal HARMANCI

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zeynep İkbal HARMANCI		
	Numarası	18810701037		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Yeni Türk Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hanifi Aslan		
Tezin Adı	Jungcu Tip Kategorileri Bağlamında Sabahattin Ali'nin Roman Kişileri			

Psikolojide tipler üzerine yaptığı çalışmasında Jung, insanlık tarihinde daha önce de üzerine çok düşünülmüş bir konu olan, insana hâkim olan temel tutumları belirleme ve buna dayanarak farklı insan kişiliklerini belli sınıflara ayırma çabasına girmiş ve başarılı olmuştur. Bunun için Jung öncelikle ayırdedici özellikleri ortaya koyan “tutum ve işlev tipleri”ni belirlemiştir. Baskın olan tutum ve işlev tiplerinin birleşmesi sonucu ortaya sekiz tip çıkmaktadır. Jung “Psikolojide Tipler” adlı eserinde bu tipleri detaylı olarak inceler ve geçmişte yapılmış tasniflerle karşılaştırır.

Jung’un çalışmasından roman karakterlerini tahlil etmek ve kişilik tiplerini belirlemek için de faydalanılabilir. Böylece karakterlerin davranışlarını şekillendiren kişilikleri tespit edilebilir ve karakterlerin kişilik tiplerinin romandaki işlevine dair çıkarımlar yapılabilir. Bu sayede roman karakterlerine daha derinlikli bir bakışla bakmak mümkün olacaktır. Bu çalışmada, aynı amaçla Sabahattin Ali’nin roman karakterleri Jung’un “Psikolojik Tipler” adlı çalışmasında sunduğu bilgilere uygun olarak incelenmiş ve tahlil edilmiştir. Sonuçta Sabahattin Ali’nin roman başkışilerinin hepsinin içedönük olduğu görülmüştür. Dışadönük olanlar yalnızca yan kişilerdir. Roman karakterlerinin kişilikleri belirlendikten sonra kişilik tiplerinin romandaki işlevine dair çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmamızın son bölümünde ise S.Ali’nin kişilik tipi ve roman karakterlerinin kişiliği ile kendi kişiliği arasındaki ortaklıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Carl Gustav Jung, Sabahattin Ali, Psikolojik Tipler, Edebiyat Psikolojisi, Psikanaliz.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Zeynep İkbal HARMANCI		
	Student Number	18810701037		
	Department	Turkish Language and Literature		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Hanifi Aslan		
Title of the Thesis/Dissertation	Sabahattin Ali's Novel Character In Jungian Type Categories			

His work on types in psychology is one of the Carl Gustav Jung's greatest contributions to the science of psychology. In this work of his, Jung tried to determine the basic attitudes that dominates human being, which has been a subject that has been much thought before in history of humanity, and to classify the human personality based on this, and it was successful. For this Jung firstly determined the attitude and function types that reveal distinctive features. Eight types emerge as a result of the combination of dominant attitude and function. In his work, "Psychological Types" Jung, examine these types in detail and compare them with the classifications that made in the past.

Jung's work can also be used to analyzing novel characters and identify their personally type. Thus the personalities that determine the behavior of the characters can be understood and inferences can be made about the functions of characters personalities in the novel. In this way, it will be possible to look at the characters of the novel with a more in-depth look. With the same aim, in this study, the novel characters of Sabahattin Ali were examined and analyzed in accordance with the information presented by Jung in his work named "Psychological Types". As a result, it has been seen that all of Sabahattin Ali's protagonists are introverted. The ones who are extroverted are only the antagonists. After analyzing the personality type of novel characters, the inferences were made about the function of personality types in the novel. In the final chapter of our work, S.Ali's personality type and the differences between his personality type and his novel characters personality type has been determined.

Keywords: Carl Gustav Jung, Sabahattin Ali, Psychological Types.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu Sabahattin Ali'nin roman karakterlerinin, C.G.Jung'un Psikolojik Tipler adlı çalışmasında belirlediği kişilik tiplerine dayanarak tahlil edilmesi ve kişilik tiplerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın amaçları ise bu şekilde kişilik tipleri belirlenen karakterlerin, belli bir kişilik tipinde yaratılmasının romanda nasıl bir işleve sahip olduğunun belirlenmesi, romanın konusu ile karakterlerin kişilikleri arasındaki bağlantının ne olduğunun araştırılmasıdır. Çalışmanın hazırlanması sırasında Sabahattin Ali'nin kişilik tipinin ne olduğu ve kendi kişiliğini romanlarında ne ölçüde yansıttığı sorusu ortaya çıkmış ve bu soruyu yanıtlamak için de yeni bir bölüm oluşturulmuştur. Karakterlerin kişilikleri belirlenirken, kişisel özellikleri ve eğilimleri romandan yapılan alıntılarla gösterilmiş; bu şekilde karakterlerin romandaki kişiliğinin canlı olarak göz önüne getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma yapılırken romanlardaki bütün karakterleri incelemek hedeflenmiş ama yan karakterlerden hakkında yeterince bilgi verilmeyenler, kişiliklerini belirlemeye yetecek kadar veri olmadığı için çalışmaya dahil edilememiştir.

Sabahattin Ali, Türk romanında daha önce işlenmemiş temaları ilk kez işlemesi ve işlenmiş temaları farklı bir yaklaşımla ele alması ile Cumhuriyet dönemi roman yazarları arasında önemli bir yere sahiptir. **Kuyucaklı Yusuf** ile ana karakteri bir köylü olan köy romanlarının ilk örneğini vermesi ve bu romanla Anadolu'yu konu alan o zamana kadar yazılmış romanların tersine konuyu batılılaşma sorunu ekseninde ele almayı toplumsal yapıyı, zengin eşrafın ezdiği halkı konu alması daha önce işlenmiş bir tema olan Anadolu'nun yeni bir yaklaşımla işlenmesine örnek verilebilir. **Kürk Mantolu Madonna** romanında ise toplumun kadına dayattığı erkeğe bağımlı ve pasif rolü kendisinden önceki romancılardan oldukça farklı bir yaklaşımla eleştirmekte, kadına günümüzde dahi tam ulaşılmamış bağımsız bir rol vererek çağını aşan bir yaklaşımı benimsemektedir. Sabahattin Ali romanının önemli özelliklerinden biri de yazarın romanlarında bazı fikirleri savunmasına ve toplumun

farklı kesimlerine eleştiriler getirmesine rağmen benimsediği tezin baskın gelip roman karakterlerini doğal yapıları dışında davranmaya zorlamasına izin vermemesidir. Bu tutumun sonucu olarak da yazarın karakterleri inandırıcı ve tutarlı bir psikolojik yaşama sahiptir, yapıları başka amaçlarla çarpıtılmamıştır. Karakterleri bu nedenle Halit Ziya'nın deyişle "hususî ve zati bir hayat"a sahiptir. Roman karakterlerinin psikolojik tipinin araştırıldığı bu çalışmada Sabahattin Ali'nin romanlarının seçilmesinin sebebi de bu olmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünde edebiyat ve psikoloji ilişkisi incelenmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde çalışmamıza temel oluşturan C.G.Jung'un "Psikolojide Tipler" adlı eserinde açıkladığı, insanları birbirinden ayıran temel 'tutum ve işlev tipleri'ne dayanan, sekiz temel kişilik tipi detaylı olarak anlatılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf**, **Kürk Mantolu Madonna** ve **İçimizdeki Şeytan** adlı üç romanındaki karakterler Jung'un çalışmasına uygun olarak incelenmiş, hangi tip oldukları belirlenmiş ve karakterin hangi tip olduğunu ortaya koyan özellikleri romandan alıntılarla gösterilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Sabahattin Ali'nin yaşamı incelenerek yazarın Jung tipolojisindeki hangi tip olduğu anlaşılmalı ve yazarın kişilik tipi ile karakterlerinin tipleri arasındaki paralellikler ve farklar belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise romanlardaki kişilerin, kişilik tipinin romanda bir işlevi olup olmadığı, varsa bu işlevin ne olduğuna dair çıkarımlar ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde desteklerini gördüğüm aileme ve arkadaşım Sena Okutan'a; çalışmanın bütün adımlarında bana sabırla rehberlik eden değerli hocam Dr.Öğr. Üyesi Hanifi Aslan'a teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep İkbal Harmancı

Konya 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	15
1.PSİKOLOJİK TİPLER.....	15
1.1.Dışadönük ve İçedönük Tipler	16
1.2.Dışadönük Düşünen Tip	22
1.3.İçedönük Düşünen Tip.....	26
1.4.Dışadönük Hisseden Tip	28
1.5.İçedönük Hisseden Tip	31
1.6.Dışadönük Duyum Tipi	32
1.7.İçedönük Duyum Tipi	34
1.8.Dışadönük Sezgisel Tip	35
1.9.İçedönük Sezgisel Tip	37
2.BÖLÜM	41
ROMAN KİŞİLERİNİN TAHLİLİ.....	41
2.1.İÇEDÖNÜK HİSSEDEN TİPLER.....	41
2.1.1.Raif Efendi	41
2.1.2.Macide	50
2.1.3.Muazzez	55
2.2.DIŞADÖNÜK HİSSEDEN TİPLER.....	57
2.2.1.Şahinde.....	57
2.3.İÇEDÖNÜK DÜŞÜNEN TİPLER	61
2.3.1. Maria Puder.....	61
2.3.2.Yusuf.....	69
2.3.3..Bedri	78
2.4.DIŞADÖNÜK DÜŞÜNEN TİPLER.....	81
2.4.1.Nihat.....	81
2.5.İÇEDÖNÜK SEZGİSEL TİPLER	84

2.5.1.Ömer	84
2.6.KİŞİLİK, PERSONA VE İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN	95
3.BÖLÜM	104
3.SABAHATTİN ALİ’NİN KİŞİLİK TİPİNİ BELİRLEMEK.....	104
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	117

GİRİŞ

Edebiyat ve Psikoloji İlişkisi Üzerine

Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü ve yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı şeklinde genel bir tanımı yapılabilen edebiyatın herkesin kabul ettiği ortak bir tanımı yoktur. Pek çok farklı özelliği ve türü bünyesinde barındırması nedeniyle; edebî eserin kurgu olması, estetik etki uyandırması, sözlü ve yazılı olması, boyutu, oluşturan kişinin niyeti gibi farklı özelliklerini vurgulayan pek çok tanım ortaya çıkmıştır. Edebiyat tanımlarında, edebiyat yaratisının “dil ile kurulması”nın ve “estetik etki oluşturma niyeti”nin ortak olarak ön plana çıkarıldığı görülür.

Psikoloji ise, “insanlar ve hayvanların duygu, zihin ve davranış biçimlerini ele alan bilimsel bir disiplindir. Daha dar ve teknik anlamda kullanıldığında ise psikoloji zihin ve davranış üzerine yapılan bilimsel çalışmaları içerir.”(Aktaran Emre,2006: 15)¹. Doğan Cüceloğlu da psikolojiyi “davranışı ve davranışın altında yatan süreçleri bilimsel olarak inceleyen çalışma alanı olarak tanımlar.”(Cüceloğlu,2013: 35). Genel anlamı ile psikoloji; insanın daima gizemini koruyan davranışlarını, zihin yapısını, bilinçli ve bilinçdışı yaşamını hem teoriler geliştirerek hem bilimsel yöntemler kullanarak anlamayı; bunları bilimsel olarak açıklamayı; bu bilgilere dayanarak nevroz ve psikoz gibi rahatsızlıkları tedavi etmeyi hedefleyen bilim dalının adıdır.

Edebiyat ve psikoloji bağının çok uzun bir tarihi vardır. Her ne kadar bu iki ayrı bilim dalının, çalışmalarında bilimsel olarak birbirlerinden faydalanmalarının tarihi uzun olmasa da bundan çok öncesine dayanan bir geçmişleri vardır. Denebilir ki “Bir bilim olarak psikoloji ortaya çıkmadan önce de sanatçı duyarlılığı ve sezgisi edebî eser öznesi olarak psikolojiyi üstü örtük yahut büsbütün belirgin olarak kullanıyordu.”(Emre, 2006: 291). Çünkü yazar için de insan ruhunun gizemlerine vakıf olmak, insan psikolojisini ve davranışlarının altında yatan sebepleri görmek ve bunları eserinde aktarmak öncelikli amaçlardandır.

¹KASSIN, Saul; Psychology, 4.baskı, Pearson Education Inc., New Jersey, 2004, s.5.

Edebiyat ve psikolojinin neredeyse edebiyatın ilk başladığı zamanlardan beri yan yana olmalarının en büyük sebebinin de bu olduğu yani ikisinin de aynı konuyu kendilerine merkez alması olduğu söylenebilir: İnsanı. Bütün boyutları ve karmaşıklığı ile insan doğasını anlamak, çözümlmek ve anlatmak ikisinin de temel amacıdır. İsmet Emre bu durumu şöyle ifade eder:

“Edebiyat ve psikolojinin en belirgin ve genelleştirilebilir ortak özelliği kendilerine insanın bütününe hedef ve malzeme olarak seçmiş olmalarıdır. Gerçekten de beşeri ve sosyal bilimlerde edebiyat ve psikoloji dışında insanı bütünüyle kavramaya ve onun doğasını tanımaya çalışarak yakinen bilmeye dönük bir çabaları yoktur. Her biri insanın bir başka yönünü ele alma uğraşındadır. Oysa edebiyat ve psikoloji insanı bir bütünlük içinde kavrayarak onun doğasına yaklaşma gayretindedir. Teknik unsurlardan yalıtıldığında ve genel olarak bakıldığında her ikisinin de insan ruhunu kavramaya, onun düşünce, davranış ve duygularına yön veren bilinçaltı süreçlerine daha yakından bakmaya ve onu çevresinden koparmadan bir bütün olarak görmeye çabalayan çalışma sahaları olduğu görülür. Bu duruş ve bakış yakınlığı her iki çalışma disiplini çoğu bakımdan ortak davranmaya ve birbirinden yararlanmaya götürmektedir.”(Emre,2006: 294).

Aynı hedef etrafında birleşen bu iki bilim dalı, kendi alanlarının anlaşılmasında ve genişletilmesinde elbette diğer alandan büyük miktarda faydalanabilir. Edebiyatın yazarı anlamak ve eseri tahlil etmek konusunda psikolojiden faydalanması gibi, psikoloji de yeni araştırmalarına ilham verecek bilgi ve malzemeyi edebiyatta bulabilir. Çünkü psikolojinin araştırdığı konuda, yazar bazen bir adım öndedir. Freud’a göre psikoloji biliminin pek çok uğraşlardan ve didinmelerden sonra edindiği teorik gerçekliklere bazen yazar bir çırpıda ulaşabilir. (Emre,2006: 299)Sonuç olarak derinlikli bakışıyla bize insan psikolojisi konusunda bilgi sağlayan edebiyat, psikolojiye araştırmaları için hem ilham verir hem de sonsuz malzeme sağlar. Psikolojinin bilimsel bir alan olarak geliştiği günümüzde de yazarın ve edebiyatın aynı işlevi devam etmektedir.

Edebiyatın anlaşılmasında ise psikolojiden faydalanılabilecek pek çok alan vardır. Bunların başında yazarın anlaşılması gelir. Psikoloji; yazarı yazar yapan, sıra

dışı kılan, onu yazmaya iten doğuştan gelen ve çevresel faktörlerin anlaşılmasında, yaratıcılık gibi süreçlerin ve edebî eserin nasıl ortaya çıktığının açıklanmasında yardımcı olabilir. Edebî eserdeki karakterlerin ruh dünyasını anlamak ve çözümlmek için de psikolojinin yardımı alınabilir. Yine okurun eserle ilişkisi, okuma sürecinde aldığı zevk de psikolojinin inceleme alanına girer.

Edebiyat ve psikoloji alanlarının ikisi de insanı bütünüyle incelemeyi amaçlasa da yöntem açısından farklılaşırlar. Psikoloji; yaşayan, hisseden, hâlâ orada duran insanı ele alırken, edebiyat onu yeniden canlandırma, yeniden yaratma bilinciyle hareket ederek kurmaca bir dünyanın unsurlarını dizgeleştirmeye gayret gösterir. (Emre,2006: 308) Yani psikoloji gerçek insanı incelerken, edebiyat kurmaca insanı inceler. Freud bu durumu şöyle tanımlar: “Bizim yöntem başka kişilerdeki anormal ruhsal olayların bilinçli gözlemlenmesinden, bunlara egemen yasaların ele geçirilip dile getirilmesinden oluşuyor. Yazar ise bir başka yol tutuyor anlaşılın, dikkatini kendi ruhundaki bilinçsiz’e yöneltiyor, bu bilinçsiz’in gelişim olanaklarına kulak veriyor, bilinçli bir eleştiriyle onları baskılamayarak sanatsal dışavurumlarına izin veriyor. Dolayısıyla biz bilinçdışındaki içeriklerin etkinliğine egemen yasaları başkalarından öğrenirken o bunları kendi kendisinden öğreniyor.”(Emre,2006: 300). Ama sonuç olarak her iki yöntem de benzer şekilde doğru ve ikna edici sonuçlara ulaşır.

Psikanalizin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasından sonra edebî eser incelemelerinde yardımcı bir unsur olarak ilk kullanılışı Freud ile olmuştur. Psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud edebî eserlerin psikanaliz yöntemleriyle incelemesini de ilk kez kendisi yapmıştır. Freud’un, edebiyat eserlerini psikanalitik bir yöntemle inceleme sebebinin edebiyata olan düşkünlüğü olduğu söylenebilir. “Freud edebiyatı o kadar sever ki hekimlikte, doktorlukta yeni edindiği, bilgilendiği, keşfettiği insanın derinliklerinde yer alan hastalıkları, psikanalitik unsurları bir şekilde hem de profesyonel bir yazı ve örgü anlayışıyla, iyi bir inşaa ve mimariyle edebiyata, hikaye ve romana taşımayı becerebilmeyi içte bir arzu ve heves olarak hissetmiştir.”(Sarı,2008: 38) Freud’un edebiyata olan ilgisi, kuramını geliştirirken edebiyattan faydalanarak ortaya koyduğu kompleks isimlendirmelerinde de kendini gösterir. Oedipus kompleksi ve Elektra kompleksi gibi. Bu komplekslerin isimlerini

Freud, Sophokles'in tragedyalarından almıştır. Yani Freud hem edebi eserleri psikanalitik yöntemle yorumlayarak edebiyata yeni bir alan açmış hem de kendisi edebiyattan faydalanmıştır. Bu sayede Freud'un edebiyat ve psikoloji arasında köprü kuran ilk isim olduğu söylenebilir.

Freud'un kurmuş olduğu psikanalitik edebiyat kuramının temelini 'rüya yorumu' oluşturmaktadır. Rüya yorumu, psikanalizde özellikle nevrotik ve psikotik hastaların bilinçaltının anlaşılması için kullanılan yöntemdir. Freud'a göre insanların hayattaki temel dürtüleri cinsellik ve şiddettir. Ama toplum ve mantık insanın bu dürtüleri özgürce yerine getirmesini engellemektedir. Bilinç tarafından engellenen dürtüler ise bilinçaltına bastırılmaya çalışılır. Ama bastırma bu dürtülerin kaybolmasını sağlamamaktadır. Aksine bu dürtüler var olmaya devam eder ve rüyalar başta olmak üzere kendilerini sembollerle açığa vururlar. Eğer bilinçaltına bastırılan arzular, istekler ve korkularla uzlaşamazsa nevroz ve psikoz benzeri rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır. İşte rüya yorumu bu noktada devreye girerek hastanın bilinçaltındaki simgelerin çözümlenmesine ve bilinçaltına bastırılmış veriler anlaşıldıktan sonra bunlar üzerinde çalışılarak hastanın tedavi edilmesine hizmet etmektedir. Psikanaliz yöntemi, rüya yorumuna benzer yöntemler olan dil sürçmelerini anlamlandırma, serbest çağrışımsal konuşma vb. yöntemleri de aynı amaçla kullanmaktadır.

Freud edebî eserin de aynı rüya gibi bilinçaltını ele veren simgesel bir veri olarak anlaşılabilirliğini ve rüya çözümlemesine benzer yöntemlerle tahlil edilebileceğini söyler. "Madem ki yazarı yazmaya iten, açığa vuramayıp bastırmak zorunda kaldığı isteklerdir, o hâlde bunlar bir yolunu bulup kılık değiştirerek kendilerini eserde belli edeceklerdir; tıpkı hepimizin rüyalarında kendilerini gösterdikleri gibi. Bundan ötürü bir sanat eserine, yazarın bilinçaltında kalmış isteklerinin, korkularının vb. sembollerini taşıyan bir belge gibi bakabiliriz. Psikanalitik eleştiriyi kullananlara göre, yazarın eseri, psikanaliz tedavisindeki bir hastanın sözleri gibi ele alınabilir ve o zaman yazarın gizli isteklerini, cinsel eğilimlerini, bilinçaltı dünyasını araştırıp ortaya dökmek için eserini incelemek gerekir."(Moran, 2021: 152) Bu bağlamda "Psikanalist ya da analist gündelik hayatında hastayı nasıl alıp hasta koltuğuna uzandırıp onu dinliyorsa, onun

çocukluğuna, yaşantısına dalıp oradan hastalığına bir yol arıyorsa, sanatsal eserler de ömrünü yalnızlığa adanmış, fildişi kulesinde asosyal bir görünüm almış, sanatsal eserini bitirmek için sıkıntı, stres çekmiş, kendi yalnızlığına gömülmüş bir yazarın sözcüklere dökülmüş bilinçaltını oluşturmaktadır.”(Sarı, 2008: 54)

Freud yaratıcılığın kaynaklarını da araştırmış ve “Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri” başlıklı yazısında tesbit ettiği bu kaynakları ortaya koymuştur. Freud yaratıcılığın kaynağını çocukluğa kadar götürmüştür. Buna göre çocuğun temel faaliyeti olan oyun gerçeklikten belli ölçüde uzaklaşmayı gerektirir. Çocuk dış dünyadaki nesne ilişkilerini değiştirerek kendisine yeni bir dünya kurar ve bu dünyaya tamamen inanır. Freud bu açıdan sanatçıyı, oyun oynayan çocuğa benzetir. “Yaratıcı yazar oyun oynayan çocuğun yaptığı gibi aynısını yapar. Bir yandan keskin bir biçimde gerçeklikten ayırırken öte yandan çok ciddiye aldığı –yani büyük ölçekte duyguyla donattığı- bir düşlem dünyası yaratır.”(Freud, 2016: 126) Ama çocuk oyunundan yaratıcı üretime direkt değil dolaylı bir geçiş vardır.

Oyun, çocuk büyüyüp yetişkin olduğunda sona erer gibi gözükse de aslında sadece şekil değiştirir: “büyüyen çocuk oynamayı bıraktığında hiçbir şeyden değil ama gerçek nesnelere oyun arasında bağ kurmaktan vazgeçer; oynamak yerine artık düşlemlemeye başlar. Gökyüzünde kaleler inşa eder ve gündüz-düşleri olarak adlandırılan şeyleri yaratır.”(Freud, 2016: 127) Oyun düşlemlemeye yerini bırakırken yapılan faaliyetin insan hayatındaki işlevi de değişmeye başlar. Oyunun işlevi, çocuğu yetişkinlik hayatına hazırlamaktır. Gündüz düşlerinin amacı ise rüya ile paralel şekilde kişinin ulaşamadığı arzularına kavuşması, bastırıldığı hayallerini gerçekleştirmesidir. Yani “Mutlu bir insanın asla düşlem kurmadığını ama yalnızca doyumsuz olan kişinin bunu yaptığını ileri sürebiliriz. Düşlemlerin güdü güçleri doyurulmamış isteklerdir ve her bir düşlem bir istek doyurma, doyurucu olmayan gerçekliğin bir düzeltilmesidir.”(Freud, 2016: 128) İşte Freud’a göre yaratıcılığın kaynağı da bu gündüz düşleridir. Yazar, insanın hayatında önce oyun oynama sonra gündüz düşü kurma olarak ortaya çıkan yeni, kendine has bir gerçeklik kurma deneyimini biraz daha yoğun düşlere sahip olma ve bunları edebî olarak anlatabilme yetenekleri sayesinde bir sonraki adıma yani yaratıcılığa taşımaktadır.

Freud ayrıca neden normal bir insan bize gündüz düşlerini, bir başka adı ile fantezilerini anlattığında bundan zevk almayıp hatta bir soğukluk duyup yazar bunları aktardığında edebî zevk aldığımız sorusunu da cevaplar. “Sanatçının yapıtında gündüz düşlerini -kullandığı estetik yapılar vasıtasıyla- gizlediğini, böylece başkalarının fantezilerine gösterilecek izleyici/okuyucu tepkisinden kaçındığını da kabul eder. Böylece yapıtın egoistik doğası yumuşamakta, sanatçı, izleyici/okuyucuyu tümüyle biçimsel, estetik bir zevk önerisiyle kandırmakta, ona bir tür rüşvet vermektedir.”(Cebeci,2022: 121) Edebî zevki sağlayan bir başka faktör ise yazarın üzeri örtülmüş fantezilerini okumanın, kişinin kendi fantezilerinden duyduğu utancı kaldırması böylece kendi fantezilerini özgürce yaşamasına imkân vermesidir: “imgelemsel çalışmadan aldığımız gerçek haz aklımızdaki gerilimlerin bir özgürleşmesinden çıkar. Bu etkinin hiç de az olmayan bir bölümü yazarın o andan sonra öz suçlama ya da utanç duymaksızın kendi gündüz düşlerimizden keyif almamızı sağlamasına bağlı bile olabilir.”(Freud,2016: 134)

Freud’un edebî eseri rüya gibi yorumlamak yaklaşımı ile edebî eserin temelinde gündüz düşlerinin bulunduğu teorisi paralellik taşımakta, adeta birbirini tamamlamaktadır. Çünkü hem rüyayı hem de gündüz düşlerini oluşturan kişinin bastırılmış istekleri, arzuları ve korkularıdır. Sonuç olarak rüya ile gündüz düşünün tek farkı rüyalarda bilinçaltının etkisiyle sembolik bir ifadenin, gündüz düşünde ise açık bir ifadenin olmasıdır.

Freud’un edebiyat eserini, bir nevrotiğin rüyaları veya sayıklamaları ile bir tutması yazarı da nevrotik bir hasta gibi görmesi sonucuna çıkmaktadır. Freud edebî ve estetik yaratımları adeta bir hastalığın belirtileri gibi inceleyip yorumlamıştır. Freud’un bu yaklaşımı kendisinden sonra gelen ve psikanalitik eleştiriye katkıda bulunan pek çok psikanalist tarafından eleştirilmiştir. Edebiyat eleştirmeni “Trilling’e göre yazarların ve şairlerin psikanalize elverişli olmalarının nedeni psikolojileri hakkında çok ipucu vermelerinden ve kendilerini anlatmalarındandır. Ama bilim adamları, avukatlar, bankacılar vb., kendileri hakkında yazmıyorlar diye onları normal görmemiz gerekmez. Psikanalizin anlayışı ile onları ele alsak, onların da ruh yapılarında yazarlarda olduğu kadar dengesizlikler buluruz. Sanatçılar ayrı bir sınıf teşkil etmezler. Bu böyle olunca yazarın gücünü yine de

nevroza bağlamak istiyorsak bütün entelektüel gücü nevroza bağlamayı göze almalıyız.”(Moran, 2021: 155) Freud’un sanatçı ve nevrotiği eş tutması ne kadar eleştirilse de, kendisinden sonraki pek çok araştırmacıya ilham vermiş ve sanatçının nevrozik ile eş olmasa da benzer yönere sahip olduğu kabul edilmiş, bu benzerlikler araştırılmaya devam edilmiştir. Bu konuyu araştıran Silvano Arieti ve Otto Rank önemli verilere ulaşmıştır.

Freud’un kurucusu olduğu psikanalitik edebiyat eleştirisinin en yaygın olarak kullandığı yöntem buraya kadar ele aldığımız “eserden hareketle yazar hakkında bilgi edinmeye çalışmak”tır. Bu yöntemde eser, yazarın bilinçdışının bir dışavurumu olarak kabul edilir ve eserde yazarın bilinçdışı, gizli fantezileri çözümlenmeye çalışılır. Freud’un takipçisi olan eleştirmen N. Holland psikanalitik edebiyat eleştirisinin temellerini iki maddede şöyle özetler: “1. İnsan bireyinin belirli bilinçdışı fantezileri vardır; 2. Psikanalizden yararlanan edebiyat eleştirmenleri yapıta nüfuz etmiş olan ve klasik eleştiride ‘organik bütünlük’ adı verilen merkezi düşünceleri, psikanalitik bir terimle ifade edilirse, merkezi fanteziyi bulmayı hedefler.” (Cebeci, 2022: 185) Freud’un eserden hareketle yazar incelemesine Dostoyevski’nin eserleri hakkındaki incelemesi ve Mona Lisa’dan hareketle Da Vinci’ye dair yaptığı inceleme örnek verilebilir. Ama unutulmamalıdır ki eserden hareketle yazarın psikolojisini anlamaya dayanan eleştiri yöntemini ilk bulan Freud değildir. Aksine bu yöntemin tarihi Saint-Beuve’a kadar uzanmaktadır. Freud’un yönetime getirdiği yenilik ise metnin, yazarın bilinçaltını gösterdiğini ileri sürmesi olmuştur. Psikanalitik edebiyat eleştirisinin kullandığı bir diğer yöntemse “yazardan hareketle eseri yorumlamak”tır. Yani yazarın biyografisinin ve psikolojisinin esere nasıl yansıdığına incelenmesidir. Yazarın hayatında önem taşıyan olaylar, bu olayların psikolojisini nasıl şekillendirdiği ve esere nasıl yansıdığı çözümlenmeye çalışılır.

Psikolojiden edebî eserlerin açıklanmasında faydalanılabileceğini Jung da kabul eder; “çünkü insan ruhu bütün bilimlerin ve sanatların kaynağıdır.”(Jung vd., 1964: 52) Ama Jung’a göre, bahsi geçen iki yöntem de edebî eseri veya yazarı anlamak konusunda bazı ipuçları sağlamakla birlikte oldukça yetersiz ve kesinlikten uzaktır. Jung öncelikle sanat eserinin nevroz, sanatçının ise bir nevrozik olarak kabul edilmesine şiddetle karşı çıkar: “Psikanalist bir nevroz vakasını mesleğinin merceği

ile bakarak bir sanat yapıtı gibi görebilir, ancak, sanat yapıtının tıpkı nevroz gibi aynı psikolojik koşullar altında doğduğu gerçeğine rağmen, aklı başı yerinde, meslekten olmayan biri, patolojik bir olguyu sanat yapıtıyla karıştırmaz.”(Jung, 2006: 310) Jung bir hekimin, sanat eserine yaklaşırken de mesleki önyargısını bir kenara bırakmanın zor olduğunu ve sanat eseri ile nevrozu bir tutmanın bu önyargıdan ileri geldiğini belirtir. Ama bu yaklaşım tümüyle yanlıştır “çünkü sanat yapıtı bir hastalık değildir, dolayısıyla da tıbbi yaklaşımdan başka bir yaklaşım gerektirir.”(Jung, 2006: 313)

Jung’un, sanat eserini nevrozla bir tutmaya ve bu yaklaşımın ortaya çıkardığı psikanalitik edebiyat çözümlemesine karşı çıkmasının en önemli nedeni eseri anlamakta faydalı bir bilgi sağlamamasıdır. Çünkü bu yöntemle yazarın hayatında cinselliğin yeri ve çocukluğundaki çatışmalar vb. anlaşılabilir de bu bize yazarın da herkes gibi cinsel hayatı olan bir insan olduğundan fazla bilgi sağlamaz, yani ayırt edici bir bilgi vermez: “ister nevrozlu bir aydın için olsun, ister şair için isterse normal bir insan için olsun, söz konusu koşullar hep değişmeden kalmakta. Bütün bu insanların ana babaları vardır, hepsinde bir baba ya da ana kompleksi söz konusudur, hepsi de cinsellik nedir bilirler, dolayısıyla bunların bazı ortak ve insana özgü güçlükleri olacağı doğaldır. Şairin biri, babasıyla olan ilişkisinden, bir başkası, anasıyla olan ilişkisinden etkilenmiş olabilir, daha bir başkasının şiirindeyse cinsel kompleksin kesin izlerine rastlanabilir. Ancak bütün bunlar her normal insanda da görülecek şeyler olduğundan, bir sanat yapıtının yargılanmasında belirli bir kazanç sayılmazlar.”(Jung,2006: 310) Bu yaklaşımın bir başka kötü yanı ise ilgimizi sanat eseri ile hiç alakası olmayan yerlere çekerek eserdeki asıl anlamı gözden kaçırmamıza sebep olmasıdır. “Küçük bir skandal haber bir yaşam öyküsünün tuzu biberi olabilir, ama fazla kaçtı mı terbiyesizce bir meraktan öteye gitmez –bilim kılığına bürünmüş bir ahlaksızlık olur. İlgimiz, haberimiz olmadan sanat yapıtından başka yere sapar, psişik nedenler dehlizi içinde kaybolur gider... Böylece sanatın psikanalizi asıl amacından sapmış ve sanatçıyla hiç ilgisi olmayan, sanatıyla ise uzaktan yakından bağlantısı bulunmayan, insanlık kadar geniş bir alana kaymış olur.”(Jung, 2006: 311)

Jung, edebî eserin incelenmesinde, yazarın hayatı ve psikolojisi gibi eser dışı unsurlara bakmak yerine eserin kendisine odaklanması, anlamının araştırılması

gerektiğini söyler. “Çünkü sanat yapıtı bir insan varlığı değildir, kişinin üstünde bir şeydir. Bir nesnedir, kişilik değil; dolayısıyla da kişisel ölçütlerle yargılanamaz. Doğrusu gerçek bir sanat yapıtına özgü anlam kişisel olanın sınırlamalarını aşmış ve yaratıcısının kişisel kaygılarının çok ötesine geçmiştir.”(Jung, 2006:316) Jung bunu bir örnek ile şöyle anlatır. “İçinden çıktığı toprak ile bitki arasında ne denli bir ilişki varsa, kişisel sebepler ile sanat yapıtı arasında da öyle bir ilişki vardır. Yetiştigi ortam hakkında bir şeyler bilirsek, bitkinin bazı özelliklerini elbette daha iyi anlarız.. Ama bu öğrenildi mi, bitki hakkında bilinmesi gereken her şey öğrenildi demek değildir.”(Jung,2006: 314) Jung, edebî eseri merkeze aldığı için metin merkezli bir yaklaşım olmasıyla Freud’un eleştiri yaklaşımından ayrılır.

Freud’un eleştiri yöntemine karşı çıkan Jung farklı bir eleştiri yöntemi teklif etmektedir. Ama bunun için edebî eserleri öncelikle ikiye ayırır. Bu iki tür “psikolojik” ve “görümsel” edebiyattır. Psikolojik eserde yazarın aklındaki bir fikre göre eserini şekillendirmesi söz konusudur. Bu tür eserler akılla kolaylıkla kavranabilirler ve ele aldıkları konular da günlük yaşamdan anlaşılabilir olgulardır. Görümsel eserde ise yazarın, ilhamının elinde bir alete dönüşmesi, eseri istediğince kontrol edememesi, eserin adeta kendi kendini yazdırması söz konusudur. Bu tür eserlerin konusunu da bilinmeyen, anlaşılması zor bir yaşam oluşturur. Bu eserlere Goethe’nin Faust’unu, İlahi Komedyayı, William Blake ve Wagner’in eserlerini örnek verir Jung. İşte psikanalistin incelemesi gereken eserler, görümsel eserlerdir. Çünkü görümsel eserlerin yorumunu ancak psikanalist yapabilir.

Jung’a göre görümsel eseri ortaya çıkaran ilhamın kaynağı bireysel bilinçaltı değil, “kolektif bilinçaltı”dır. İnsani deneyimin biriktiği; anlaşılmaz, ifade edilemez ve gizemli yapıdaki kolektif bilinçaltı ile, sezgisel bir yöntemle bağ kurma yeteneği olan sanatçı buradan aldığı ilham ile eserini oluşturur. Ama kolektif bilinçaltı ile bağ kuran sanatçı; artık sanat için bir kanal, bir vasıta hâline gelir. Sanatçıyı kontrol eden o olur, sanatçı onu değil.

Jung bu durumu şöyle açıklar: “Bir İngiliz centilmeninin, bir Prusyalı subayın, bir kardinalin yaşayış biçimlerini, kişisel faktörlerle açıklamaya kalkarsak kasvetli bir hata işlemiş oluruz. Centilmen, subay ve din adamı kişi-dışı bir rolü dile getiren

kimselerdir ve psişik yapıları bir özel nesnellikle nitelenmiştir. Sanatçının bir resmi kisve taşıyarak iş gördüğünü söyleyemeyiz, bunun tam tersi gerçeğe daha yakındır. Ama sanatçı, belli bir bakımdan, yukarda sözü geçen kimselere benzemektedir. Çünkü sanatçının en temel niteliklerinden biri, onda, kişisel hayata karşılık, topluluksal psişik hayatın ağır basmasıdır. Sanatın, insanı yakalayan ve bir alet gibi kullanan doğuştan gelme bir dürtü olduğu söylenebilir. Sanatçı kendi amaçlarına yönelen özgür bir kimse değil, kendini sanata ödünç vererek sanatın amaçlarının gerçekleşmesini sağlayan bir kimsedir.” (Jung vd., 1964: 73-74)

Kolektif bilinçaltından kaynaklanan ve yazarı bir vasıta olarak kullanan edebî eser ise kolektif bir işleve sahiptir. Hatırlanacağı üzere Freud, sanat eserinin kişinin fantezilerini özgürce yaşamasına imkân sağlayarak kişiyi özgürleştirdiğini yani bireysel bir işlevi olduğunu savunuyordu. Jung’a göre ise edebî eser, belli bir zaman içinde belli bir anlayışa sıkışmış ve kendisinininkinden başka yaşam türlerini dışlamış olan, bunun sonucunda da ruhsal eksiklik hissedene topluma, hayatının eksik cephelerini göstererek bunları düzeltmesine imkân tanıyan kolektif bir işlev taşımaktadır: “Sanatın sosyal anlamı da buradadır; çağın ruhunu eğitmekte, çağın en çok eksik gördüğü biçimleri çağırmaktadır. Sanatçının tatmin olmayan özlemi, şimdinin yetersizliğini ve tek yanlılığını en iyi şekilde tazmin edecek bilinçdışıdaki ilksel imgeye uzanmaktadır.”(Jung, 2006: 324) Sonuç olarak sanatın kaynağı hakkındaki görüşleri ile ayrılan Jung ve Freud’un, sanatın işlevi ve nasıl incelenmeleri gerektiği konularında da ayrıldıklarını görürüz.

Freud ve Jung’dan sonra, onların açtığı yolda ilerleyen pek çok psikanalist ve edebiyat kuramcısı, Freud ve Jung’un ortaya koyduğu kavramları geliştirerek nevroz-sanat ilişkisini, sanatsal yaratıcılığın kaynaklarını ve işlevini araştırmıştır. Bu araştırmacıların başında gelen Otto Rank edebî yaratımın kaynağında ölümsüzlük arzusu olduğunu söylemiş ve nevroz ile yaratıcılık arasındaki benzer ve farklı yönleri saptamıştır. Silvano Arieti ise sanatsal üretimde birincil ve ikincil süreçlerin rolünü ve bu süreçlerin delilik ile bağlantısını saptamıştır. Bu araştırmacılar dışında da burada ele alamadığımız pek çok araştırmacı psikanalitik edebiyat kuramının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Edebiyat ve psikoloji ilişkisini kısaca açıklamaya çalıştığımız bu giriş yazısında da görüldüğü gibi edebiyatın yorumlanmasında, yazar ve eserin anlaşılmasında psikolojiden ne şekilde faydalanılabileceğine dair farklı görüşler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Edebiyat eserinin yorumlanmasında psikolojiden pek çok farklı şekilde yardım alınabilir. Bu konulardan biri de eserdeki karakterlerin anlaşılmasıdır. İsmet Emre bu durumu “Roman ve öyküde yer alan kişilerin ruh dünyaları, onların davranışları hatta fiziksel görüntülerinden hareketle hangi kategoriye yerleştirilebileceklerine dair bilgiler en geniş oranda psikoloji biliminde mevcuttur.”(Emre,2006:322) diyerek vurgular. Biz de bu çalışmamızda Sabahattin Ali'nin roman karakterlerini, Jung'un geliştirdiği “Psikolojik Tipler” kuramına uygun olarak incelemeyi ve karakterlerin kişilik tipini belirlemeyi, böylece belli bir şekilde davranmalarına neden olan kişilik özelliklerini tespit etmeyi amaçladık.

Çalışmamızda; edebiyat ve psikoloji alanlarının birlikte incelenmesi ve iki alanda da kullanılan ama farklı anlamları ifade eden “tip” kavramının, Jung'un tip tasnifine uygun olarak kullanılması nedeniyle giriş bölümünde tip konusuna değinmek ve edebiyat ve psikoloji alanlarının ‘tip ve karakter’ kavramı ile neyi ifade ettiğine, iki alanda da kullanılan kavramların aralarında benzerlik ve farklılıklar olup olmadığına bakmak faydalı olacaktır. ‘Karakter’ sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde, bir edebiyat kavramı olarak şöyle açıklanmıştır: “Bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse”(2005: 1077) Tip kavramının anlamı ise “Hikaye, roman, tiyatro gibi uzun anlatıma dayalı edebi eserlerde kişi kadrosu içinde yer alan ve belli bir düşüncenin, topluluğun zihniyetini ve ideolojinin temsilciliğini yüklenen kişi”(2005: 1983) olarak verilmiştir.

Karakter ve tip kavramları, temel özellikleri ve yaratılış nedenleri ile büyük ölçüde birbirine zıt roman kişilerini ifade ettikleri için bu kavramların asıl anlamı ikisi arasındaki ayrımın ortaya konulması ile daha net olarak ortaya çıkar. Murat Belge bu ayrımı şöyle yapar: "Tip bireysel özelliklerinden yani çeşitli huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel değişim ve gelişimlerden pek fazla söz edilmeyip daha çok dıştan görünüşleriyle ele alınan, nesnel şekilde gösterilen, benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan, ve –iddiaya göre bu arada kendi

hayatını yaşamaya pek fırsat bulamayan kişidir. Karakter de bunun karşıtı oluyor şüphesiz. Toplumsal gerçeklikleri yansıtsa da ilkin kendi hayatını yaşayan, olumlu ya da olumsuz yönde gelişen, psikolojik yaşantısına ve öznelliğine öncelik tanınarak anlatılan, karmaşık yapılı kişi diye kabataslak tanımlayabiliriz ‘karakter’i de.”(Belge, 1994 : 20)

Denebilir ki tip ve karakter kavramlarının asıl ayrılış noktası, karakterin temel özelliğinin kendisi dışında kimseyi temsil etmemesi, bir bireyin eşsiz benzersizliğini yansıtmaya çalışmasıdır. Bu ölçüde karakter, sıradan insandan ve diğer edebî karakterlerden ne kadar farklılaşırsa o kadar başarılı sayılır. Tip ise Moran’ın ifadesiyle “kendi dışında bir şeyi temsil eden roman kişisidir. Yani, roman dünyasının dışında kalan, dış dünyada mevcut bir kavramı ya da bir insan türünü temsil eden bir roman kişisidir.”(Aktaran: Tekin, 2001 :99)² Tipin temsil ettiği şey Türk romanının ilk dönemlerinde sık sık olduğu gibi toplumun belli bir kesimi, örneğin toplumda Batılılaşmayı yanlış benimseyenler veya Batı hayranları olabilir. Ya da tip, cimrilik veya kıskançlık gibi bir insan özelliğinin somutlaşmış hâli olup insanlarda varolan bir psikolojik gerçekliği de temsil edebilir. Bunların yanında tip, ideolojik bir düşünceyi de temsil edebilir.

Scholes ve Kellogg bir tipin, iyi bir tip olabilmek için bireysel ve onu diğerlerinden ayıran özelliklerinden vazgeçmesi gerektiğini bir örnek üzerinden şöyle anlatır: “Gerçek olmadığı hâlde gerçeğe benzeyen karakterler ve dünya yaratan gerçekçi hikaye teknikleri, özelden genele, bireyden tipe doğru, gerçeğe evrensel boyutlar kazandıran taklitçi(mimetic) teknikleri kullanabilirler. Robinson Crusoe, orta sınıf adamın tipik bir örneğidir, fakat Fielding’in yarattığı bireysel özelliklerini tipik özellikleri lehine kaybetmiş bir karakter olan Squire Western kadar tipik değildir.(Stevick, 2004: 315)

E.M.Forster, Roman Sanatı adlı eserinde roman kişilerini ‘yalıncat’ ve ‘yuvarlak’ olmak üzere iki gruba ayırır. Yalıncat kişiler, tek bir cümle ile özetlenebilirler. Tek bir özellikten oluşurlar ve herhangi bir gelişme ya da değişme

² Moran, Berna; Roman Tip Olgusu ve Tipin İşlevi, (Soruşturma: Z.Karabay), Yazko Edebiyat, Sayı.24, Ekim 1982

göstermezler, “bir kez okuyucuya tanıtıldılar mı, bir daha tanıtılmaları gerekmez; hiçbir zaman yazarın denetiminden çıkmazlar, gelişmeleri için çabada bulunmayı gerektirmez.”(Forster, 2016: 109) Forster bunlara ‘tip’ ve ‘karikatür’ de dendiğini belirtir. Yuvarlak tipler ise pek çok özelliğe, gerçek insanlardaki gibi bir karmaşıklığa sahiptirler ve roman boyunca meydana gelen olaylar sonucu değişim geçirirler. Forster’ın yaptığı ayırmada yuvarlak kişiler karaktere, yalınkat kişiler ise tipe karşılık geliyor gibi görünse de bunun tam olarak doğru olduğu söylenemez çünkü Forster karakterlerin romandaki işlevlerini vurgulayan bir tasnif yapmıştır.

Görüldüğü gibi tipin özelliği özeli değil, geneli; kendini değil de kendi dışında bir şeyi yansıtmadır. Bu açıdan karakter ve tip ayırımında karakterin daha gerçek ve dış dünyaya daha uygun olduğunu, tipin ise gerçeği eksik şekilde yansıttığını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü ikisinin de gerçeği yansıtmakla birlikte gerçeği farklı taraflarından tuttuğunu Scholes ve Kellogg’un şu sözlerinde görürüz: “Roman dünyası ile gerçek dünya arasındaki ilişkiyi güneş ışığını sadece üç renge ayırıştırıran bir prizmaya benzetebiliriz: bu prizmadan geçerek roman yansıyan gerçek, belli ve sınırlı bir gerçeğin kayıt edilmesi, belli ve sınırlı bir gerçeğe benzeyen bir gerçeğin yaratılması(karakter) ve gerçek hakkında genellemelerin yapılması(tip) şeklinde yorumlanabilir.”(Stevick, 2004: 316, parantezler bana ait). Gerçeğe farklı yaklaşımlarından dolayı karakterden tipe, özelden genele doğru gidişte somuttan soyuta ilerlemek ve gerçeği soyutlaştırmanın da gerekeceği söylenebilir.

Edebiyat tarihine bakıldığında roman ortaya çıkmadan önceki metinlerde ‘tip’in hâkim olduğu görülür. Bu dönemde temel kaygı toplumu yansıtmaktır. Romanın gelişmesi ile birlikte ise karakter hızlı bir şekilde yükselir. Çünkü burjuvazi toplumunun ortaya çıkardığı roman türünün asıl arzusu, bireyi en gerçekçi şekilde yansıtmak, bütün ayırt edici özellikleri ve karmaşıklığı ile ortaya koymaktır. “Eski edebî türlerde, edebî geleneklerin belirlediği bir atmosferde, genel insan tiplerinin hikayeleri anlatılırdı. Burjuva romanında ise belirli bir konuma yerleşmiş belirli insan tekleri gerekliydi.”(Belge, 1994: 15) Elbette romanın bir tür olarak ortaya çıkmasıyla tip kavramı tamamen ortadan kalkmaz ve aktif şekilde kullanılmaya devam edilir ama eskiden sahip olduğu rakipsiz konumu kaybetmiştir.

Psikolojideki karakter ve tip kavramlarına baktığımızda ise edebiyattan farklı bir kullanıma rastlarız. Psikoloji Sözlüğü'nde karakter kelimesinin anlamı şöyledir. “Klasik psikanalizde olduğu kadar kişilik psikolojisinde de genellikle kişilik, kişinin eşsiz bir birey olmasını sağlayan kendine özgü özelliklerini değil, teorik temelde tanımlanan kategorik sınıflandırmalardan birisine dahil edilmesini sağlayan eğilimlerin toplamıdır. Kişilik tiplerinin sayısı kadar bu tiplerin özellikleri de bir ekolden ötekine, hatta aynı ekol içinde bir otoriteden diğerine farklılık gösterir. Örneğin kişilik eğilimlerini libidonun durumuna ve egonun gelişme düzeyine bağlayan klasik psikanalizde oral kişilik, anal kişilik, fallik kişilik, anal-sadist kişilik, narsist kişilik gibi kişilik tanımlamaları yapılırken, Jung içedönüklük ve dışadönük kişilik tanımlamaları yapmaktadır.(Budak, 2009: 409)

Aynı sözlükte ‘tipleme’ kelimesinin anlamı “Kişileri, nesnelere, olayları kategorileştirme”(Budak, 2009: 620), ‘tipoloji’ kelimesi ise “Psikoloji ve psikiyatride 1) İnsanların, belli ölçütlere dayalı olarak çeşitli tipler hâlinde sınıflandırılması 2)Bu şekilde sınıflandırılan tiplerin incelenmesi”(Budak, 2009 :620) olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere edebiyattan farklı olarak psikolojide karakter ve tip kelimeleri aynı anlama, farklı insan kişiliklerini belirli temel eğilimlere dayanarak kategorileştirme anlamına gelir. Jung da tip kelimesini bu anlamı ile kullanmış ve insanları farklı tip başlıkları altında gruplara ayırmıştır. Sonuç olarak denebilir ki bu çalışmada Jung’un kullanımına uygun olarak roman kişileri sınıflandırılırken, ‘tip’ler olarak sınıflandırılmıştır. Ama özellikle belirtmelidir ki bizim ele aldığımız tip kavramı edebiyattaki tip kavramı değil, psikolojide ele alınan tip kavramıdır. Yani bu çalışmada tip başlığı altında incelenen hiçbir roman kişisi edebiyattaki anlamı ile ‘tip’ değildir ve karmaşık psikolojik yaşantıları ile çok başarılı ‘karakter’lerdir.

1.BÖLÜM

1.PSİKOLOJİK TİPLER

Psikolojik tipler üzerine olan çalışmasında Jung farklı insan kişiliklerini belli tiplere ayırarak, farklı tiplerin ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörleri tespit etmeye çalışmıştır. Jung'a göre bu faktörler yetişme ile ilgili olmayıp doğuştan gelmektedir yani mizaçla ilgilidir.

İnsanlık tarihinde insanları tiplere ayırmaya yönelik farklı çalışmalar olmuştur. Bunların en eski olanı ve çok uzun yıllar geçerliliğini koruyanı Galenos'un tasnidir. M.S. 2. Yüzyılda yaşayan Yunan hekim Galenos'un tasnifi Hippokrates'in öğretilerine yani insan vücudunun hava, su, toprak ve ateş olmak üzere dört farklı unsurdan oluştuğu düşüncesine dayanıyordu. Bu dört unsur vücutta dört farklı sıvı şeklinde ortaya çıkıyordu ve bu sıvılardan birinin ağır basmasına dayanan 4 farklı kişiliği ortaya çıkarıyordu: kanlı, sakin, sinirli ve melankolik.

Bu önemli tasnifin dışında felsefede, estetikte, psikolojide, edebiyatta, din tarihinde ve sosyal hayatta insanları ve temel eğilimleri sınıflayan ve tasnif eden pek çok araştırmacı olmuştur. Jung, "Psikolojide Tipler" adlı eserinde bu tasnifleri ve bu tasniflerin kendi çalışması ile paralelliklerini detaylı olarak inceler.

Jung'un çalışmasına, psikiyatr olarak uzun yıllar sahada yaptığı çalışmalar ilham verir. Psikiyatr olarak çalışırken pek çok hasta gören Jung, hastalarında bazı temel eğilim farkları keşfeder. Uzun yıllar düşüncelerini şekillendirmesi ile ortaya Psikolojik Tipler tasnifi çıkar. Jung bu durumu şöyle ifade eder: " Bu kitap pratik psikoloji alanında yaklaşık yirmi yıllık çalışmamın meyvesi. Sinir hastalarının tedavisinde bir psikiyatrin sayısız izleniminden ve tecrübelerinden, her sosyal düzeyden kadınlar ve erkeklerle görüşmelerinden, dost ve düşmanla kişisel ilişkilerimden, son olarak da kendi psikolojik tuhaflığımın eleştirisinden biçimlenerek düşüncelerimde yavaş yavaş gelişti." (Jung,2020: 9) İçedönük ve dışadönük tutum tipleri ile dört farklı işlev tipinin birleşmesi ile sekiz farklı tip ortaya çıkmaktadır. Tipleri incelemeye geçmeden önce Jung'un farklı konferanslarında anlattığı, tasnifin ortaya çıkış aşamasına bakalım.

Hastalarını tedavi ederken özellikle de evli çiftleri uzlaştırırken Jung ilk ayrımı fark eder. Bu aktif ve pasif doğaların olduğuna dair genel geçer kabuldür ve tıp teorisinde zaten bilinen bir gerçektir. Ama bu ayrım Jung'a yeterli gelmez ve bu ayrımı daha anlamlı hâle getirmeye çalışır. Sonraki düşüncesi, aktif ve pasif doğaları “düşünceli” ve “düşüncesiz” olarak ayırmaktır. Çünkü pasif insanların pasif olmasının sebebi, bir şeyi harekete geçmeden önce derinlemesine düşünmeleri; aktif doğaların ise düşünmeden işe başlamalarıdır. Ama Jung daha sonra düşünmenin her zaman basiret, hemen harekete geçmenin ise düşüncesizlik anlamına gelmediğini fark eder. Düşünen yani pasif doğalar nesne karşısında geri durmayı ve çekingenlik göstermeyi; düşünmeyen yani aktif doğadakiler ise dış dünyaya güvenerek hemen adım atmayı alışkanlık haline getirmiştir. Bu alışkanlıkların altında ise dış dünya ile kurulan olumlu ve olumsuz ilişki yatmaktadır. Dış dünya ile olumlu ilişki kurana “dışadönük”, olumsuz ilişki kurana ise “içedönük” adını verir Jung.

1.1.Dışadönük ve İçedönük Tipler

Dışadönük tutumda olan kişilerin dış dünya yani Jung'un deyimiyle nesne ile olumlu bir ilişkisi olduğunu söyledik. Dış dünya veya nesne, hem kişinin dışındaki olayları hem insanları hem de eşyaları kapsar. Dışadönük dış dünyaya güven duyar ve kendini dış dünyada rahat hisseder. İçedönük ise tam tersine nesnenin kendi üzerinde güç kazanmasını önlemesi gerekiyormuş gibi libidosunu nesneden hep uzak tutma niyetindedir. (Jung,2020:321) Dış dünyaya güvenmez, arasına belli bir mesafe koyar sürekli.

Dışadönüğün dış dünya ile bu olumlu ilişkisi, karar almasına ve eylemlerine dolaysız olarak etki eder, bunları yaparken dış dünyayı merkez alır. “Bir adam nesnel koşullar ve bunların taleplerine doğrudan bağlantılı tarzda düşünür, hisseder, davranır ve aslında böyle yaşarsa dışadönüktür. Onun bilincinde bu öznel görüşün değil, nesnenin belirleyici rol oynadığı hayatı mükemmel açıklar.(Jung,2020:324) Dış dünyadaki şartlar ve imkânların kendisini şekillendirmesine seve seve izin verir. Hatta karar alması gerektiğinde kararını dayandırmak için dış dünyayı gözler. Esas belirleyiciyi dışarıdan beklediği için de hep bu belirleyici etkeni bulur. Bu nedenle kararları nesnel olgularla açıklanabilir. Mantıklı görünmelerinin sebebi de budur.

Dışadönüklerin bu tutumları dolayısıyla toplumun yerleşmiş algılarını ve ahlaki değerlerini daha kolay benimsedikleri görülür. Herkesin beğendiği bir resim onlara da hoş gelir, kabul edilmiş ahlaki yargı onlar için en doğru yargıdır. Yargı ve beğeniler değiştikçe onlar da bu değişime ayak uydurabilirler.

Dışadönüğün dış dünya ile olumlu ilişkisi elbette insanlarla ilişkilerine de yansır. Sosyal ilişkiler kurmakta zorlanmaz, hızla arkadaş olabilir. Yabancı mekanlarda kendine güvenlidir ve hızlıca ayak uydurabilir. Canayakındır. Sosyal etkinliklerden, insanlarla vakit geçirmekten hoşlanır ve geniş bir çevresi vardır. “Genellikle etkindir, tümenden yardımseverdir. İş yaşantımızı ve sosyal yaşantımızı sürükleyen tip budur.”(Fordham,2015:41) Bu dışadönüklerin her zaman iyi ilişkilere ve yüzde yüz uyuma sahip oldukları anlamına gelmez. Ama insanlarla ilişkileri kötü gittiğinde içedönükler gibi kaçmak veya sessiz kalmak yerine bağırma veya tartışmaya yani yine bir şekilde ilişki kurmaya eğilimlidirler.

Dışadönükler için en büyük tehlike ise nesnenin içinde kendini kaybetmektir. Dış dünyaya fazla bağlı oldukları için kendi bedenlerini bile unutabilirler: “(...)bu tipin eğilimi o kadar dışa yöneliktir ki toptan öznel olguların en barizine, yani kendi bedeninin durumuna bile az dikkat eder. Beden yeterince nesnel ya da “dış” değildir, öyle ki fiziksel sağlığın vazgeçilmezleri olan basit ihtiyaçları gidermenin artık hakkı verilmez. Bu durumda beden sıkıntı çeker, ruhtan hiç söz etmiyorum bile.” (Jung, 2020: 325). Buna farklı örnekler verilebilir: İşinin yoğun temposu nedeniyle sağlığını ve yakınlarını tamamen ihmal eden iş adamları, sosyal hayatına kapılıp ailesini ihmal eden kadınlar akla ilk gelen örneklerdir.

Dışadönüklerin genel olarak bilinçdışı tutumu ise, bilinçli tutumda dışarıya fazla önem vermenin telafisi olarak bencillik ve benmerkezciliktir. Zaten Jung’un anlayışında bilinçdışı hep telafi edici bir görev üstlenir. Dışadönükte, dış dünyaya uyum sağlamak için bilinçli tutumun bastırıldığı veya görmezden geldiği öznel etkiler yani öznel arzular, ihtiyaçlar, düşünceler bilinçdışında birikir ve kişiye kendilerini dayatmaya başlar. Bu da çocuksu bir benmerkezciliğin ortaya çıkmasına neden olur. Dışadönüğün bilinçdışı tutumunun belirgin özelliğini oluşturan bencillik salt çocuksu hodbinliği çok aşar; acımasızlığa ve vahşiliğe varır.(Jung, 2020:328) Bu

benmerkezcilik bilinçdışı olduğu için mantıklı şekilde açıklanamaz. Eğer dışadönme uç noktalara varırsa bilinçdışı bencillik bilinçli hedefleri tahrif etmeye ve kendi isteklerini dayatmaya başlar.

İçedönük kişinin şimdiye kadar bahsettiğimiz bütün konularda dışadönüğün tam tersine bir eğilim gösterdiğini söyleyebiliriz. İçedönük için dış dünya güvenilmez ve tehdit edicidir. Nesne karşısında genel olarak geride durma, kendini tetikte tutma ve mümkün olan her durumda kaçma eğilimleri vardır. Sanki nesneye, dile getirilmemiş bir “hayır” sözü ile yaklaşırlar. “İçedönüğün eğilimi dışarıdan gelen her talep karşısında kendini savunmak, enerjisini nesnelere uzak tutarak korumak, böylece kendi konumunu sağlamlaştırmaktır.”(Jung,2020:322)

İçedönük dış dünyayla olan bu olumsuz bağı sonucunda bir karar alırken veya eylem yaparken de dış dünyaya ve nesnel etkenlere değil öznel etkene dayanır. Öznel etkeni Jung şöyle tanımlar: “Ben öznel etkenden şunu anlıyorum: Nesnenin yaptığı etkiyle karışan ve böylece yeni bir psişik veriye neden olan psikolojik eylem ya da tepki.”(Jung,2020:358). Genel anlayışın tersine Jung öznel etkenin, sadece kişinin kendisinden yani içsel nedenlerden ve kişisel deneyimlerden kaynaklanmadığını ileri sürer. Jung’a göre öznel etkeni şekillendiren asıl şey “kalıtsal psişik yapı” yani “kolektif bilinçdışı”dır.

Kolektif bilinçdışı, Jung’un özgün kavramlarından. İnsanlığın varoluşunun ilk anlarından beri süregelen, insanlığın bütün deneyimlerini içeren ve dünyaya gelen her canlı ile varlığını sürdürmeye devam eden “kolektif” bir hafızadır. Her canlının bu ortak hafıza ile, dolayısıyla da kendinden önce yaşamış her insanla bir bağı vardır. Yeni canlılar dünyaya gelip deneyimler ve anlayışlar değiştikçe bu hafızaya hem yeni deneyimler eklenir hem de eskileri yeni ile bağ kurarak yenilenir. Böylece tarihi deneyimleri anlamamız mümkün olur. Jung’un deyişiyle “İnsan bütün hikayesini yanında taşır, insanlık tarihi onun yapısında yazılıdır... Geçmiş bir şekilde canlanmalı, şimdiye katılmalıdır.”(Jung,2020:327). Kolektif bilinçaltı kavramı İslami literatürde yer alan bir kavram olan Levh-i Mahfuz’a benzetilebilir. “Bütün nesne ve olaylara ilişkin ilahî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap” olarak tanımlanan Levh-i Mahfuz, yeryüzünde olmuş ve olacak her şeyin yazılı olduğu bir

kitaptır. Levh-i Mahfuz ve kolektif bilinçaltının farkı ise, Levh-i Mahfuz'un hem geçmişte olmuş hem de gelecekte olacak olayları içermesi; kolektif bilinçaltının ise yalnızca geçmişte olmuş olayları içermesidir. Ama kolektif bilinçaltı da geçmişe dair içerdiği bilgiler sayesinde geleceğe dair bir kehaneti barındırır. İşte içedönük tipi yönlendiren öznel etken, kolektif bilinçdışından gelmektedir. Öznel etkene dayanarak hareket eden içedönükler, eylemleri dış dünyanın gerektirdikleri ile çoğu zaman tezat oluşturduğu ve dış şartlara bakarak mantıklı bir açıklaması yapılamadığı için çoğu zaman mantıksız ve benmerkezci olmakla suçlanırlar.

İçedönüğün insanlarla olan ilişkisi de genel tutumuna uygundur. Sosyal ilişkiler kurmak onun için zordur ve çoğu zaman ilgisini çekmez. Yalnızlığı sever ve yalnız kalmaya ihtiyaç duyar. Kendi dünyasında güvenli ve rahattır. Kendisine göre kendisiyle sohbet etmek zevktir. Canayakın değildir, çoğu zaman soğuk ve mesafeli görünür. Kendi dünyasını korumak için çevresine çeşit çeşit barikatlar kurar. Zaten sosyalleşmek için gerekli olan pek çok yeteneği gelişmemiştir. Toplum içinde nasıl davranması gerektiğini kestiremez, gülünç duruma düşmekten korkar. Genel olarak kimseye güvenmediği için kolayca samimi olamaz. Güvnebildiği az sayıda insanla yakın ilişkiler kurmayı tercih eder. Kalabalık ortamlardan hoşlanmaz. “Kalabalık toplantılarda kendini yalnız ve kaybolmuş hisseder. Toplantı ne kadar kalabalıkça o kadar direnişe geçer.”(Jung,2020: 512)

Dışadönük tiplerin yargı ve beğenilerinin toplumda kabul görmüş yargılarla uyumlu olduğunu söylemiştik. İçedönük için ise tam tersine bir şeyin küçük görülmesi ve beğenilmemesi için bütün toplum tarafından beğenilmesi yeterlidir. Çoğunluğun görüşleri ve yargıları onu hiçbir şeye ikna etmez. Bir şeyi kabul etmek için onu öncelikle kendi yargı standartlarına göre yargılamalıdır. Kendi yargı ve beğenilerine uymayan herhangi bir şeyin doğruluğuna ikna edilmesi ise neredeyse imkânsızdır.

İçedönüğün bilinçli tutum olarak öznel etkene büyük önem vermesinin sonucunda bilinçdışı tutumu nesneye önem vermektir. İçedönük öznel etkeni dinlerken nesnel etkeni, dış şartları ve imkânları büyük oranda baskılar veya ihmal eder. Bilinçli tutum nesneyi ne kadar baskılırsa, nesne bilinçdışında o kadar baskın

hale gelir. Nesne sonunda bireyin bilincini baskılamaya ve bireye şiddetli etki etmeye başlar. Birey nesnel gerçekleri artık görmezden gelemez. Bunlara uyumlu davranmak için zorunluluk hisseder ve eğer uymazsa, kendi isteğini yapması dış şartlar tarafından her seferinde engellenir veya zorlaştırılır. Durumlara olduğu gibi insanlara da uyum sağlama zorunluluğu hisseder, önceden hiç önemsemediği sözleri ve tavırları şimdi onun için çok önemli olmuştur. En küçük nesnel verilere duyarlı hale gelir ve bunların genellikle olumsuz bir etkisi vardır. Nesneden aldığı izlenimler hoş olmayan ve kendini dayatan bir etki yaratır. Birey nesneyi görmezden gelmek için çabasını ne kadar artırırorsa nesne o kadar zorlayıcı bir etki yapar. Bireyin eylemde bulunma gücünü elinden alır ve birey artık nesnel verilerin kölesi haline gelir. Bu halden kurtulmak için ne kadar çaba harcarsa o kadar güçten düşer ve hayatını sürdürmekte bile zorlanır.

İçedönük ve dışadönük eğilimler çocukluğun en erken dönemlerinden itibaren görülmeye başlar. Bebeğin doğuştan getirdiği mizacının yansımaları bebeklikten başlayarak davranışlarına yansır. Dışadönük eğilimdeki çocuklar dış dünyaya korkudan çok güvenle yaklaşır. “Nesne korkusu en alt düzeydedir; çocuk nesnelerin arasında güvenle yaşar ve hareket eder. Çabuk ama özensiz anlar. İçedönük çocuktan daha hızlı gelişim gösterir gibidir, çünkü daha az tefekkür eder ve genellikle korkusuzdur. Kendisiyle nesnelere arasında hiçbir bariyer bulunmadığını düşünür, nesnelere özgürce oynar ve onların aracılığıyla öğrenir.”(Jung,2020: 481). İçedönük çocuk ise dış dünyaya, özellikle yeni karşılaştığı nesnelere korku ile bakar ve çekingence yaklaşır. Rahat ve güvende hissetmesi için alıştığı nesnelere arasında, alıştığı düzende yaşamalıdır. Bilmediği şeylere karşı kendini güvende hissedebilmek için adlarını, ne olduklarını öğrenmeye çalışır. Nesneye karşı savunmacı tutumu kolayca görülebilir.

İki tip birbirine zıt olan eğilimleri nedeniyle sıklıkla birbirlerini yanlış anlar ve sertçe eleştirir. İçedönük tip için dışadönüğün hep nesnel durumlara dayanarak karar vermesi yetersizlik belirtisidir. Dışadönük ise nesnel etkeni hep göz ardı eden ve öznel düşüncelerini sonuna kadar savunan içedönüğü bencil, benmerkezci ve kibirli olmakla suçlar.

Tiplerle ilgili ilginç noktalardan biri iki tipin birbirini küçük görmesine rağmen çoğu zaman insanların kendisine karşıt tipten biriyle evlenme eğilimidir. Bunun bilinçli sebebi, kişilerin kendi eksikliklerini fark ederek karşıt tipten biriyle evlenerek eksiklerini tamamlama düşünceleridir. Bilinçdışı sebebi ise daha önce incelediğimiz gibi her tipin bilinçli tutumuna zıt bir bilinçdışı tutumu olması ve karşıt tipteki bir insanın, kişinin bilinçdışını cezp etmesidir.

Son olarak, Frieda Fordham Batı'da ve Doğu'da hangi tiplerin benimsendiğine dair şu tespiti yapar: “Batı'da biz, dışadönük davranışı tutar ve onu dışa açılan, uyumlu gibi övgülü sözlerle tanımlarız. Öte yandan içedönük davranışlara da, içine kapanmış, hatta hastalıklı gibi adlar takarız. Doğu'da ise en azından son zamanlara kadar, içedönük davranış egemen olmuştur. Batı yarıküresinin maddi ve teknik gelişiminin tersine, Doğu'nun maddi yoksulluğu, fakat ruhsal anlamda daha çok gelişmesi, bu temel üzerinde açıklanabilir.”(Fordham,2015: 39). Jung da çağımızın baskın olan materyalist ve nesnel bilimci yaklaşımıyla dışadönük yaklaşımın paralel olduğunu belirtir. Baskın olan yaklaşım dışadönüktür yani. Elbette bundan olumsuz yönde etkilenenler içedönükler olur. Kendi doğal eğilimlerini reddetmeleri ve nesneye normalde vereceklerinden daha fazla önem vermeleri beklenir. Sonuçta içedönükler yetersizlik ve ezilmişlik psikolojisi geliştirirler ve dışadönüklerin eleştirilerine uygun olarak bencilleşirler.

Buraya kadar anlattığımız içedönük ve dışadönük tiplere Jung “tutum tipleri” adını vermiştir. Bu tiplere dayanan teorisini yayınlamasından sonra Jung “aynı tipte olan kişilerin neden çok farklı olduğu” sorusu ile çok fazla karşılaşır ve aynı tipte olan insanları birbirinden farklılaştıran nedenleri araştırmaya başlar. Çalışmalarının sonunda Jung insanların kararlarını nasıl aldıklarını ve eyleme geçtiklerini daha net olarak açıklayan bir teori oluşturur. Bunlar “işlev tipleri”dir. Dört farklı işlev tipi vardır: Düşünme, hissetme, duyumsama ve sezgi. Her işlev tipi içedönük tutum tipinde de dışadönük tutum tipinde de ortaya çıkabilir. Böylece ortaya sekiz farklı tip çıkar. Jung, “Psikolojide Tipler” kitabında bu sekiz tipin hepsini detaylı olarak inceler ve farklı birleşimlerin ortaya çıkardığı kendilerine has özelliklerini açıklar. Biz de bu tipleri detaylı olarak ele almadan önce her işlev tipinin özelliklerini Jung'un dilinden, kısaca buraya alalım:

“Düşünmeden ya da hissetmenin değerini hesaba katmadan, kendilerini yalnızca somut gerçekliği basitçe algılamayla sınırlayan birçok insan var. Bir durumun gizli olasılıklarına canlarını pek sıkımazlar. Bu insanlara duyum tipleri diyorum. Diğerlerini özellikle ne düşündükleri yönlendirir ve idrak edemedikleri duruma uyum sağlayamazlar. Böyle tiplere düşünen tipler diyorum. Diğerlerineyse her şeyde his rehberlik eder. Kendilerine bir şeyin hoş olup olmadığını sorarlar ve hissettikleri izlenimlerle kendilerini yönlendirirler. Onlar hisseden tiplerdir. Son olarak sezgiseller ne fikirlerle ne hissetme tepkileriyle ne de şeylerin gerçekliğiyle ilgilenirler ama kendilerini tamamıyla ihtimallerin cazibesine teslim ederler, başka ihtimallerin kokusunu alamadıkları her durumu bir kenara bırakırlar.”(Jung, 2020: 483)

1.2.Dışadönük Düşünen Tip

Bir kişi kararlarını düşünerek, mantığa dayanarak alıyor ve hayatını yönlendirirken düşüncelerine dayanıyorsa o kişiye “düşünen tip” diyebiliriz. Düşünen tip içedönük de dışadönük de olabilir. Dışadönük düşüncelerini oluştururken dış dünyada olup bitenlere bakar, nedensellik bağımlı dikkatle inceler ve düşünceleri dış dünyada olup bitenlerin birebir yansıması olarak ortaya çıkar. İçedönük düşünen tip ise düşünürken dış dünyadan çok kendi aklının içsel işleyişine yani mantığına uygun olarak ilerler. Elbette içedönük düşünen tip de nesnel verileri dikkate almak zorundadır ama bunu çoğunlukla düşüncesini şekillendirmek için değil kendi bulduğu düşünceyi örneklemek için kullanır.

Dışadönük düşünüşü anlamak içedönük düşünüşle kıyasladığında büyük oranda daha kolaydır. Çünkü çağımızda düşünme denilince aklımıza gelen şey dışadönük düşünmedir. Dışadönük düşünme, temelde bilimsel yöntem ile aynıdır aslında. Yani dış dünyayı herhangi bir şekilde etkilemeden gözlemlemeye ve gözlemin sonucunu yorum katmadan ortaya koymaya dayanır. “Dışadönük düşünürün düşüncesinin yönü dış dünyadır. Gerçeklerle ve maddi şeylerle ilgilenir.”(Fordham, 2015: 45) Bilgiyi tamamen dış dünyadan edindiğimizi savunan “tabula rasa” düşüncesi de bu düşünüşten kaynaklanmaktadır. Dış dünyadan tarafsız olarak kanıtlar toplamaya, gözlem yapmaya ve buradan elde ettiği nesnel verileri

inceleyerek çıkarım yapmaya, bir şema oluşturmaya, şeylerin birbirini nasıl etkilediğine ve şeyler arasındaki ilişkilerin ne olduğuna dair yeni bilgiler elde etmeye çalışır. Olgular onun için çok önemlidir. Çalışmasının başında kendine ait bir düşüncesi yoktur veya varsa bile inceleme sürecindeki nesnel veriler ne tarafa yönelirse düşünceleri oraya yönelir. Öznel düşünceleri mümkün olduğu kadar bastıran bu düşünme türü sonuçta “sanki dışa yönelim olmaksızın var olamazmış gibi” ya da “dış olguların tasviri” gibi görünür. Dışadönük düşünme ayrıca genel geçer doğruları kabul etmek şeklinde de ortaya çıkabilir.

“Dışadönük tipin düşünüşü olumludur, yani üretkendir. Ya yeni olguların keşfine ya da ampirik malzemeye dayanan genel kavramlara neden olur. Genellikle sentetiktir. Analiz ederken bile inşa eder, çünkü her zaman analizin ötesine geçer, yeni bir birleşime, analiz edilen malzemeyi farklı farklı yolla birleştiren ya da ona bir şey ekleyen başka bir kavrama gider. Bu tür yargıya yüklemcil denebilir. Her halükarda asla küçük düşürücü ya da yıkıcı olmayan bir belirgin özelliği bu, çünkü yıkılan değer yerine her zaman yeni bir değer koyar.”(Jung,2020: 339)

Dışadönük düşünme sürecinin, nesnel verilere dayanmasının sonucunda ortaya çıkan bazı kendine has özellikleri vardır. Öncelikle dünyaya içedönük gibi, kapsayıcı bir bakışla bakmayıp tek tek nesnelere odaklandığı için büyük resmi görmekte zorlanır: “dışadönük kişiler gerçeklere çok kolaylıkla bağlanırlar, daha ötesini göremezler ya da soyut bir fikir oluşturmak amacıyla kendilerini ondan kurtaramazlar. Bir yığın iyi sindirilmemiş gereç önlerinde engel oluşturur.”(Fordham, 2015: 46) Yani nesnel bilgileri birleştiren mantıklı bir sistem oluşturamaz. Elindeki ampirik olgular dağ gibi birikir. Bu nedenle “çoğulcu”dur. “Materyalist”tir. Yalnızca duyuşsal verilerin değerini önemseydiği için “duyuşsal”dır. Her şeyin nesnel ve zorunlu etkileşimlerle birbirini etkilediğini düşündüğü için “kaderci”dir. Nesne karşısında kendi iç geçerliliğini savunmadığı için de metaforik olarak “dinsiz”dir. Bütün bu özellikleri Jung’dan önce William James saptamıştır. William James’in filozofları karşılaştırdığı yazısında, “dik başlı filozof” olarak adlandırdığı düşünür tipi Jung’un dışadönük düşünen tipi ile aynıdır. Jung eserinde William James’in çalışmasını kendi çalışması ile karşılaştırır, ortak noktaları saptar.

Dışadönük düşünen tiplerin karakteristik özelliklerine gelirsek bu tiplerin başta gelen özelliklerinden biri nesnel verilerden hareketle oluşturdukları ve doğruluğuna yüzde yüz inandıkları bir düşünceye, Jung'un deyimiyle 'kaide'ye sahip olmalarıdır. Kaide bir şeylerin nasıl olması gerektiğine dair kurallar olarak düşünülebilir. Bu kaidenin hayatı kapsayıcılık oranı değişebilir. Bu tipler her şeyi kaidelerine uygun olup olmaması ile değerlendirirler ve uygun olmayanları çok sert bir şekilde mahkum ederler. "Mümkün olursa, ailesi dostları ve çalışma arkadaşları onun yaşama düzeninde yer alır ve kendi formülünün mutlak gerçeği temsil ettiğine inanır. Bu yüzden isteklerinde ısrarlı olmak onun için ahlaki bir görev haline gelir."(Fordham, 2015: 47) Eğer kaideleri ahlak yasalarını, adalet ve merhameti kapsarsa oldukça faydalı olabilir ama genellikle bunlar düşünceden çok hisle ilgilidir. Bu tiplerin kaideleri idealist ve diğerkâm da olabilir. Ama zayıf ve hasta olanı anlamak onlar için çoğu zaman imkânsızdır.

Dışadönük düşünen tipin kaidesinin iyi etkileri uzak çevrede daha bariz olarak görünür. İktidar alanının merkezi olan ailesinde ise kaidenin en nahoş sonuçları ortaya çıkar. Bu durum "Mum dibine ışık vermez." sözünün birebir yansımasıdır. Kaide ile uyuşmayan her şey yıpratıcı bir çatışmayı ortaya çıkarır. Bu nedenle bu tipler dış dünyada insanlıkları ile övülürken kendi aileleri tarafından "acımasız tiran" diye adlandırılırlar. Ama sonuçta en çok acıyı bireyin kendisi çeker. Çünkü bir kaide ne kadar kapsamlı olursa olsun hayatın kişiye sunduklarının çeşitliliği karşısında dar kalır ve kaidesine uyduramadığı her etken bu tipi içten içe yıpratır.

Düşünme ile hissetme işlevleri birbirine en zıt olan iki işlevdir. Bu işlevler birbirinin işleyişine zarar verir, bu nedenle bu işlevlerden hangisi gelişmişse diğeri bilinçdışı bastırılmak zorundadır. Düşünen tipler de hislerini büyük oranda bastırırlar ve ihmal ederler. Dışadönük düşünen tipin hislerini bastırması bu bastırmanın oranına göre farklı etkilere sebep olur. İlkin, böyle bir tip hissetmeye bağlı tüm bu faaliyetleri –örneğin estetik faaliyetleri, zevki, sanat duygusunu, arkadaşlık geliştirmeyi vb. bastıracaktır. Dinsel tecrübeler, acılar ve benzeri akıldışı fenomenler tam bilinçdışı noktaya kadar genellikle bastırılır. (Jung,2020: 336) Bilinçdışı şekilde işleyen hissin etkileri bazen bilinçli tutumu baltalayan eylemlere de neden olabilir. Örneğin bilinçli tutumu oldukça fedakar olan kişinin gizli bir

çıkarıcılığı olabilir. Kaidesini veya üzerinde çalıştığı düşünceyi kanıtlayabilmek için kanıtlar üzerinde oynayabilir. İdealist amaçlarına ulaşmak için amaçlarının tam tersi olan vasıtalar kullanabilir. Düşünceleri şudur: Amaca ulaşmak için her yol mübahtır. Bu tipin bastırdığı hislerin, normalde düşüncesi ile hiç bağdaşmayan akıldışı ve bağnaz davranışlarda bulunmasına sebep olacağını söyleyebiliriz kısaca.

Bilinçdışı hissetme, kişinin normalde mantıkla şekillendirdiği hayatının çevresini kendisi farketmeden bir duman tabakası gibi kaplar. Tipin düşüncelerini fazla kişiselleştirmesine ve mantıklı bir şekilde savunmak veya mantıklı bir savunma bulamadığında düşüncesindeki eksikliği kabul etmek yerine duygusal savunma biçimleri kullanmasına sebep olur. Örneğin onun kaidesine her tür muhalefeti kişisel kötü niyet olarak yanlış yorumlamaya hazır olma ya da başkalarının argümanlarını önceden geçersiz kılmak için onlarla ilgili sürekli olumsuz varsayımlarda bulunma eğilimi. (Jung,2020: 337) Hislerin bastırılması artarsa kaideyi kişiselleştirme aşırı artar ve kaide bu sefer bir dogma halini alır. Artık kişi kaidesini savunmak için hakaret ve küfür dahil her türlü yola başvurur. Kendisinininki dışındaki bütün bakış açıları sertçe reddedilir. Ve kişi hislerini ne kadar bastırmaya çalışırsa düşünceleri o kadar sertleşir. Sonunda din haline gelir neredeyse.

Jung her kişide bir işlevin geliştiğini ve baskın hale geldiğini belirtir. Kişinin doğuştan gelen eğilimleri ve belli bir işlevin gelişmesine daha çok çaba harcaması sonucu bir işlev gelişir ve en güçlü hale gelir. Hayatını yönlendirirken kişi bu işleve dayanacaktır. En çok gelişen işlevin dışındaki işlevler, örneğin düşünen bir tipte özellikle hissetme ve diğer işlevler Jung'un deyimiyle arkaik etki yapacaktır. İlk bakışta arkaik etki kelimesi ile ne kastedildiğini anlamak biraz zordur. Arkaik etki eden işlev pek gelişmemiş, yani kişi üzerinde etkisi yokmuş; örneğin düşünen tip bir şeyleri güçlü olarak hissedemez, belki de hisleri yoktur gibi anlaşılabilir. Halbuki arkaik işlevin gelişmemiş olması kişinin bunları kolayca kontrol edememesi, bu nedenle bu işlevlerin kişi üzerinde daha doğrudan ve bilinçsizce etki uyandırdığı anlamına gelir:

“Genellikle yetersiz işlevde, bilinçli geliştirilip olgunlaştırılmış işlevdeki özellikler yoktur. Genel olarak istem(irade) tarafından yönetilebilen bir işlevdir bu.

Düşünsel tip, düşünmesini isteminin öncülüğünde yürütebilen, düşüncelerinin denetim altında tutabilen biridir; belli düşüncelerin tutsağı değildir, başka düşüncelere de yer verebilir kafasında. ‘Bundan ayrı bir şey düşünebilirim’, diyebilecek güçtedir. Duygusal tip ise böyle bir yetenekten yoksundur, çünkü düşüncelerinin elinden kurtaramaz yakasını. Düşünceleri kendisini egemenliği altında bulundurur, daha yerinde bir deyişle kötü ruhlar gibi içine girip yuvalanmıştır. Onun için bir çarpıcılığı vardır düşüncenin, dolayısıyla yüreğine korku salar. Düşünsel tip duygularının kendisini egemenliği altına almasından çekinir, çünkü arkaik nitelik taşır duyguları, kendisi de arkaik bir insan durumundadır: Yani emosyonlarının zavallı bir kurbanıdır.”(Jung, 1998: 26)

1.3.İçedönük Düşünen Tip

İçedönük tipin düşünüşü öznel etken tarafından belirlenir. Düşünce söz konusu olduğunda “öznel” kelimesi genellikle bir eleştiri gibi kullanılmaktadır. Öznel olan düşüncenin geçerliliği yokmuş gibi kabul edilir. Bu görüş günümüzde daha da güçlenmiştir. Jung ise öznel bir yanı olmayan hiçbir düşüncenin aslında var olamayacağını söyler. Biliş hem nesnel hem öznel temeli olan bir eylemdir. Olguları tümünden öznellikten ayırmak neredeyse imkânsızdır çünkü bir insan tarafından algılanmadan ve özümsemeden bir bilginin ortaya çıkması imkânı yoktur. “Nesnel biliş kapasitemize aşırı değer vererek öznel etkenin önemini bastırırız, bu da öznenin inkarı demek. Ama özne nedir? Özne bizzat insandır- özne biziz. Bilişin öznesi olması gerektiğini, “ben biliyorum denmezse hiçbir bilginin, dolayısıyla, hiçbir dünyanın bulunmadığını, gerçi bu ifadeyle bile toptan bilginin öznel sınırının zaten ifade edildiğini ancak hasta bir zihin unutabilir.”(Jung,2020: 358)

Öznel etkeni belirleyenin “kolektif bilinçdışı” olduğunu daha önce söylemiştik. İçedönük tiplerin öznel etken ile hareket etmesi düşünen tipte, öznel etkenden kaynaklanan bir “ilksel imge”nin itici gücüyle harekete geçen düşüncenin, kişinin zihninin içsel işleyişi ile geliştirilerek bir fikir veya teori haline getirilmesidir. Jung bunu şöyle ifade eder: “Bu tür düşünüş için olguların önemi ikincildir; zihnin gözü önünde belli belirsiz süzülen ilk simgesel imgenin yahut öznel fikrin gelişimi ve sunumu bu düşünüşe olağanüstü önemli gibi gelir. Amacı somut gerçekliğin

entelektüel yeniden inşası asla değildir, bu belli belirsiz imgeyi parlak bir fikir şekline getirmektir.” (Jung,2020: 363). İçedönük düşünce bilinçdışı temeli nedeniyle, somutluktan uzaklaşır ve fazla öznelleşirse çok fazla soyutlaşır ve normal dilden uzaklaştığı için anlaşılması zorlaşır. Artık mitik bir niteliğe bürünür. Karanlık ve arkaik, adeta masalsı bir görünümü vardır ve bilinç dışılığı nedeniyle çok daha kolay kabul edilir.

İçedönük düşünüşün somut verilerden değil de öznel bir fikirden hareketle ortaya çıkması nedeniyle onun için olguların önemi ikincildir. O ilkelere önem verir. Olgulara da ancak zihninde tam hale getirdiği düşünceyi somutlaştırmak, örneklemek ve dış dünyada bu düşüncenin işlediğini kanıtlamak için başvurur. Yani düşüncesi olgularla şekillenmez, onlara en son başvurur. Dışadönük düşünürü bilim adamına benzetmiştik, içedönük düşünür ise bir filozofa veya matematikçiye benzer. Dışadönük düşünürün nesneye odaklanması nedeniyle bir türlü bir araya getiremediği sonuçları birleştirmek içedönüğün uzmanlığıdır. Dünyaya odaklanarak bakmadıkları, daha çok zihnin işleyişine tabi oldukları için şeyler arasındaki bağları daha iyi görürler ve dünyanın genel işleyişine yönelik teoriler ve sistemler üretmekte bu nedenle yeteneklidirler. Ama bu tiplerin aynı sebepten kaynaklanan zayıf noktası, düşüncesine uymayan nesnel verileri bozmak veya görmezden gelmek yönündeki eğilimleridir. Böyle yaptıklarında dışadönüğün “öznel” eleştirisi haklı olmaktadır.

“Dışarıdan bakıldığında, içedönük düşünür genellikle garip bir kişilik olarak görünür. İç gerçeklere olan düşkünlüğünden dış dünya ile ilişkilerine çok az önem verir ya da onları hiç önemsemez. Ne olup bittiğinden habersizdir ve öteki insanların ne düşündüğünü, ne duyduğunu anlamaz. Onların yanındayken ya çekingen ve sessizdir ya da ilgisiz konuşmalar yapar. Dalgın profesör figürü içedönük düşünürün tipik bir örneğidir.”(Fordham, 2015: 49) Dış dünyadan bihaber olması nedeniyle de kolay kandırılabilen biridir. Sosyal ilişkiler kurmaya hiç meraklı değildir. “Çevresindekilere ister istemez gereksiz olduklarını hissettirir. Dikkatlerden kaçmayı aşırı derecede ister ya da dikkat çekecek kadar ilgisizdir.”(Jung,2020: 368) Kişisel ilişkilerinde çok az konuşur. Yabancılara huysuz, yanına yaklaşılmaz ve kibirli görünür. Gerçek değerini ve samimiyetini ancak yakın arkadaşları bilirler.

Aslında içedönük düşünür tipin doğal yapısı uygar, candan, terbiyeli ve nazik olmaya zıttır. Bütün bu davranışları göstermeyi gerekli bulmazlar ama isteseler de kendi kendilerini sabote ederler çünkü gerekli vasıtalara sahip değildirler. Örneğin birilerini, onlara hoş gözükmek için övmekten nefret eder ve bunu istese de o kadar beceriksizce yapar ki niyetinin genelde tam tersi olur. Düşüncelerini ifade ederken de sert, acımasız, keyfi ve soğuk bir tonu vardır. Düşünceye odaklandığı için onu nasıl sunması gerektiğini düşünemez. Düşüncelerini dış dünyaya doğru göstermeye çalışan bir üslupla sunmaz. Ona göre düşüncesi doğruysa herkes bunu kabul etmeli ve düşünce kendi kendini kabul ettirmelidir. Zaten kendisine doğru gelen bir düşünceyi karşıdakinin anlamamasını da anlamlandıramaz. Ama eğer düşüncesi anlaşılır ve beğenilirse başarısını gözünde fazla büyütür.

Tipinin pekişmesiyle tavrı daha da sertleşir, aksileşir; düşünceleri daha da kararlı bir hal alır. Çevresine gittikçe sevimsiz gelmeye başlar, bu nedenle yakınlarına daha çok bağlanır. Eleştiri kaldıramaz bir hale gelir ve kolayca öfkeyle patlar. Konuyla alakasız eleştiriler yaparak karşılık vermeye çalışır. Sonuçta gittikçe daha münzevi bir hale gelir.

1.4.Dışadönük Hisseden Tip

Hissetme işlevi ön plana çıkan yani hayatını hisleri ile şekillendiren bireylere “hisseden tip” denir. Jung hissetme kelimesinin pek çok anlama sahip olduğunu belirterek öncelikle hisle neyi kastettiğini açıklar. His kelimesi hem duyguları(sevgiyi ve nefreti hissetmek), hem duyu organlarımız vasıtasıyla algıladığımız duyuları (sıcak ve soğuğu hissetmek) hem de bir şeylerin olacağına dair sezilerimizi(şöyle ya da böyle olacağını hissetmek) anlatmak için kullanılır. Jung bütün bunlar arasında bir ayırım yapar ve his ile bahsettiğinin duygusal anlamdaki hisler olduğunu belirtir. Duyumlara duyumsama ve sezilere sezgi adını verir ki bunlar da diğer iki işlevdir.

Hissetme işlevi, dış dünyadaki nesnelere değerini belirler. Bu nedenle Jung onun düşünme ile birlikte akli bir işlev olduğunu söyler. Bu ilk başta tuhaf görünür çünkü genel anlayışta hisler hep düşüncenin zıddı olarak ele alınır ve mantıksız

olduğu düşünülür. Bunun açıklaması şöyle yapılabilir: Bir insan bir nesneyi veya kişiyi sevdiğinde veya ondan hoşlanmadığında, o şeye dair aslında bir yargı belirtir. Sevilen şey değerli ve sevmeye layık, sevmeyen ise kıymetsiz ve itici olarak değerlendirilmiştir. His, mantıklı olarak açıklanamasa ve akli bir hale getirilemese de içinde ayırt eden ve değerlendiren bir yargı vardır. Kişi bu yargıya dayanarak belli kararlar verebilir ve hatta tüm hayatını şekillendirebilir.

Hissin akliliği, akli olmayan işlevler olan duyum ve sezgi ile karşılaştırıldığında daha açık olarak görülür: “O başka işlevler, yani duyum ve sezgi, kesinlikle akli ve mantıklı değildir, ayırt etmez ve değerlendirmez. Bunların ikisi doğaları gereği akli işlevlere zıttır. Yargıya ya da sonuca varmak için düşünürüz, bir şeyin özgün değerini takdir etmek için hissederiz. Öte yandan duyum ve sezgi algı işlevleridir -ne olup bittiğini fark etmemizi sağlar ama yorumlamamızı ya da değerlendirmemizi sağlamaz.”(Jung,2020: 502)

Hissetme daha çok kadınlarda ağır bastığı için dışadönük hisseden tiptekilerin neredeyse tamamı kadındır. Dışadönük hisseden tipin hissetmesi nesnel veriler tarafından yönlendirilir. Duyguları ve beğenileri genel kabul ile tutarlıdır. Örneğin moda akımlarını destekleyen tip budur. Dış dünyaya zorlanmadan ayak uydurur ve hisleri yapmacık olmadan dış dünya ile uyumludur. Ya da şöyle ifade edilebilir, hissetmesinin uygun düşeceği şeyi cidden ve samimi olarak hissetmekte yeteneklidir.“Bu tür bir hissiyat yargısı hiçbir surette numara ya da yalan değildir, düpedüz alışma edimidir.”(Jung,2020: 342) Yetişmesinin sonucunda kadının hissiyatı bilinçli kontrole tabi alışılmış işlev haline gelmiştir... Sevgi seçiminden başka hiçbir yerde daha açık görülmez bu: : “Uygun” erkek sevilir, başkası değil; erkek, kadının -genellikle hakkında hiçbir şey bilmediği- saklı öznel doğasına hitap ettiği için değil, yaşı, konumu, geliri, boyu bosu, ailesinin saygınlığı vb. konularda her mantıklı beklentiyi karşıladığı için uygundur. Bu resme ironik veya kinik diye kolayca itiraz edilebilir ama bu tip kadının sevgi hissiyle seçiminin birbirine kusursuz uygun düştüğüne inanıyorum. Bu gerçektir, sadece akıllıca değil.”(Jung,2020: 343)

Dışadönük hisseden tip nesnel verilere uyum sağlamak için öznel hislerini büyük oranda bastırır. Ama hislerinin öznel niteliği de belli oranda vardır. Eğer nesnenin gücü tamamen artar ve hisler öznel niteliğini yitirirse yani hisler nesnenin otomatik bir sonucu haline gelirse tip o zaman yapmacık görünür. Çünkü hisse canlılığını ve samimiyetini veren öznel niteliğidir. Bu durumda sanki hisseden özne ortadan kalkmış, geriye sadece his kalmış gibidir. Rol yapıyormuş, bir art niyeti varmış veya hissizmiş gibi gelir. Karşısındaki kişi artık onun samimiyetine güvenemez.

Dışadönük hisseden tip dış dünyaya bu kadar kolay uyum sağlamasının pozitif bir sonucu olarak oldukça sosyaldır. “Özellikle kişisel ilişkilerle ilgilenen, genel olarak yol yordam bilen, çekici, çirkin durumları düzeltici, karışıklıkları gözden saklayıcı bir tiptir. Sosyal yaşantıyı ve aile yaşantısını yaratan kadın tipi budur. Doğal olarak iyi bir ev sahibesidir ve grupların, toplulukların, her türlü sosyal etkinliğin içinde son derece rahattır.”(Fordham, 2015: 52) “Kendi başlarına kalmaktan hoşlanmazlar ve içgözlemi, marazî ve depresif olarak nitelerler.”(Stevens, 1999: 94)

Hissetme ile düşünmenin birbirine en zıt ve birbirlerinin işleyişine en çok zarar veren iki işlev olduğunu söylemiştik. Bu nedenle de hisseden tipler düşünmeyi bastırırlar. Bu dışadönük hisseden tipin düşünemeyeceği anlamına gelmez. Gayet düzgün şekilde düşünebilir ama düşünceleri hislerine tabidir. Bir şeyi düşünebilmesi için hissetmesi de lazımdır. “Bu tip düşünce dar, kaba ve siniktir. Bu durum anlık duygu durumunu haklı çıkartıcı aldatici bir uygulama içerebilir ki bu dışadönük düşünürleri oldukça rahatsız eden bir taktiktir.”(Stevens, 1999: 94) Düşünme kendi yasalarına uygun şekilde ilerleyemez, çarpıtılır. Eğer düşüncelerin yönü hislerle tezat oluşturacak şekilde ilerlerse düşünme tamamen bilinçdışına bastırılır. Düşünme bu şekilde bastırıldığında bilinçdışından hisleri bozacak bir etki yapar, hislerin değer verdiği her şeyin değerini düşüren fikirleri sürekli olarak bilince gönderir.

1.5.İçedönük Hisseden Tip

İçedönük hisseden tipin hislerini öznel etken yönlendirir. Bu nedenle nesnel verilere oldukça ters hisler geliştirebilir. Nesnel verilerin uygunluğu veya elverişliliği onu belli şekilde hissetmeye itmez. O hislerini aktarmak için şeylerin derinini görmeye, kolektif bilinçaltında varolan imgesel biçimlerini keşfetmeye çalışır. Her nesnenin ve kişinin kolektif bilinçdışında imgesel bir izdüşümü vardır ve bu tipin yakalamaya çalıştığı da aslında bu imgelerdir. Ama bu imgeleri görmenin uzmanı aslında içedönük duyuşal ve sezgisellerdir. İçedönük hissedenin bakışı aradığı imgeye uymayan nesnelere üzerinden kayıtsızca geçer.

İçedönük hissedenler de dışadönük hissedenler gibi çoğunlukla kadınlardır. Çoğunlukla sessiz, ulaşılmaz ve anlaşılması güçtürler. Sosyal olarak iddialı değildirlere. Göze çarpmaktan çekinirler ve hayran bırakma, etkileme gibi arzuları yoktur. Çoğu içedönük gibi en iyi özelliklerini kendilerine saklama eğilimindedirler. Bu nedenle çocuksu ve bayağı bir maske takarlar. Dış dünya ile ilişkileri daha çok ahenkli ve huzurlu bir şekilde ilerleme anlayışına dayanır. Eğer dış dünyadan zorlayıcı bir etki gelmezse bu sakin uyum devam eder. Böyle bir etki olduğunda ise nesneden uzaklaşma açıkça görülür. Yabancılara karşı soğuk ve mesafeli davranılır. İlgi gösterilmez. His ilişkilerinde de tutarlı ve sürekli ama asla aşırıya kaçmayan şekilde hisler gösterilir. Ölçsüz ihtiraslar bastırılır ve hisler cimrice ifade edilir.

Stevens içedönük hisseden tiplerin insanları etkilemek için hiçbir çabada bulunmadıkları hatta kendilerini gizledikleri halde çevrelerinde güçlü bir etkileri olabileceğini vurgular: “Bu tipe mensup insanlar kendilerine saklama eğiliminde oldukları oldukça farklılaşmış değerler bütününe sahiptirler. Bununla beraber sahip oldukları standartlar yoluyla çevrelerindeki insanlar üzerinde gizli bir nüfuza sahip olabilirler. Vaaz ve konferans vermeden, salt orada bulunarak bir grubun ahlaki omurgasını tesis edebilirler.”(Stevens, 1999: 96)

Bu tiplerin dıştan bakıldığında soğuk görünen yapısı aslında çok aldatıcıdır. Jung, bu tip kadınlara “Durgun sular derin akar.” sözünün çok iyi tanımladığını söyler. Çünkü bu kadınlar aslında çok yoğun hislere sahip oldukları için bunları ifade etmek kendileri için imkânsız hale gelir: “Yaygın sempati hissi kendini doğru

kelimeler ve işlerle ifade edebilir ve böylelikle hızla normale döner ama her tür ifade yolunun kapatıldığı yoğun sempati bütün bir gizem dünyasını içeren, düpedüz uyuşturulmuş, şiddetli bir derinlik kazanır.”(Jung,2020: 372). Jane Austen’in Emma romanında dile getirdiği gibi:“Seni daha az sevseydim belki de sevgim hakkında daha çok konuşabilirdim”. Stevens da Rilke’den bir örnek verir: “Rainer Maria Rilke, bir zamanlar bir bayana şöyle yazmıştı: ‘Seni seviyorum fakat bu seni hiç ilgilendirmez!’”(Stevens, 1999: 96) Sonuçta dıştan görünen hiçbir davranışta bulunmadığı için yanlış yorumlanır ve bu “nesneyle daha derin bir his ilişkisi ihtimalinin aleyhine önemli bir argüman olarak kullanılır.”(Jung,2020:372). Ama bu kadının derin hisleri yine de tanımlanması zor ve hükmedici bir etki şeklinde karşı tarafa sızar.

İçedönük hisseden tip eğer derin hislerinin ve yaptığı etkinin tamamen kendisinden kaynaklandığını öne sürerse, Jung’un kavramlarıyla ifade edersek ‘ben’i ile ‘kendi’sini özdeşleştirirse bilinçdışında değeri yadsınan nesne güçlenir ve varlığı inkar edilemez hale gelir. Kişi çevresindeki herkesin kötü niyetli olduğundan şüphelenmeye başlar ve karşıt tepki geliştirir, herkesin kendisine karşı olduğunu sanır ve onların davranışlarını engellemeye çalışır. Bu ise sonuçta tükenmişliğe sebep olur.

1.6.Dışadönük Duyum Tipi

Duyumu Jung bildiğimiz anlamı ile kullanır: Duyu organlarımızla algıladığımız dış dünyaya ait verilerdir. Eğer bir insanda duyum işlevi gelişmiş ve diğer işlevlerden baskın hale gelmişse ona duyum tipi denir. Duyumun da öznel ve nesnel olmak üzere iki kaynağı vardır. Dış dünyadan duyularımıza gelen her şey duyunun nesnel kaynağıdır yani bildiğimiz anlamı ile duyumdur. Duyumsadığımız her nesnel veriye öznel anlayışımızdan da bir şeyler katılır. Dışadönük duyumsal tipin duyumu ise büyük oranda nesnel verilere dayanır, öznel etkeni ise bastırır.

Dışadönük duyumsal için en önemli şey, dış dünyadan edindiği duyumlardır. Dış dünyayı duyumsamak, duyum deneyimini olabildiğince çeşitlendirmek ve zenginleştirmek ve mümkünse bu duyumlardan zevk almak birinci önceliğidir.

Duyuları üzerinde en yoğun etkiyi yapan nesneye en büyük önemi verir. Bunlar tarafından yönlendirilir. Sevgisi de duyumu ile orantılıdır. Duyuları üzerinde en güçlü etkisi olan nesneye veya kişiye içtenlikle en büyük sevgiyi duyar. Somut duyuma ve bu duyumdan keyif almaya odaklanması ise akla ilk gelen şekilde bu kişiyi tensel, kaba, zevk düşkününü ve hatta aşağılık yapmaz. Nitekim duyum zevkini en incelikli estetik algılayışa kadar genişletebilir. Duyum zevkinin; güzel dış görünüşten ve giyimden, sanat eserlerinden ve doğanın sunduğu manzaralardan veya güzel bir müzikten alınan zevki de kapsadığı unutulmamalıdır. Ayrıca bu tipin de kendine has bir ahlak anlayışı, ölçülülüğü ve diğerkâmlığı vardır. Bu tip neşeli hali ve büyük haz alma kapasitesi sayesinde iyi bir dosttur. Ama eğer dışadönük duyum tamamen baskın hale gelir ve özne gözden kaybolursa kişi gerçekten kaba, zevk düşkününü ve ahlaksız biri haline gelebilir.

“Duyumsal tip her şeyi olduğu gibi alır. Yaşam deneylerini ne eksik ne fazla aynen kabul eder. O olayların derinlerine bakmak veya altındaki sırları araştırmak için düşünmez. Bir birdir, iki de iki. Herhangi bir değerlendirme de yapmaz. Onun için önemli olan duyuş gücü ve zevkidir. Bu nedenle böylesi tipten olanlar akılcı değildir. Duyularla olan deneylerinde çok az mantık vardır. Buna karşın, aynı tiplerin genellikle olgular üzerindeki ısrarlı tavırları, sakin hatta duygusuz yaratılışları, mantıklı oldukları şeklinde yanlış bir izlenim yarattığından, akılcı oldukları yanlışına düşülür.”(Fordham, 2015: 53) Şeylerin olasılığına dair öngörülerini içeren sezgi de duyum tipinde bastırılmıştır. Bu nedenle bu tiplerin eylemlerinin sonucunu tahmin etmek, olayların derinindeki işleyişi görmek ve duyusal olarak tatmin edici olmayan bir şeyin değerini tespit etmek konusunda zayıf kaldıkları görülür.

Nesneye bağımlılık ve uyum uç noktaya vardığında ve sonuçta zevk düşkününü bir tip ortaya çıktığında veya bütün öznel etkiler bastırıldığında bilinçdışı etkiler ortaya çıkmaya başlar. Duyum tipinin bilinçdışında, en fazla sezgi daha sonra da akli işlevler olan düşünme ve hissetme bastırılmıştır. Onlar alt işlevlerdir. Bilinçdışı etkiler ortaya çıktığında sezgi, kişide mantıksız kuşkular üretir. Bilinçdışı düşünme ve hissetme ise önceden bastırılan ahlaki ve dini tutumu en patolojik şekliyle ortaya çıkarır: “Bu ikinci kişilikte düşünmenin ve hissetmenin bütün yapısı patolojik parodiye dönüşmüş gibidir: Akıl kılı kırk yaran titizliğe, ahlakçılık iç karartan ahlaki

değerlendirmeye, din gülünç batıla, insanın en soylu armağanı sezgi her köşeye burnunu sokan işgüzar müdahaleciliğe dönüşür; çok uzağa bakmak yerine, insanın basitliğinin en alt seviyesine iner.”(Jung,2020:350)

1.7.İçedönük Duyum Tipi

İçedönük duyum tipinde duyumları oluşturan asıl etken nesnel dünya değil, öznel dünyadır. Elbette duyum söz konusu olduğunda nesnel verilerin zorunluluğu inkar edilemez ama bu tip nesnel verilerden hareket etse de onlardan fazlasına ulaşır. Duyum söz konusu olduğunda öznel etken, duyumları belli seviyede değiştiren ve öznelleştirilen algı farkları olarak tanımlanabilir. Jung’un verdiği örnekle bu en açık olarak ressamın eserlerinde görülür. Farklı ressamlar aynı manzarayı çizdiğinde farklı farklı resimler ortaya çıkar. Bunda yetenek farklarının olduğu kadar duyum farklarının da etkisi vardır. Bu nedenle renk ve form farkları ortaya çıkar. Öznel etken duyum üzerinde ne kadar etkili olursa sanat eseri de o oranda dış dünyadan farklılaşır ve anlaşılması daha zor, daha akıldışı hale gelir.

İçedönük duyum tipinde, duyumun farklılaşmasını sağlayan öznel etken, daha önce de söylediğimiz gibi içedönüklerin hepsini farklı şekillerde etkileyen kolektif bilinçdışının etkisi sonucunda ortaya çıkar. Bu tipin, baktığı şeylerin kolektif bilinçdışındaki izdüşümlerini görme yeteneği vardır. “Genellikle zihinleri kolektif bilinçdışından gelen imajlarla doludur. Gerçeğin tam ve kesin bir gözlemi bile öznel etkenin çalışmasını engellemez. Bu insanlar otobüslere ve tramvaylara bakarken bile ateş kusan canavarları, insan yüzlü ağaçları ve birden canlanan cansız maddeleri düşünürler.”(Fordham, 2015: 54) Gördükleri gerçek dünya değil, bilinçdışının aynadünyasıdır. Jung bu tipin, “bir milyon yaşındaki bilincin görebildiği biçimde” gördüğünü söyler. Sonuç olarak duyumu, nesnel dünyanın sunduğundan çok farklıdır. Nesnenin etkisi bastırılır. Tepkileri de buna uygun olarak nesnel gerçekliğe çok zıt olabilir. Hatta bazen tepkilerinin duruma uygunsuzluğu rahatsız edicidir. Tipin nesneye yabancılaşma seviyesi böyle tepkilerinde görülür. Ama kendisi çoğu zaman duyumlarının dış dünyadan ne kadar farklı olduğunun farkına varmaz.

“İçedönük duyuya sahip olan tipler, kendilerini dile getirmekteki karakteristik içedönüklük sorunundan ötürü çok zor anlaşılırlar. İzlenimlerinin altında ezilirler ve onları sindirebilmeleri için zamana gerek duyarlar.”(Fordham, 2015: 54) Bu tipin kendisini ifade edememesinde hem içedönük olması hem de duyuları ifade edilebilecek hale getirmeye yarayan akli işlevlerin yani düşünme ve hissetmenin bilinçdışı olarak çalışması etkilidir. Bu işlevleri ancak çok gerekli, bayağı, gündelik ifade tarzı için kullanabilir. Sonuç olarak ifade edilemeyen bütün olağanüstü izlenimler derinlere gömülür ve bilinci büyüler. Eğer içedönük duyumsal tip, sanatsal ifade kabiliyetine sahip olsaydı eserinin akıldışılığı çarpıcı olurdu. Stevens bu tipteki sanatçılara örnekler verir:“Thomas Mann’ın romanlarında yer alan ayrıntılı insan ve mekan tasvirleri onun bu tipe dahil olduğunu gösterir. Ayrıca önde gelen Fransız izlenimci ressamlar da gerçeğin canlı, ruhsal izlenimlerini oluşturarak, muhtemelen içedönük duyumsal tip olma eğilimindeydiler.”(Stevens, 1999: 93) Nitekim bu yeteneğe sahip olan içedönük duyusalların eserleri böyledir. Ama ifade kabiliyetinin darlığı onun akıl-dışılığını gizler. “Tam tersine bu tip sakinliğiyle, edilgenliğiyle ya da akli özdenetimiyle dikkati çekebilir.(Jung, 2020: 376)” Çünkü kendisi de farkında olmadan nesnenin yani nesnenin uyandırdığı duyumun kendisi üzerindeki etkisini sınırlı tutmak için hep orta yolu tutmakta, aşırı duyarlılığını ve ölçsüzlüğünü bastırmaktadır.

İçedönük duyumsal tipin en çok bastırdığı işlev, duyuma en ters işlev olan sezgidir. Sezgi normalde nesnel ihtimalleri keşfederken bilinçdışına bastırıldığında ters bir etki yapar. Artık her niyetin ve davranışın arkasındaki olumsuz, yıkıcı, tehlikeli, kirli ihtimalleri keşfetmeye başlar.

1.8.Dışadönük Sezgisel Tip

Sezgi, bir işlev olarak şeylerin içerdiği olasılıkları ve imkânları algılamaya dair yüksek bir yeteneğe sahip olmak anlamına gelir. Jung, sezgiyi şöyle tarif eder: “Sezgi(intuition) köşe başlarını görmemizi sağlayan bir işlevdir; gerçekte olanağı yoktur böyle bir şeyin, ama sezgi insan için bu ödevi yerine getirir ve insanlar güvenir sezgiye. Bildiğimiz dört duvar arasında normal bir yaşam sürülüp alışlagelmiş işlerle uğraşıldı mı, genellikle kendisinden, yararlanılmadan kalır sezgi

yetisi. Ama ister borsada, ister Afrika'nın göbeğinde olsun, insan sezgilerine gerçek nesnelere gibi gereksinim duyar.”(Jung, 1998: 19) Sezgi, dışadönük olduğunda nesnelere içerdiği ihtimalleri fark eder. İçedönük olduğunda ise, nesnelligi umursamadan bilinçdışının içerdiği zengin ihtimalleri algılar. Dışadönük sezgiselin, bu nedenle nesnenin içerdiği ihtimalleri algılamak yönünde üstün bir yeteneği vardır. Hangi işin tutacağını, bir alanda nasıl yenilik yapılabileceğini, yeni bir şeyin nasıl üretilabileceğini veya yeni tanışılan bir insanın neler vaat ettiğini fark eder örneğin. Sadece fark etmekle de kalmaz, vizyonunu takip ederek başarılı olacağını düşündüğü şeyi yapar. Bu nedenle yeni iş alanları bulmakta ve bunları gerçeğe dönüştürmekte başarılıdır. Birçok zengin tüccar, mucit, girişimci, politikacı bu kişilik tipine sahiptir. Bu tip kadınlar arasında da çok yaygındır. Bu tip kadınların ise sosyal ilişkilerden faydalar sağlama, fırsatlar içeren sosyal ilişkiler kurma ve başarılı olma ihtimali olan erkekleri bulma konusunda yetenekli oldukları görülür.

Dışadönük sezgisel, yeni bir işe girerken hiçbir engel tanımaz. Ne inançlar ne çevresindekilerin hayat tarzları ve ahlak algıları ne de toplumun kabulleri onu bağlamaz. Yerleşik olan her şey ona engel oluşturmaktadır çünkü. O yeni olanı, bulunmamış, bilinmeyen gözler. Kendi vizyonuna sıkı sıkı bağlı olan bir ahlak anlayışı vardır. “Bu nedenle sıklıkla ahlaksız ve ilkesiz bir maceraperest yerine konur.” (Jung,2020:353) Hatta yeni bir görüşü benimseyerek kendisinin önceden savunduklarına bile karşı çıkabilir.

Sürekli yeni imkânları fark ettiği ve bunların peşinden koşmak ona cazip geldiği için durağan durumlardan hoşlanmaz. İstikrarlı ve sakin bir hayat biçimi, onu aşırı derecede sıkar. Kendini hapisanede gibi hisseder. Bu nedenle yeni bir imkân çıktığında büyük bir neşe ve bağlılık hissederek ona atılır. Ta ki bu yeni durumun da sıkıcı hale geldiği zamana kadar. Dışadönük sezgiselleri Fernando Pessoa'nın bir sözü çok güzel anlatmaktadır: “Her şey ilgimi çeker ama hiçbir şey beni avucunda tutamaz.”. Yeni nesnelere ve durumlar ona bir yenilik vaat ettiği sürece çok değerlidir, alışıldık hale gelince ise hemen unutulup bir köşeye atılırlar. Bu hem nesnelere hem işlerle hem de kişilerle ilişkilerinde görülür. Yeni bir aşka büyük bir tutkuyla atılsa da, sonunda bu yeni kişiden de sıkılması kaçınılmazdır. Ne hissetme ne de düşünme

işlevleri, onu başladığı işi istikrarlı şekilde sürdürmeye veya birine bağlamaya yetmezler. Çünkü iki işlev de alt işlevdir yani bilinçdışında çalışırlar.

“Bu tip adamın karşılaştığı tehlike, ektiğini hiçbir zaman biçmemesidir. Başkaları onun enerjisinin ve girişimciliğinin meyvelerini toplarken o, yaşamını olasılıklar peşinde harcar. Onun için bir şeyi sonuna kadar ya da en azından başarılı olacağı noktanın ötesine kadar götürmek hemen hemen olanaksızdır.”(Fordham, 2015: 55)

Dışadönük sezgiseller, eğer fazla bencil değillerse toplum için hem ekonomik hem de kültürel olarak önemli roller üstlenirler. Toplumun gelişmesine ve yenileşmesine yönelik işler yaparlar. Ekonomik canlılığı sağlayacak en iyi fikirlere onlar sahiptir. Bir yeniliği büyük bir inançla sunmak ve ona yönelik coşku uyandırmak kapasitesi de çok yüksektir. İnsanların yeteneklerini keşfetmek ve geliştirmek yeteneği nedeniyle iyi bir akıl hocası da olabilir.

Dışadönük sezgisel tipin en çok bastırdığı işlev kendisine en zıt işlev olan duyumdur. Duyumu bastırır çünkü şeylerin kendisini değil sadece içerdikleri imkânı görmeye çalışır. Aynı zamanda akli işlevler olan hissetme ve düşünmeyi de bastırmaktadır. Sonuç olarak eğer bu tip kendisinin akli yargıların ve nesnenin üzerinde olduğunu ileri sürüp imkânların peşinden gözü kapalı koşarsa ve sonuçta yaptıkları kendi aleyhine dönerse bilinçdışı çalışan işlevler saplantılı fikirler ortaya çıkarır. Bunlar çocuksu ve arkaiktir. Genellikle cinsel kuşkular, finansal riskler ve içe doğan hastalık gibi takıntılı düşüncelerdir.

1.9.İçedönük Sezgisel Tip

İçedönük sezgisel tip de imkânları keşfetme konusunda yeteneklidir. Ama o nesnelere içerdiği imkânı önemsemez. Nesne içedönüklerin hepsinde olduğu gibi onun için de önemli değildir. İçedönük sezgisel, öznel etkenden yani kolektif bilinçdışından kaynaklanan imgeleri algılamakta yeteneklidir. Kolektif bilinçaltının insanlığın bütün deneyimlerinin çökeltisini içerdiğini ve her canlının ona bağlı olup kendi deneyimlerini de aktardığını söylemiştik. İçedönük duyum sadece dış dünyanın kolektif bilinçdışındaki izdüşümünü görebiliyordu. İçedönük sezgiselin ise kolektif

bilinçdışı ile bağlantı sağlayabilmek için herhangi bir dış etkene ihtiyacı yoktur. Doğal olarak ona bağlıdır ve kolektif bilinçdışının sunduğu sonsuz imgeler arasında özgürce dolaşır. Kolektif bilinçaltının onun için özgürce gezip dolaşabileceği bir bahçe olduğu ve buradaki ihtimalleri, olasılıkları gördüğü söylenebilir. Burada, imgeden imgeye coşkuyla koşar. Jung'un deyimiyle "bilinçdışının bereketli rahminde her ihtimalin peşine düşer." (Jung,2020:380).

Kolektif bilinçaltı, sonsuz deneyimlerin birikmesi sayesinde şeylerin nasıl olageldiğine ve geleceğine dair bir öngörü, bilgeliği içermektedir. İçedönük sezgisel de kolektif bilinçaltıyla olan bağı nedeniyle gelecekte ne olacağına dair görümler görebilir. Bu onun "kahinlik" yönünü oluşturur. Bu tiplerin "Peygamberce sağduyusu, yaşanabilen her şeyin yasayla belirlenmiş seyrini temsil eden arketiplerle kurduğu ilişkisiyle açıklanabilir." (Jung,2020:381). Jung, "Bu tip olmasaydı İsrail'de peygamberler olmazdı." diyerek de sezginin psişik yaşamdaki önemini vurgular. Yine aynı sebeple bu tipler kaynağı belirsiz olan şeylerin, örneğin psikolojik bir rahatsızlığın, kaynağını imgesel olarak görebilir.

İçedönük sezgi baskın işlev olduğunda, farklı kişilik tipleri ortaya çıkar. Bu kişilikler, kişinin sezgiyi nasıl ele alıp kullandığına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu kişiliklerin ilki, sanatçıdır. Sanatçının amacı imgeleri algılamak ve estetik şekilde sunmaktır. Sezgisel sanatçılar, eserlerinde uzak ve tuhaf şeyleri ortaya koyarlar ve birbirine zıt pek çok renk bir arada uyumla parıldar. İkinci tip, ahlak yönelimli sezgiseldir. Böyle biri, görülerinin ahlaki olarak nasıl bir yargı içerdiğini, bu görünümün kendisi ve dünya için ne anlama geldiğini ve nasıl bir ödev yüklediğini sorgular. Genelde ahlaki bir yargıya varmak için yargılama yetilerinin gelişmesi gerektiğinden ve bu sezgisele doğal olarak zıt olduğundan, görülerini yargıya çevirmek sezgisel için zordur. Ama bunu yapabilirse görüşünü anlamlı bir yargı haline getirmek ve yaşamında uygulamak için uğraşır. Yine de sezgiselin ahlaki yargısı ile çok fazla kişiyi ikna etmesi mümkün değildir. Çünkü dili fazla öznelmiştir ve ikna edici gücü yoktur. Bu nedenle yargısını yaşayan çoğu zaman yalnızca kendisidir. Üçüncü tip ise Jung'un "tuhaf biri" olarak adlandırdığı tiptir. Böyle birinin ilgisini, ne görülerini ahlakçı gibi yargıya dönüştürmek ne de sanatçı gibi eserine yansıtmak çekmez. Sadece onları algılar ve hayatını onlara uygun olarak şekillendirir. Sezginin

yoğunlaşması sonucu birey çoğu zaman dokunulan gerçeklikten aşırı uzaklaşır, bu da tuhaf biri olarak görünmesine sebep olur.

İçedönük sezgisel kişiler, ortak olarak hayalci kişilerdir. Ya da bilinçdışı imgelerin peşinden koşuşları dışarıya, özellikle de dışadönüğün gözüne öyle görünür. Dışarıdan kendini boş hayallere kaptırıyormuş gibi görünür. Bu tip kendini imgelere kaptırması sebebiyle dış dünyadan sıklıkla uzaklaşır. Sonuç olarak da “Bu kişiler pratik detaylar konusunda belirsizlik yaşarlar ve zaman ve mekan algıları kopuktur. Randevularını unutma eğilimindedirler, nadiren dakiktirler ve yabancı oldukları yerlerde kolayca kaybolabilirler.”(Stevens,1999: 98)

İçedönük sezgisel tip de en çok duyum işlevini bastırır. Bu nedenle bilinçdışından çalışan duyum işlevi, dışadönük duyum gibi bir etki yapar ve nesne duyumlarına büyük önem verilir. Ama bilinçli tutum aşırı baskın hale gelirse bilinçdışı üstün çıkar ve nesneye aşırı bağlılığı ortaya çıkarır.

Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki Jung her insanda en çok gelişen bir işlevin yani birincil işlevin yanında bir de ikincil işlevin var olduğunu ve ikincil işlevin birinciye yardımcı bir şekilde çalıştığını söyler. “Daha yakından incelemede, en farklılaşmış işlevin yanı sıra, daha az farklılaşmış ikincil önemde başka bir işlevin bilinçte her zaman mevcut olduğu ve farklılaşmış işlevle birlikte belirleyici bir etki yaptığı ana hatlarıyla görülür.”(Jung, 2020: 384) Bu nedenle yukarıda temel özellikleri tarif edilen hiçbir tip dış dünyada böyle arı bir tip olarak görünmeyecek ve kolaylıkla tanınamayacaktır.

İkincil işlev ise birincil işlevle aynı grupta yer alamaz. Jung düşünme ve hissetmeyi yargılayıcı işlevler ve duyum ile sezgiyi algılayıcı işlevler olarak aynı gruba koymuştur. Bunun sebebi düşünme ve hissetmenin şeylere karşı bir yargı içermesi, bir değerlendirme yapması; duyum ve sezginin ise sadece algı ile sınırlı kalıp bir yargı içermemesidir. Birincil işlev hangi gruptaysa ikincil işlev diğer grupta yer alan bir işlev olmak zorundadır: “İkincil işlevin doğasının birinci işleve zıt değilse de her zaman ondan farklı olduğunu tecrübe gösterir. Birincil işlev olan düşünme yardımcı işlev sezgiyle kolayca ya da aslında duyumla aynı ölçüde iyi eşleşebilir ama daha önce gözlemlendiği gibi, duyguyla asla eşleşmez. Ne sezgi ne

de duyum düşünmeye zıttır; dışlanmaları kesinlikle gerekmez, zira –yargılama işlevi olarak düşünmeyle başarıyla rekabet eden- hissetme gibi, bunların doğası düşünmenin dengi ve zıddı değildir, düşünceye istenen yardımı yapabilen algı işlevleridir.”(Jung, 2020: 385)

Jung bir kişide birincil ve ikincil işlevlerin farklı kombinasyonlarının nasıl kişilik tipleri ortaya çıkaracağını açıklamamıştı. Yalnızca yukarıda tek tek aldığımız birincil işlevlerin ortaya çıkardığı kişilik tiplerini incelemişti. Örneğin birincil işlevi düşünme ikincil işlevi sezgi olan biri nasıl özelliklere sahip olacaktı. Bu sorunun cevabını Katherine Cook Briggs ve Isabel Briggs Myers araştırmış ve farklı birincil ve ikincil işlevlerin birleşmesinin ortaya nasıl tipler çıkaracağını tespit etmişlerdir. Bu araştırma sonucu Jung’un belirlediği sekiz kişilik tipinin, ikincil işlevleri ile birbirlerinden farklılaşmalarını da ortaya koyan on altı tipi içeren yeni bir tasnif ortaya çıkmıştır. Günümüzde kısaca MBTİ olarak adlandırılan ve internet üzerinden kolayca ulaşılabilen kişilik testi bu bulgular sonucu oluşturulmuştur ve popüler kültürde kendine yer bulan, ilgi çeken bir kişilik belirleme yöntemi olmuştur.

2.BÖLÜM

ROMAN KİŞİLERİNİN TAHLİLİ

2.1.İÇEDÖNÜK HİSSEDEN TİPLER

2.1.1.Raif Efendi

Raif Efendi, **Kürk Mantolu Madonna** romanının başkişisidir ve romanı oluşturan olaylar onun etrafında gelişmektedir. Bu nedenle de romanda kendisinden en uzun bahsedilen, ruhsal durumunun giriftliği ve derinliği en iyi şekilde yansıtılan karakterdir. Romanda kendisini ilk önce dışarıdan bir bakışla, anlatıcının dilinden daha sonra ise günlüğü vasıtasıyla kendisinin dilinden dinler ve tanırız. Raif Efendi'nin hem dışarıdan görünüşünü hem de günlüğü vasıtasıyla iç dünyasını görme fırsatı buluruz ve karakterini incelemek için yeterli hatta bol miktarda veriye sahip oluruz.

Romanın başlangıcında ilk tanıdığımız kişi, ismini bilmediğimiz anlatıcıdır. Anlatıcı işsizdir ve bir arkadaşının yardımıyla bir şirkette iş bulur ve Raif Efendi ile burada oda arkadaşı olur. Raif Efendi hemen ilgisini çeker ve anlatıcı onu tanımak arzusu duyar. Bu arzuyla onu izlemeye ve izlenimlerini okuyucuya aktarmaya başlar. Raif Efendi sessiz sedasız neredeyse hiç konuşmayan biridir, işteki kimseyle bir yakınlığı yoktur ve işi dışında da hiçbir şeyle ilgilenmemekte, hiçbir duygulanım göstermemektedir. Bir süre sonra anlatıcı “ Buna rağmen karşıdaki masada canlı olduğundan şüphe ettirecek kadar hareketsiz oturan, tercüme yapan veya çekmecesinin gözündeki ‘Almanca romanını’ okuyan bu adamın sahiden manasız ve sıkıcı bir mahluk olduğuna kanaat getirmiştım. Ruhunda herhangi bir şeyler olan bir kimsenin bunları ifade etmek arzusuna mukavemet edemeyeceğini düşünüyor, bu kadar sessiz ve alakasız bir insanın içinde, nebatlarınkinden pek de farklı olmayan bir hayat bulunduğunu tahmin ediyordum: Bir makine gibi buraya geliyor, işlerini görüyor, anlayamadığım bir itiyatla birtakım kitaplar okuyor ve akşamları alışverişini yapıp evine dönüyordu(....) Kendisinin herhangi bir şekilde heyecanlandığını şimdiye

kadar gören yoktu.(Ali, 2014: 21) diyerek Raif Efendi'nin sessizliğinden, içi boş yani duygusuz ve düşüncesiz bir insan olduğuna dair bir çıkarımda bulunur ama hâlâ meraklıdır. İlerleyen sayfalarda tekrar “Fakat, belki de gençliğimin verdiği tahammülsüzlükle, Raif efendinin bu adeta korkunç sessizliğine kızılıyordum.” (Ali,2014: 33) demektedir.

İlerleyen günlerde anlatıcı Raif Efendi'ye yaklaşmaya ve onunla ahbablık kurmaya çalışır ama başarılı olamaz: “O benim bu fazla sokulganlığımı fark etmez göründü. Bana karşı, nazik, fakat daima arada bir boşluk bırakan tavrını muhafaza etti. Dostluğumuz dıştan ne kadar ilerlerse ilerlesin, içi bana daima kapalı kaldı.”(Ali,2014: 24)

Anlatıcının, sık sık hastalanan Raif Efendi'yi bir hastalığı sırasında ziyaret etmesinden sonra Raif Efendi kendisine daha yakın davransa da aralarındaki mesafe hep aynı kalmaktadır:“Onun bana karşı olan muamelesinin değiştiğini pek söyleyemeyeceğim. Hele benimle samimi olduğunu, bana içini açtığını iddia etmek aklımdan bile geçmez. O hep aynı kapalı, sessiz insan olarak kaldı.”(Ali,2014:27)

Anlatıcı Raif Efendi'yle yakınlaşıp aile hayatına da şahit olmaya başlayınca Raif Efendi'nin aile çevresinde de iş yerindeki gibi sessiz, kimse ile fazla yakınlığı ve ilişkisi olmayan, hatta yakın çevresi tarafından küçümsenen biri olduğunu fark eder: “Raif Efendi'nin bu halleri üzerinde çok düşündüm. Böyle bir adamın -nasıl bir adamın, bunu ben de bilmiyordum, fakat onun görüldüğü gibi olmadığına emindim- evet, böyle bir adamın kendisine en yakın insanlardan isteyerek kaçmasına imkân yoktu. Bütün mesele, etrafındakilerin onu tanımamasındaydı ve o da kendini tanıtmak için herhangi bir teşebbüste bulunacak adam değildi. (Ali, 2014: 32)

Anlatıcı bir gün Raif Efendi'nin çizdiği bir resmi görüp bu resmin çizilen kişinin kişiliği hakkındaki hakikati ne kadar iyi yansıttığını fark etmesi üzerine Raif Efendi'nin duygusuz ve ruhsuz bir insan olduğuna dair düşüncesi değişir ama Raif Efendi'nin kendisinden hayatına, hislerine dair hiçbir şey öğrenemediği için onun hakkında net bir karar veremez. Ama onun hareketlerini görerek “Birçok vesilelerle, onun hisleri kütleşmiş bir adam olmadığını fark etmişim. Hatta bunun aksine olarak

çok alıngan, gayet ince görünüşlü ve dikkatliydi. Yalnız önüne bakar gibi duran gözlerinden hiçbir şey kaçmıyordu.”(Ali,2014: 33)der. Bir başka gün de onun gece vakti soğuk havada uzun süre yürüyüp hasta olduğunu öğrendikten sonra düşüncelerini tekrar sorgular: “Acaba Raif efendi hakikaten basit ve içerisi bomboş bir adam değil miydi? Hayatta hiçbir gayesi, hiçbir ihtirası olmadığı, insanlara, kendisine en yakın olanlara karşı bile, bir alaka duymadığı muhakkaktı... Şu halde ne istiyordu?.. Onu gece vakti sokaklara düşüren acaba içinin bu boşluğu, hayatının bu gaysizliği değil miydi?”.(Ali,2014: 36)

Anlatıcı nihayetinde hâlâ hakkında hiçbir şey bilmediği ama uzun süre gözlemlediği Raif Efendi'nin de bir derinliği bulunabileceğini kabul ederek “Dünyanın en basit, en zavallı, hatta en ahmak adamı bile, insanı hayretten hayrete düşürecek ne müthiş ve karışık bir ruha maliktir!.. Niçin bunu anlamaktan bu kadar kaçıyor ve insan dedikleri mahluku anlaşılması ve hakkında hüküm verilmesi en kolay şeylerden biri zannediyoruz? Niçin ilk defa gördüğümüz bir peynirin evsafi hakkında söz söylemekten kaçtığımız halde ilk rast geldiğimiz insan hakkında son kararımızı verip gönül rahatıyla öteye geçiveriyoruz?”(Ali,2014: 37). Nitekim daha sonra Raif Efendi'nin günlüğünü okuduğunda bu düşüncelerinin doğrulandığını görecektir.

Buraya kadar aktardığımız anlatıcının dışarıdan bakış açısı ile gözlemledikleri bile Raif Efendi'nin tutumu hakkında karar vermemiz için yeterlidir. Raif Efendi içedönük bir tiptir. İçedönük tipe uygun olarak dış dünya ve insanlar ile ilişkilerini oldukça kısıtlı tutmaktadır. Kendisini dış dünyaya tamamen kapatmıştır. Ne dış dünyaya bir şey vermeye ne de ondan bir şey almaya istekli değildir. Jung'un belirttiği gibi gücünü korumak için dış dünyadan uzak durmuş gibi görünür. Hem işyerinde hem de aile hayatında insanlara mesafeli ve uzak olan Raif Efendi kendisi sosyal olarak bağlar kurmak için çaba harcamadığı gibi dışarıdan gelen çabaları da nazik bir şekilde bastırmakta, kendisine yaklaşan herkese karşı belli bir mesafeyi korumaktadır. Bu hal anlatıcı tarafından ve Raif Efendi'nin bütün çevresi tarafından onun hissiz ve boş bir insan olduğu şeklinde yorumlanmasına sebep olur. Zaten Jung içedönüklerin özellikle de dışadönükler tarafından sık sık yanlış

değerlendirildiklerini belirtir. İçedönükler dış etkenleri yani Jung'un deyişiyle nesneyi önemsemeyip iç dünyalarındaki hislere, duyumlara ve düşüncelere önem verdikleri ve bu iç dünya kendilerini yeterince meşgul ettiği için dış dünyaya ihtiyaç duymazlar veya daha az ihtiyaç duyarlar. Zaten kendilerini anlatmak ve iç dünyalarını yansıtmak isteseler bile bunu yapmak için gerekli yeteneğe ve araçlara sahip değildirlir. Dış dünyaya gösterilen bu mesafe ve uzaklık da dışarıdan görünen herhangi bir şey olmadığı için çoğunlukla boşluk, yaşamın yokluğu olarak değerlendirilmektedir. Ama Raif Efendi'yi dışarıdan gözlemleyen anlatıcı bunun böyle olmadığını, Raif Efendi'nin dışarıdan görülen durgunluğuna rağmen zengin bir iç dünyası olduğunu sezer, belli belirsiz tahmin eder.

Raif Efendi'nin tutumunu dışarıdan bir bakışla belirleyebilesek de işlev tipini belirleyebilmemiz için yani kararlarını neye dayanarak aldığını, hayatını nasıl yönlendirdiğini anlayabilmek için daha içeriden bir bakışa, Raif Efendi'nin kendisini anlattığı günlüğünü okumaya ihtiyaç duyarız. Günlüğünü okuduğumuzda Raif Efendi'nin baskın işlevinin hissetme olduğunu, içedönük hissedenden tip olduğunu görürüz. Raif Efendi'nin özellikleri içedönük hissedenden tipin özellikleri ile birebir uyumludur. Raif Efendi hayatını anlatmaya çocukluğundan başlar: “Daima biraz beceriksiz ve mahcup bir çocuk olduğum”nu söyler ve “Zaten küçükten beri hakikatten ziyade hayal dünyasında yaşayan sessiz bir çocuktum. Tabiatımda manasız denilecek kadar ileri giden bir çekingenlik vardı ki, çok kere etrafım tarafından yanlış anlaşılma, aptal yerine konmama sebep olur ve beni üzerdi.”(Ali,2014:48) der. Jung tipin farklılaşmasının çok erken yaşlardan görüldüğünü ve tutumun ilk belirtilerinin küçüklükten itibaren görülebileceğini belirttikten sonra: “...çocuğun içe döndüğünün ilk belirtilerinden biri utangaçlığı, hatta bilinmeyen nesnelere korkarak ortaya koyduğu dalgın düşünme davranışıdır(...) Bilinmeyen her şeye güvensizlikle bakılır, dış etkenleri genellikle şiddetle direniş göstererek karşılar.”(Jung,2020: 481) der. Raif Efendi'nin de çocukluğundaki mahcupluğu ve aşırı çekingenliği ile içedönüklüğünün ilk belirtilerini verdiğini söyleyebiliriz. Yine bu içedönüklüğü sebebiyle yanlış anlaşılmasının da çocukluğundan başladığını görürüz.

İçedönük hissedeni tipleri Jung şöyle tarif eder: “Çoğu sessiz, ulaşılmaz ve anlaşılması güç; genellikle çocuksu ya da bayağı bir maskenin arkasına saklanıyorlar, mizaçları melankoliye yatkın.”(Jung, 2020: 371). Buraya kadar söylenenleri, Raif Efendi hakkında daha önce alıntılanan kısımlarda görmek rahatlıkla mümkündür. Zaten roman boyunca Raif Efendi’yi tarif etmek için hem kendisi hem çevresi tarafında en çok kullanılan sıfat “sessiz”dir. Jung şöyle devam eder: “Ne ışık saçıyorlar ne de kendilerini açık ediyorlar... Dışarıya yönelik davranışları uyumlu, göze çarpmıyor, başkalarına tesir etme, hayran bırakma, etkileme ya da herhangi bir şekilde değiştirmeyi arzu etmeksizin hoş bir huzur ya da sempatik bir karşılık izlenimi uyandırıyor.”(Jung, 2020: 371) Raif Efendi’de de bu eğilimi görürüz. Kendisini saklamak ve hiçbir şekilde açık etmemek arzusu duyduğunu söyler. Başkalarını etkilemeye veya hayran bırakmaya çalışmak ise kendisine tamamen zıttır. Bu arzu nedeniyle yazı yazmaktan ve en büyük arzusu olan ressamlıktan bile vazgeçmiştir: “Bir zamanlar kendim de yazı yazmaya, hatta ufak şiirler karalamaya kalkmış, fakat bundan çabuk vazgeçmişim: İçimdekileri herhangi bir şekilde olursa olsun dışarıya vurmak korkusu, bu manasız ve lüzumsuz ürkeklik yazı yazmama mâniydi. Yalnız resim yapmaya devam ediyordum. Bu iş bana, içimden bir şey vermek gibi gelmiyordu. Dışarıyı alıp bir kâğıda aksettirmekten, bir mutavassıtlıktan ibaret görünüyordu. Nitekim işin böyle olmadığını anlayınca bundan da vazgeçtim... Hep o korku yüzünden...”(Ali, 2014: 49)“Resim yapmanın da bir nevi ifade, bir iç ifadesi olduğunu İstanbul’da ve Sanayi-i Nefise mektebinde, hiç kimsenin yardımı olmadan, kendi kendime öğrendim ve mektebe devam etmez oldum. Zaten hocalar da bende fazla bir şey bulmuyorlardı. Evde veya atölyede karaladığım şeyler arasından ancak en manasızlarını gösterebiliyor, bana dair herhangi bir şey ifade eden, içinde benden herhangi bir şey bulunan resimleri büyük bir titizlikle saklıyor ve ortaya çıkarmaktan utanıyordum. Bunlar tesadüfen birinin eline geçse, çıplak ve mahrem bir halde yakalanmış bir kadın gibi şaşırıyor, kıpkırmızı oluyor ve kaçıyordum.”(Ali, 2014: 50)

Jung, içedönüklerin daha iyi niteliklerini kendine sakladığını ve genellikle bunları gizlemek için yapabildiği her şeyi yaptığını belirtir.(Jung, 2020: 512) Romanda başka bir yerde de aynı temayülü görürüz. Raif Efendi gazetede, daha

sonra Maria Puder'in portresini göreceği resim sergisinin açılışına dair olan gazete haberini okuyunca yeni tarz resimler hakkında şöyle düşünür: “Ben bu yenilerden pek bir şey anlamıyordum. Belki eserlerindeki fazla iddia, herhangi bir şekilde göze çarpmak, kendini göstermek temayülü, benim mizacıma aykırı olduğu için onlardan hoşlanmıyordum(...)”(Ali, 2014: 54). Bu parçada Raif Efendi'de Jung'un bahsettiği göze çarpmama, kendini saklama arzusunun en bariz şekilde görürüz.

Raif Efendi'nin içedönük hisseden tip olduğunu gösteren pek çok örnek olduğu ve hepsini buraya almaya çalıştığımız halde; hayatını, kanaatlerini ve ilişkilerini yönlendiren temel işlevin hissetme olduğunu Raif Efendi'nin ağzından hem de birebir aynı kelimelerle duyma imkânımız da olur:“Henüz ona dair hiçbir şey bilmediğimi, bütün hükümlerimin tasavvur ve hayallerime dayandığını biliyordum. Bununla beraber, asla aldanmadığıma dair sarsılmaz bir kanaatim vardı. Hayatım müddetince hep onu aramış, onu beklemişim. Bütün dikkatini, bütün varlığını bir noktaya biriktirerek her tarafta bu insanı araştıran, her rast geldiğini bu bakımdan tetkik ede ede adeta marazi bir meleke ve hassasiyet kesp eden *hislerimin* yanılmasına imkân var mıydı? Bu *hisler* şimdiye kadar asla hata etmemişlerdi. Bir insan hakkında ilk hükmü onlar verir, sonra aklım, tecrübelerim bunu, ekseriya yanlış olarak, tadil ederdi. Fakat her defasında haklı çıkan gene bu *ilk his* oluyordu. Hakkında müspet hüküm verdiğim bir insanın zamanla bana fena görüldüğü veya bunun aksi olduğu olurdu. O zaman kendi kendime: ‘Demek ilk intibam beni aldatmış!’ derdim, lakin bir müddet sonra, -bu müddet kısa veya pek uzun olabilirdi- ilk hükmümün doğruluğunu, bunun üzerinde mantığın, haricî tesirlerin veya aldatıcı vakaların yaptığı değişmelerin yalancı ve geçici olduğunu kabule mecbur kalırdım.”(Ali, 2014: 86, vurgular bana ait). Özellikle son kısımda, hükmünün doğruluğu üzerinde mantığın ve haricî tesirlerin etkisinin yalancı olduğunu kabul etmesinden, aklın yani düşünmenin-ki düşünme kadar hiçbir şey hissetmeye zarar vermez- ve dış tesirlerin yani dışadönüğü yönlendiren nesnenin kendisine zıt olduğunu ve ancak yanıltıcı etki yaptığını görürüz.

Oldukça ilginç olan noktalardan biri Jung'un içedönük hissetmenin en çok kadınlarda ağır bastığını söylemesi ve bu tipten bahsederken hep ‘bu kadınlar’

şeklinde bahsetmesi, Raif Efendi'nin de hayatı boyunca farklı insanlarca hep kadını olduğunu söylenmesidir. Genellikle kadınlara has olan bir kişilik tipine sahip olduğu Raif Efendi'nin çevresi tarafından da fark edilir. İlk önce annesi ve babası:“Annemin ve bilhassa babamın bana sık sık: ‘Yahu, sen kız olacaktıydın ama yanlış doğmuşsun!’ dediklerini hatırlıyorum.”(Ali, 2014: 48), daha sonra da Maria Puder ona bunu söyler: “‘Sizde de biraz kadınlık var...’ dedi. ‘Şimdi farkına varıyorum... Belki de bunun için ilk gördüğüm andan itibaren sizde hoşuma giden bir şey bulduğuma hükmettim... Sizde genç kızlara mahsus bir hal var...’ Annemden ve babamdan çok dinlediğim bu lafi böyle ilk defa konuştuğum bir insandan duymak beni şaşırttı ve üzdü...”(Ali, 2014: 78)

İçedönük hisseden tipin hissetmesi öznel etken tarafından şekillendirilir. Öznel etken hem kişinin bireysel yaşantısından hem de kolektif bilinçaltından yani ilkel imgelerin varoluştan beri biriktiği depodan kaynaklanmaktadır. Bunun için içedönük hisseden tipler, “ başkalarıyla iletişim kurmak için hem kendine yeterli gelen hem de onlarda benzer bir his uyandırabilen bir dış biçim bulmalıdır. İnsanların (dışı kadar)içinin de görece büyük tekdüzeliği sayesinde aslında bu biçim bulunabilir, gerçi his için yeterli olan biçimi bulmak ağırlıklı olarak hâlâ ilkel imgelerin dipsiz deposuna yönlendirildiği sürece olağanüstü zordur.”(Jung,2020: 370). Raif Efendi, Maria Puder'in otoportresini gördüğünde bu portre kendisinde ilkel imgelere kadar giden bir anımsatma yapar: “Bu portrede ne vardı?.. Bunu izah edemeyeceğimi biliyorum; yalnız, o zamana kadar hiçbir kadında görmediğim garip, biraz vahşi, biraz mağrur ve çok kuvvetli bir ifade vardı. Bu çehreyi veya benzerini hiçbir yerde, hiçbir zaman görmediğimi ilk andan itibaren bilmeme rağmen, onunla aramızda bir tanışıklık varmış gibi bir hisse kapıldım. Bu soluk yüz, bu siyah kaşlar ve onların altındaki siyah gözler; bu koyu kumral saçlar ve asıl, masumluk ile iradeyi, sonsuz bir melal ile kuvvetli bir şahsiyeti birleştiren bu ifade, bana asla yabancı olamazdı. Ben bu kadını yedi yaşımdan beri okuduğum kitaplardan, beş yaşımdan beri kurduğum hayal dünyalarından tanıyordum. Onda Halit Ziya'nın Nihal'inden, Vecihi Bey'in Mehçure'sinden, Şövalye Büridan'ın sevgilisinden ve tarih kitaplarında okuduğum Kleopatra'dan, hatta mevlit dinlerken tasavvur ettiğim, Muhammed'in annesi Âmine Hatun'dan birer parça vardı. O benim hayalimdeki bütün kadınların bir

terkibi, bir imtizacıydı.”(Ali,2014: 55). Bu parçada görüldüğü üzere Raif Efendi Maria'nın portresinde, Kleopatra ve Hz.Amine'nin ilkel imgelerine kadar giden, imgelemine besleyen bütün kadın imgelerinin bir birleşimini, yani aradığı dış şekli bulur. Yani hisleri için gerekli olan dış şekil ilksel imgelerin dipsiz deposuna dayandığı halde çok zor olan şeyi, o dış şekli bulmayı başarır Raif Efendi.

İçedönük hisseden tip “gerçeklikte mevcut olmayan, bir tür görüde görülen bir imgeyi arayıp durur. Amaca uygun düşmeyen bütün nesnelere üzerinden aldırışsız kayıp gider. Nesnelere olsa olsa uyaran görevi yaptığı iç yoğunluğun peşinden koşar. Bu hissin derinliği ancak tahmin edilebilir –asla açıkça kavranamaz. İnsanları sessizleştirir, güç ulaşılabilecek duruma getirir; öznenin derinlerini doldurmak için nesnenin vahşi doğasından bir menekşe gibi geri çekilir.”(Jung,2020: 370). Raif Efendi'nin hayatında da Maria'yı bulana kadar böyle bir eğilim hâkim olmuştur. Hayatı boyunca insanlardan kaçmış, içindekilerin en küçük bir parçasını bile hissettirmekten çekinmiş, yalnız ve gagesiz bir hayat yaşamıştır. Ancak Maria'yı, aradığı imgeyi bulduktan sonra içinde şimdiye kadar biriktirdiği sevgiyi ona vermeye: “O zamana kadar bütün insanlardan esirgelediğim alaka, hiç kimseye karşı tam manasıyla duymadığım sevgi sanki hep birikmiş ve muazzam bir kütle halinde şimdi bu kadına karşı meydana çıkmıştı.”(Ali, 2014: 85) ve hayatı boyunca içinde tuttuğu şeyleri onunla paylaşmaya istek duyar: “Bütün çekingenliklerim yok olmuştu. Bu kadının karşısında her şeyimi ortaya dökmek, bütün iyi ve fena, kuvvetli ve zayıf taraflarımla, en küçük bir noktayı bile saklamadan, çırpıplak ruhumu onun önüne sermek için sabırsızlanıyordum. Ona söyleyecek ne kadar çok şeylerim vardı... Bunların, bütün ömrümce konuşsam bitmeyeceğini sanıyordum. Çünkü bütün ömrümce susmuş, zihnimden geçen her şey için: ‘Adam sen de, söyleyip de ne olacak sanki?’ demiştim. Eskiden her insan hakkında, hiçbir esasa dayanmadan, sırf mukavemet edilmez bir *hissin*, bir peşin hükmün tesiriyle nasıl: ‘Bu beni anlamaz!’ demişsem, bu sefer bu kadın için, gene hiçbir esasa dayanmadan, fakat *o yanılmaz ilk hisse* tabi olarak: ‘İşte bu beni anlar!’ diyordum...”(Ali, 2014: 87,vurgular bana ait)

İçedönük hissedeni “tip epey soğuk ve mesafeli görüdüğünden, yüzeysel bakıldığında böyle kadınlar hissiz gibi gelebilir. Ama bu çok yanlış; doğrusu, bu kadınların hisleri yaygın olmaksana yoğundur. Hisler derinlemesine gelişir. Yaygın sempati hissi kendini doğru kelimeler ve işlerle ifade edebilir ve böylelikle hızla normale döner ama her tür ifade yolunun kapatıldığı yoğun sempati bütün bir gizem dünyasını içeren, düpedüz uyuşturulmuş, şiddetli bir derinlik kazanır.”(Jung,2020: 372) Raif Efendi'nin de hayatı boyunca kadınlarla ilişkileri bu şekilde olmuştur. Bunu kendisi şöyle ifade eder: “Yirmi dört yaşında olduğum halde başımdan hiçbir kadın macerası geçmemişti... Kadın, benim için, muhayyilemi kamçılayan, sıcak yaz günlerinde zeytin ağaçlarının altına uzandığım zaman yaşadığım bin bir türlü maceraya iştirak eden, maddilikten uzak, yaklaşılmaz bir mahluku. Uzun seneler kimseye haber vermeden âşık olduğum komşumuz Fahriye ile, hayalen, çok kere hayâsızlığa kadar varan münasebetlerim olduğu halde, kendisiyle sokakta karşılaştığım zaman yerlere yıkılacak kadar şiddetli çarpıntılara uğrar, yüzüm ateş gibi kesilerek kaçacak yer arardım.”(Ali,2014: 58). Aşkın derinliği sebebiyle âşık olduğu kişi ile karşılaşınca bu hale gelmekte ve onunla iletişim kurmayı değil yanına yaklaşmayı bile düşünmemektedir.

Çocukluğundaki bu hal elbette yaşı ilerlediğinde de devam eder ve bu nedenle de kadınlardan kaçmayı sürdürür: “Bir kadın herhangi bir şekilde hoşuma gidince ilk yaptığım iş ondan kaçmak olurdu. Karşı karşıya geldiğim zaman her hareketimin, her bakımımın sırrımı meydana vuracağından korkar, tarif edilmesi imkânsız, adeta boğucu bir utanma ile dünyanın en zavallı bir insanı haline gelirdim. Hayatımda hiçbir kadının, hatta annemin bile gözlerine dikkatle baktığımı hatırlamıyorum. Son zamanlarda, bilhassa İstanbul'da bulunduğum müddet zarfında, bu manasız hicapla mücadeleye niyet etmiş, arkadaşlar vasıtasıyla tanıştığım bazı genç kızlara karşı serbest olmaya çalışmışım. Fakat onlardan ufak bir alaka gördüğüm anda bütün niyet ve kararlarım uçup gidiyordu.”(Ali,2014: 59)

Raif Efendi böyle bir kişiliğe sahipken nasıl olup da Maria Puder ile son derece yakın ve romantik bir ilişki kurabildiği sorusu aklımıza gelir. Bunun sebebi olarak belki de, Maria'nın Raif Efendi'yi adeta gafil avlaması gösterilebilir. Raif Efendi hiç

beklemezken Maria onun yanına gelip kendisiyle konuşmaya başlar. Yani Raif Efendi hislerini derinleştirmek ve hayallerle süslemek için vakte sahip olamadan Maria ile iletişime girmiştir. Ama bu olay olmadan önce de Raif Efendi'nin onunla ilgili bir hayal kurmaya cesaret edemediğini görürüz: “Fakat sergide gördüğüm bu kürk mantolu resim, ona hayalen dokunmama imkân vermeyecek derecede beni sarmıştı. Onunla bir aşk sahnesi tasavvur etmek değil, karşı karşıya, iki dost gibi oturmayı düşünmek bile elimden gelmiyordu.”(Ali,2014: 59). Bunları toplarsak Raif Efendi'nin Maria ile iletişim kurduğunu hayal edemeyip ona yönelik hisleri derinleşmeden önce onunla karşılıklı konuşmaya başlaması karakterinin dışında ve belki karakterini aşan böyle bir ilişki kurmasına imkân sağlamıştır şeklinde bir yorum yapılabilir.

Raif Efendi'nin Maria'ya yönelik hislerinin derinliği esere yayılmıştır ve adeta eseri kaplamıştır. Bu nedenle aşkının derinliğini gösteren bir örnek almaya gerek görmedik. Özellikle Maria'dan ayrıldıktan ve onun öldüğünü bilmediği için kendisini terk ettiğini düşündüğü zaman Raif Efendi'nin hayattan kopuşu, hiçbir şeye anlam veremez ve hiçbir şeyden zevk alamaz hale gelişi, bütün insanlara küsüşü aşkının derinliğini en güçlü şekilde yansıtır. Belki de **Kürk Mantolu Madonna**'nın aşkı en güzel yansıtan eserlerden biri olmasının sebebinin; ana karakterinin kişiliği, hisleri ile hayatını şekillendiren ve hisleri en derin şekilde yaşayan bir kişiliğe sahip olması olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.2.Macide

Macide, **İçimizdeki Şeytan** romanının başkişilerinden biridir. Romanın başında romanın başkişisi Ömer, Macide'yi görerek âşık olur ve olaylar bu aşk ilişkisinin çevresinde şekillenir. Romanın başlangıcında Macide 18 yaşındadır. Ama romanda geriye gidilerek Macide'nin Ömer ile tanışmadan önceki hayatı ve bu hayatındaki önemli olaylar anlatılır. Macide Balıkesirlidir ve hayatını yakın bir zamanda İstanbul'a gelene kadar orada geçirmiştir. Müziğe yeteneklidir, ortaokulda piyano çalmayı öğrenmiştir. İstanbul'a uzak akrabalarından Emine teyzenin yardımı ile gelmiş ve burada konservatuara devam etmektedir. Böylece Macide'yi hem

romanın başlangıç anından önceki hayatı ile hem de romanın sonuna kadar olacak olaylar içinde görürüz. Macide, “içedönük hissedem” bir tiptir.

Macide küçüklüğünden beri hem ailesi hem de arkadaşları ile çok yakın bir ilişki kurmamıştır: “Mektepte diğem arkadaşlarıyla teması oldukça azdı. Bu, biraz yalnızlığı sevmekten biraz da onların konuştukları şeyleri hoş bulmamaktan ileri geliyordu.” (Ali,2015: 28) Okuldaki arkadaşlarının konuştuklarını, ilk başta manasız sonradan ise iğrenç bulan Macide arkadaşlarından uzak durur. Evde de Macide kendi haline bırakılmış, yalnız bir hayat yaşamaktadır: “Sadece dersleriyle uğraşmıyor ve tamamıyla kendine bırakılmış bir hayat sürüyordu. Ne çalışmasıyla alakadar olan, ne de şu yolda hareket et diye kendisine bir şey diyem vardı.”(Ali,2015: 27).

Macide'nin daha sonra İstanbul'da yanında kaldığı Emine teyzenin ailesi ile de yakınlık kurmadığını, onlara da mesafeli davrandığını görürüz: “Macide, altı aydan beri aynı evde yaşadığı halde henüz hiçbirleriyle içli dışlı olamadığı bu akrabalarına daha fazla ısrarla bir şey sormuyordu. Zaten buradaki hayatı bir pansiyondakinden farksızdı. Sabahları notalarını alıp gidiyor, akşamüzerleri, henüz ortalık kararmadan gelip odasına kapanıyordu.”(Ali,2015: 24). Macide babasının öldüğünü öğrendiğinde de benzer şekilde davranarak tanıdıklarından kaçarak odasına kapanır. Emine teyze, Macide'nin bu davranışını anlamlandıramayarak şöyle der: “Ne bileyim ben, acayip bir kız. İnsan böyle dertli zamanında dert ortağı arar, halbuki o kaçacak yer arıyor.”(Ali,2015: 55)”

Buraya kadar aldığımız parçalardan Macide'nin içedönük olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Macide yalnızlığı sevmekte ve insanlardan uzak durmaktadır, acısını bile kendi kendine yaşamak ister. Ama özellikle bir olay üzerine ortaya çıkan düşünceleri Macide'nin içedönük olduğunu daha net şekilde görmemizi sağlar. Macide, okula yeni gelen genç müzik öğretmeni Bedri'den piyano dersleri almaktadır. Aralarında hiçbir şekilde bir şey olmamasına rağmen, bir gün Bedri'nin Macide'ye postalaması için bir mektup vermesi ve okul müdürünün bunu bir aşk mektubu sanması üzerine bu yanlış anlaşılma kulaktan kulağa yayılır. Okul arkadaşları Macide ile uğraşmaya ve açıktan açığa hakkında konuşmaya başlarlar. Macide bu olay üzerine şöyle düşünür:

“Mağrur ve kendini beğenmiş değildi. Hiç değildi. Hatta belki de bunun aksine olarak nefesine itimadı henüz pek zayıftı. Fakat buna rağmen bu çocukların nasıl olup da başka birine bu derece ehemmiyet vererek bütün kafalarını onunla alakadar edebildiklerini anlayamıyordu. Bir insanı kendisi kadar, kendi düşünceleri, dertleri, korkuları ve noksanları kadar ne meşgul edebilirdi? Halbuki bütün arkadaşlarının gözünde sanki sihirli bir gözlük vardı ve onların kendilerini görmelerine mâni oluyordu. Bu kadar ahmakça bir körlüğe başka türlü mana verilemezdi. Anasının düzgün ve boyalarını çalıp sürünerek mektebe gelen bir kızın başka bir kıza, turnaklarını biraz sivriltilmiş diye kinayeli laflar söylemesi; oğlan çocuklarla pazar günü gezmeye gidip bütün şehre yayılacak kadar kepazelik çıkaran ve bu yüzden daha iki gün evvel inzibat meclisine çıkıp bir hafta muvakkat tart alan bir zavallının hiç yüzü kızarmadan “Aman yarabbi! Hiç utanmak kalmamış... Ayşe'nin Ahmet'le gezişine bakın!” demesi sadece gevezelik ve düşüncesizlik olamazdı.

Macide etrafındakilerde hoşuna gitmeyen herhangi bir şey gördüğü zaman aklına ilk olarak: “Acaba ben de aynı şeyi yapmıyor muyum?” düşüncesi gelirdi. Fakat arkadaşlarından hiç birinin, ömründe bir defa olsun, kendini böyle bir sualin karşısında bırakmadığı muhakkaktı.

Onlara karşı derin bir istihfaf duydu. Bu yüzden hayatının yolunu değiştirecek kadar heyecana düşmeyi nefesine karşı bir haksızlık saydı.

“Ne yaparlarsa yapsınlar, aldırış bile etmeyeceğim!” diyerek kalktı.” (Ali,2015: 37)

Macide burada içedönük kişiliğin en bariz eğilimlerinden biriyle düşünmekte ve isyan etmektedir. İçedönük için asıl önemli olan öznel etken yani iç dünyası, bu dünyada olup bitenlerdir. Başka birinin ne yaptığını çok az umursar ya da umursamaz. Macide'yi de sadece kendi “düşünceleri, dertleri, korkuları ve noksanları” meşgul etmektedir. Başka insanlara, dış dünyaya büyük bir önem verilmesini anlamlandıramaz. Nitekim düşünce silsilesinin sonunda Macide yine arkadaşlarının davranışlarından etkilenmemeye karar vererek kendi içedönük yapısına uygun bir karar vermiş olur. Arkadaşlarının ise dış dünyaya aşırı önem verdiğini ve bu dünyaya bakarken kendilerini unuttuklarını düşünürsek Macide'nin eleştirdiği arkadaşlarının dışadönük olduklarını söyleyebiliriz.

Macide'nin içedönük hisseden tip olduğunu söylemiştik. Hissetme, şeylerin değerinin ne olduğunu anlatan işlevdir. Hisseden tiplere, “her şeyde his rehberlik eder. Kendilerine bir şeyin hoş olup olmadığını sorarlar ve hissettikleri izlenimlerle kendilerini yönlendirirler.(Jung,2020: 482)”. Macide de böyledir. Hayatını hisleri ile yönlendirir. Bu hisleri anlayamasa ve mantıken doğru bulmasa da onlarla hareket eder. Ömer'e karşı hisleri de böyledir. Ömer'e olan aşkıyla hayatının yönünü aniden ve hiç düşünmeden değiştirir. Ama sadece hislerine dayanan bu kararını destekleyen başka bir temel bulmaya çalıştığında bulamaz. Romanın sonunda Ömer'den ayrılmaya karar verdiğinde bunu şöyle ifade eder:

“Hislerimde bugün de bir değişiklik yok. Fakat niçin seviyordum, işte bunu bulamadım ve beni düşündüren, seninle olan hayatımızın devamından şüphe ettiren bu oldu. Seni niçin sevdiğimi bir türlü bilmiyordum. Huylarını, yaptığın işleri, beğenmiyordum demeyeyim, fakat anlamıyordum. Sen de benim birçok şeylerimi anlamadığımı inkâr edemezsin. Böyle olduğu halde nasıl garip bir kuvvet bizi birbirimize bu kadar sağlam bağlamıştı? İlk andan itibaren tamamıyla başka dünyaların insanları olduğumuzu anladığım halde beni burada tutan ve seni gördüğüm zaman içimi sevinçle dolduran neydi? Acaba şu senin her zaman bahsettiğin ve her hareketinin kabahatini kendisine yüklediğin şeytan mı? Son günlerde ben de bundan korkmaya başladım.”(Ali,2015:227)

Macide'nin hislerini çok derinden yaşayan içedönük hisseden tipten olmasına rağmen romanın sonunda Ömer'i terk etmesi biraz şaşırtıcı görünür. Her ne kadar Ömer sayısız hata yapsa ve Macide'yi incitse de. Jung'un şu sözleri Macide'nin romanın sonunda Ömer'i sevmeye devam etmesine rağmen nasıl ayrılabilmiş olduğunu anlamamıza yardımcı olur: “Duygusal tip, duyguları kendisine ateşten gömlek olduktan sonra bunların elinden yakasını kurtarabilir ancak. Yoksa birtakım kanıtlara başvurarak böyle bir kişiyi içine gömüldüğü duygulardan çekip çıkarmanın yolu yoktur. Eğer çekilip çıkarılabiliyorsa, henüz duygu işlevi tam anlamıyla gelişmemiş demektir”(Jung, 1998: 24)

Macide'nin hisleri ile karar verdiğini, Ömer'in arkadaşları ile ilk tanıştığında onlar hakkında vardığı yargıda da görmek mümkündür. “Acaba Ömer'e söylemek

doğru olur mu? Ben onun bu ahbaplarından hoşlanmadım. Bir tanesi pek çirkindi... Bu onun kendi kabahati değil ama, ne yapalım, benim kabhatim de değil... Sonra insana ne kadar yapışkan gözlerle bakıyor... Öteki de öyle, onun bakışlarını da beğenmedim. İnsanı satın alacak gibi seyrediyorlar... Sonra ne münasebetsizlik! Ömer'in zııırlığından benim yanımda bahsetmek ne demek? Fakat kaç dakika konuştuk ki? Ne olduklarını daha adamakıllı bilmediğim insanlar hakkında hükümler vererek Ömer'e onlardan şikâyet etmek doğru olmaz. Ne de olsa arkadaşları. Onlarda birtakım meziyetler bulunmasa arkadaşlık etmezdi. Hiçbir şey söylemeyeyim. Bu muhitlere alışmam lazım... Belki de yabancı olduğum için bazı şeyler beni ürkütüyor.”(Ali,2015: 129) şeklinde düşünen Macide henüz düşünceye dayanan bir çıkarım yapacak kadar onlarla vakit geçirmeden hisleri ile hükmünü verir. “Hoşlanmadım” der. İlerleyen zamanlarda Macide, Ömer'in arkadaşlarını tanıdıka hislerini mantiki bir temele dayandırmaya çalışır. Ama bir türlü başarılı olamaz. Bu yüzden onlardan uzaklaşmasını çok istemesine rağmen Ömer'e de arkadaşları aleyhine bir şey söyleyemez.

İçedönük hisseden tipler genellikle kadınlardır ve bu kadınların hisleri genellikle çok derin olsa da hislerini pek göstermezler ve hislerini yaşamakta aşırıya kaçmaktan çekinirler. Jung bu durumu şöyle ifade eder: “His ilişkisi bütün ölçüsüz ihtirasların kararlılıkla tabulaştırıldığı güvenli orta yolda tutulur olabildiğince. Bu nedenle his cimrice ifade edilir...”(Jung,2020: 371). Macide'de aynı eğilimi görürüz: “Hislerinde daima ölçülü, en çılgın anlarında bile kendine hâkim olmayı bilen, sık sık iradesini kullanmaktan zevk ve gurur duyan bir insandı. Kendinde bulunmayan coşkunun, şiddetin, ani ve kuvvetli heyecanların Ömer'de çok olarak mevcut oluşun, ona daha ziyade bağlanmasına sebep oluyor, fakat kendisinde olup da Ömer'de bulunmayan vasıfların noksanlığını da acı acı hissediyordu.”(Ali, 2015: 164)

Sonuç olarak Macide'nin romanda anlatıldığı kadarıyla ömründe insanlarla fazla yakınlık kurmayan, sosyal ilişkilerden fazla zevk almayan içedönük ve hayatında verdiği kararları hislerine dayandıran hisseden bir tiptir. Macide'nin tutarlı davranışlar sergilemesinin, hislerinde aşırıya kaçmamasının ama yine de her

seferinde hislerini dinlemesini ve derin hislere sahip olmasının sebebinin bu kişilik tipine sahip olması olduğu söylenebilir.

2.1.3.Muazzez

Kuyucaklı Yusuf romanının başkişilerinden olan Muazzez, Kaymakam Salahattin'in öz kızıdır. Kaymakam Yusuf'u evlatlık aldığında Muazzez henüz küçük bir bebektir. Yusuf ve Muazzez kardeş gibi büyürler. Muazzez'in annesi Şahinde, gezmeye giderken Muazzez'i hep Yusuf'a bırakır, Kaymakam Salahattin de karısından kaçmak için eve akşamdan akşama gelmektedir. Bu yüzden Yusuf ve Muazzez aslında birbirlerinden başka kimseye yakınlık duymadan büyürler. Evlilik çağına gelip de evlendirilmek istenince Muazzez, Yusuf'a aşkını itiraf eder ve pek çok karışık olayın sonunda evlenirler. Muazzez romanda bağımsız bir karakter olarak derinlikli anlatılmaz. Daha çok dış olaylardaki rolü ve özellikle Yusuf'un hayatında oynadığı rol ölçüsünde ele alınır. Muazzez "içedönük hissedeni" tiptir. Öncelikle Muazzez'in içedönük özellik gösteren davranışlarına bakalım.

Muazzez ilkokuldan sonraki günlerde annesi ile birlikte gezilere, komşulara gitmeye başlar. Buralara gitmesinin tek sebebi evde yalnız kapanıp kalmak istememesi ve Yusuf'a aşkını itiraf ettikten sonraki günlerde de onun kendisinden uzaklaşması üzerine içinden çıkamadığı düşüncelerden kurtulmak istemesidir. Ama hiçbir zaman bu gezilerden fazla zevk almaz:

"Bu hayata daha fazla tahammül edemeyecekti. Annesinin zevk aldığı şeylerden hoşlanmıyor, gittiği yerlerdeki akranlarıyla ise artık konuşacak laf bulamıyordu. Hayal ve düşüncelerle dolu ve yalnızlık içinde geçen bir hayat, bu on beş yaşındaki kızı, kendi yaşındakilerden ayrı yapmıştı."(Ali,2013: 112).

Yusuf'la evlendikten sonra kaçmak istediği sorunlardan da kurtulan Muazzez'in içedönüklüğü daha belirgin olarak ortaya çıkar. Artık eskiden az da olsa hoşlandığı ortamları tamamen sıkıcı bulmaya başlar. Katıldıkları toplantılarda Muazzez de Yusuf gibi kendini topluluğa uzak hisseder ve yine Yusuf ile benzer şekilde Muazzez de konuşmaktan pek hoşlanmamakta ve az konuşmaktadır."Cuma

günleri hep beraber bir ahababın bağına gidildiği ve erkekler bir tarafa, kadınlar bir tarafa ayrılıp kendi aralarında âlemlere başladıkları zaman ne Yusuf'un, ne de Muazzez'in buldukları yerle bir alakaları oluyordu. Muazzez söylenen sözlere bir gülümsemeye mukabele ediyor, Yusuf ise kimsede bir şey söylemeye hal bırakmayacak kadar tutuk oluyordu. Böyle zamanlarda tarif edilmez bir hasret onları birbirine çekerdi.”(Ali, 2013: 144)

Muazzez'in işlev tipi yani farklılaşan işlevi ise hissetmedir. Muazzez hayatını hissetme ile şekillendirir. Yusuf'tan önceki bütün evlilik tekliflerini cazip olsalar da yani kendisine maddi refah sağlayabilecek ve kasabada saygı gören aileler tarafından teklif yapıldığında dahi Yusuf'a duyduğu hisler nedeniyle reddeder. Pek çok imkânsızlığa rağmen yani Yusuf'un işsiz olmasına ve Yusuf'la evlenmesi durumunda teklifini reddettiği kişiler tarafından hayatlarının zorlaştırılacağını bilse de Yusuf ile evlenmesinin sebebi de ona karşı duyduğu büyük aşktır. Bu aşkın anlatımlarında Muazzez'in hislerinin derinliğini görmek mümkündür:

“Şimdiye kadar içinde neler olup bittiğini asla anlamadığı bu başı, çıldırmasıya seviyordu. Kafasının tam ortasında, saçlarının bir daire yaptığı yerden ensesine doğru inen harikulade muntazam bir hat, Muazzez'de hiç durmadan sarılıp öpmek arzusu uyandırıyor.”(Ali,2013: 143), “Muazzez de Yusuf u hemen hemen aynı hislerle sevmekteydi. Onun aşkında da esas amil, diğerinin 'lüzumlu' bir şey olması, onsu hayatin tasavvur edilmesine bile imkân bulunmamasıydı.”(Ali,2013: 145).

Özellikle bir parçada Muazzez'i yönlendiren hisleri olduğunu açık bir şekilde görürüz: “Fakat Muazzez, bu sefer iki üç ay evvelki kadar kararsız ve annesine tabi değildi. İçinde kendisini idare eden, ona hareketlerinin ana istikametlerini gösteren ve günden güne büyüyen bir ihtiras vardı.”(Ali,2013: 111)

Muazzez'in kişiliğinin romandaki işlevine gelince Nihan Kaya'nın “Heathcliff Muazzez'i Sevseydi” başlıklı yazısı bize ipucu sağlamaktadır.(Kaya,2011: 89) Bu yazısında Nihan Kaya, Yusuf ile Uğultulu Tepeler romanının başkişisi olan Heatcliff'i karşılaştırır ve aralarındaki büyük benzerlikleri sıralar. Yusuf ile Heatcliff hem sessiz, vahşi kişilikleri hem de kimsesiz olarak bulunup evlat edinilmeleri ve

kendilerini evlat edinen ailenin kızına âşık olmaları açısından benzemektedirler. Ama Uğultulu Tepeler romanının sonunda Heatcliff kötücül bir karaktere dönüşürken, Yusuf romanının sonunda bir kahraman olarak ortaya çıkar. İşte bu farkın temelinde iki karakterin âşık oldukları kadın vardır. Görüldüğü kadarıyla Heathcliff'in âşık olduğu Catherine, parayı ve rahatlığı aşka tercih ederek dışadönük hisseden bir karakter gösterir ve yaptığı seçimle Heathcliff'i yıkılışa sürükler. Muazzez ise içedönük hisseden kişiliği nedeniyle aşkı her şeyin üzerinde tutar, annesinin bütün baskısına rağmen kendisine para ve rahatlık sağlayacak kişiyle evlenmeyi seçmez. Bu nedenle de Muazzez'in kişiliği, Yusuf'un romanda bir kahraman olarak gelişmesine yardımcı olur denebilir.

2.2.DIŞADÖNÜK HİSSEDEN TİPLER

2.2.1..Şahinde

Şahinde **Kuyucaklı Yusuf** romanının yan kişilerinden biridir. Ama Şahinde hakkında verilen bilgiler onun kişilik tipi hakkında çıkarım yapmamıza imkân tanıyacak yeterliliktedir. Kaymakam Salahattin ise Şahinde'den daha önemli bir karakter olmasına rağmen hakkında verilenler bu yeterlilikte değildir. Şahinde 15 yaşındayken kendisinden 15 yaş büyük olan Kaymakam Salahattin ile evlenmiştir. Oldukça güzeldir. Kapalı bir ortamda ve sadece dış güzelliğine önem verilerek yetiştirilmiştir. Bu durum şöyle anlatılır:

“Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabii arzu ve ihtiyaçlarını içinde hapsetmeye mecbur olan genç kız, gayet tabii olarak, sinirli ve manen bozuk bir mahluktur. Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı halde, ne anasının, ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemiştir. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?”(Ali,2013: 13)

Şahinde dışadönük hisseden tipe girmektedir. Bu grubun çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Şahinde'nin dışadönük tutumu hemen görülür. Roman boyunca Şahinde

gün boyu eve gelmeyen, komşu ve ahbablarıyla gezmeyi çok seven, daima sosyal yaşamın içinde bir karakterdir. Bu özellik dışadönük hisseden kadının belirgin özelliklerindedir. Sosyal yaşamda etkin ve iyi bir yere sahip olmak onlar için önemlidir. “Sosyal yaşantıyı ve aile yaşantısını yaratan kadın tipi budur. Doğal olarak iyi bir ev sahibesidir ve grupların, toplulukların, her türlü sosyal etkinliğin içinde son derece rahattır.”(Fordham,2015: 52)

Dışadönük hissetme, dış dünyadaki faktörlere uygun olarak şekillenen; bu nedenle dıştan bakıldığında oldukça uygun düşen ve mantıklı görünen ama aslında samimi olan hissetme şeklidir. Bu tipteki kadının“Hissiyatı nesnel durumlarla ve genel değerlerle ahenklidir. Sevgi seçiminden başka hiçbir yerde açıkça görülmez bu: “Uygun” erkek sevilir, başkası değil; erkek, kadının -genellikle hakkında hiçbir şey bilmediği- saklı öznel doğasına hitap ettiği için değil, yaşı, konumu, geliri, boyu bosu, ailesinin saygınlığı vb. konularda her mantıklı beklentiyi karşıladığı için uygundur. Bu resme ironik veya kinik diye kolayca itiraz edilebilir ama bu tip kadının sevgi hissiyle seçiminin birbirine kusursuz uygun düştüğüne inanıyorum. Bu gerçektir, sadece akıllıca değil.”(Jung,2020: 343)

Şahinde'nin evliliği bu tanıma uymaktadır. Ama bu durumun daha açıkça görüldüğü bir yer vardır: Kızının evliliği. Şahinde kızına uygun damat seçerken öncelikle onun kişiliği veya ahlakı ile değil de zenginliği ve ailesinin uygunluğuna bakar. Bu nedenlere dayanarak kızını kötü bir namı olan Şakir ile evlendirmeyi umar: “Bir zeytinlik ile yanındaki bir tarla üç kişiyi senenin bir ayında bile doyurmazdı. Yusuf un eline bakmak ise, hepsinden ağırdı. Bu mağrur ve dik kafalı oğlanın ekmeğini yemek ve onun emri altında olmak Şahinde'nin tahammül edemeyeceği şeylerdendi. Hem bakalım Yusuf, kendi ekmeğini kazanabilecek miydi? Hiçbir iş tutmayan ve boşta gezen bu "evlatlığa" yüz suyu dökmektense, aslan gibi bir damat bulup köşeye kurulmak herhalde çok daha akıllı işiydi... Hilmi Beylerin konağının ihtişamı, kendisine ana ve oğuldan tekrar yağmaya başlayan hediyelerin cazibesi de bu yaklaşımda ayrıca amil olmaktadır.”(Ali,2013: 111)

Dışadönük hissetme genel olarak tamamen dış dünyaya bağımlı değildir, öznel hislerin de daha az olmakla birlikte etkisi altındadır. Ama eğer dış dünya tamamen

hisleri kontrol eder hale gelir ve öznel etken bastırılırsa kişinin hisleri yapmacık ve soğuk gözükmeğe başlar: Dışadönük hissetmenin etkileri dışadönük düşünüş kadar yararlı ve güzelce mantıklıdır. Ama nesne üstünlük kazanır kazanmaz bu sağlıklı etkiler kaybolur. Dışadönük hissetmenin gücü kişiliği nesneye çeker, nesne kişiyi özümser bundan dolayı da hissin başlıca büyüsunü oluşturan kişisel niteliği gözden kaybolur. Soğuk, "hissiz" güvenilirmez olur. Art düşünceleri vardır ya da en azından tarafsız gözlemci bundan kuşkulandır... Bu durumda hissetme toptan insani sıcaklığını kaybetmiştir; numaracı, kaypak, güvenilirmez ve en kötü vakalarda histerik izlenimi verir.(Jung,2020: 342)

Şahinde de zaman zaman böyle bir görünüm almaktadır. Çevresindekiler hislerinden kuşku duyarlar. Sanki sadece belli şekilde görünmeye çalışmakta, rol yapmaktadır. Ama bu rolü de abartılı şekilde oynar, yapmacıktır; bu nedenle kendini ele verir. Bunun en açık görüldüğü yer, kocası öldükten sonraki halinin anlatıldığı kısımdır: "Başı daima çatkılı ve gözleri daima kızarmış olan Şahinde sofraya gelip birkaç yudum alır, sonra bahçe tarafındaki odasına geçerek mindere uzanır ve "of, aman!" diye inlemeye başlardı. Hakikaten harap ve perişan bir haldeydi. Günde en aşağı üç dört komşuya gidiyor, Muazzez'den dinlediği ölüm tasvirini, ilaveler yaparak, eve her gelen misafire ve her gittiği komşuya birer kere anlatıyor, sonra onların da iştirakiyle sesli sesli ağlamaya başlıyordu. Maamafih bu burada âdetti. Evinden ölü çıkan her kadın bu merasime riayete kendini mecbur görürdü. Komşular da bu işte pek dikkatli idiler. "Acılı"nın ağlamadaki en ufak kusurunu bile gözden kaçırmazlar ve mateme fiilen iştirakle hiçbir zaman tekâsül* göstermezlerdi. Bunun için yorgun argın geç vakit eve dönen ve komşuların yaptığı ikramlar sayesinde canı hiçbir şey yemek istemeyen Şahinde, felaketine layık bir iştahsızlık ve perişanlık ile, çocuklarına bir vefakârlık misali vermekte idi."(Ali,2013: 163)

Şahinde'nin henüz Muazzez küçükken, geceleri çocuğuna sarılıp içki ile avunmaya çalışan eşi eve gelmediği için çocuğun ağlayışına katılıp ağlaması, kendi uyandırdığı ağlayan Muazzez'i güya avutmak amacıyla bahçeye çıkarıp herkesin duruma şahit olmasını sağlaması veya eşi eve döndüğünde her gece sahnelenen acıklı

*Tembellik, üşenme, gevşeklik, kayıtsızlık.

anlar da bu tümüyle dışadönmüş, yapmacık hissetmenin bir tezahürüdür: “Gece yarısı mışıl mışıl uyurken iki sinirli el ona sarılır ve hıçkırarak bir göğse bastırırdı. Çocuk anlamayan gözlerle bu alelacayip hareketlere bakarken, ağlamaklı bir ses kulağının dibinde vızıldamaya başladılar: ‘Ah benim talihsiz kızım! Ah benim zavallı Muazzez’im; benim yetim yavrucuğum. Bak, baban hala gelmedi. Ah benim talihsiz, masum yavrucuğum!’(...) sonra bahçeye çıkararak kızını orada avutmak isterdi. Bu esnada komşu evlerden birinin penceresi açılır, bir kadın başı görünür ve sorardı. ‘Ne o Şahindeciğim, kızım, bey gene mi gelmedi?’”(Ali, 2013: 14)

Düşünme ile hissetmenin tamamen zıt işlevler olduğundan bahsetmiştik. Düşünen tipin hissetmeyi bastırması gibi hisseden tip de düşünmeyi bastırır. Bu hisseden tip düşünemez anlamına gelmez ama düşünceler hisler tarafından saptırılır ve kendi mantığının dışına çıkar. “Dışadönük hisseden tipin düşünüşü bağımsız bir işlev olarak bastırılmakla birlikte, bastırma tam değildir; ancak bu tipin amansız mantığı onu hissetmeyle bağdaşmayan sonuçlara yönelttiğinde bastırılır. Hissetmenin uşağı daha doğrusu kölesi olarak var olmanın acısını çeker. Belkemiği kırılır, kendi yasaları uyarınca kendi hesabına çalışamaz.”(Jung,2020: 345)

Şahinde’nin düşünceleri de bu şekilde saptırılmıştır. Hislerinin yönlendirdiği şekilde davranarak, kendine çekici görünen çıkarlarına ulaşmak amacıyla yavaş yavaş Şakir’in ailesine yaklaşır, sonunda evinde Hilmi Bey ve arkadaşları için içkili gece eğlenceleri düzenlemeye başlar, kızını da adeta onlara pazarlar. Daha sonra bu davranışların yanlış olduğunu, çevresinin kendisine davranma şeklinin değişmesinden, artık kendisine mesafeli davranmalarından fark edecek gibi olsa da hisleri düşüncelerini yanıltır ve düşüncelerini kendini temize çıkarmak yönünde işletir. Hiçbir zaman yaptığının yanlış olduğunu düşünmeye yanaşmaz. Kendi kendini temize çıkarır:

“Halbuki onlara ne olduğunu ve birçok dostları bu evden uzaklaştıran sebebi bilmiyor değildi. Yalnız bunu kendine itiraf etmek istemiyor, belki bundan biraz utanıyordu. İçinde, ona vicdan sükûneti teminine yarayan bir kanaat vardı ki, asla sarsılmıyordu: Bu yaptıkları, kızının rahatı ve sefaletten kurtulması içindi. Eğer fena bir şey yapıyorlarsa bunun mesuliyeti daha ziyade Yusuf’a, hatta merhum kocasına

aitti. Hiç olmazsa mesuliyetin büyük bir kısmı! Onlar bu evin istikbalini düşünmüş, akıllıca hareket etmiş olsalardı, şimdi Şahinde ile kızı elin heriflerine, dalkavukluk edip onları eğlendirmeye mecbur kalmazlardı. Hele Yusuf haylazlık edeceğine senelerden beri bir baltaya sap olmuş olsa, veya Muazzez'e göz koymayıp kızı Şakir'e verseydi, vaziyetleri herhalde başka türlü olurdu. Bunları düşünmeyen Yusufun şimdi herhangi bir şekilde müdahale etmeye, kızmaya hakkı yoktu ve Şahinde, damadına karşı fena hareket ettiğine asla kani değildi.”(Ali,2013: 191)

2.3.İÇEDÖNÜK DÜŞÜNEN TIPLER

2.3.1. Maria Puder

Maria Puder, Kürk Mantolu Madonna'nın başkişisi olan Raif Efendi'nin âşık olduğu kadın ve romandaki ikinci başkişidir. Raif Efendi, Almanya'da her gün Maria Puder'in kendi çizdiği otoportresinin asılı olduğu sergiye gelerek saatlerce bu otoportreyi seyretmekte ve sonra diğer resimlere bakmadan gitmektedir. Bunu fark eden Maria Puder yanına gelerek kendisi ile konuşmaya çalışır. Raif Efendi bu konuşma sırasında Maria'yı tanımasa da daha sonra tesadüf eseri tekrar karşılaşmalar ve tanışmalar. Maria Puder'in teklifi üzerine arkadaş olurlar. İlk günlerde Raif Efendi ile yakın bir dostluk kuran ve Raif'in kendisine âşık olduğunu bilen Maria, uzun bir süre boyunca Raif Efendi'ye âşık olmadığını düşündüğü halde Raif Efendi'nin söylediği bazı şeyler sonucunda ona âşık olduğunu anlar ve böylece ayrılana kadar kısa bir birliktelik yaşarlar. Maria Puder “içedönük düşünen” tipin özelliklerini göstermektedir.

Maria, Raif Efendi'nin tersine çok daha dışa açık ve sosyal olarak rahat bir insan olduğu için ilk bakışta dışadönük bir insan izlenimi uyandırır. Ama dışadönük olmak sadece insanlarla kolay ilişki kurmak, sosyal açıdan daha güvenli ve rahat olmak anlamına gelmez. Dışadönük olmak aynı zamanda düşüncelerini, hislerini veya duyularını dış dünyaya dayandırmak; bir karar verirken veya hayatını yönlendirirken dış dünyadan büyük oranda etkilenmek anlamına gelmektedir. Ama roman boyunca farklı yerlerde Maria'nın dış dünyaya önem vermediğini, kendi iç

dünyasında yaşadığını görürüz hatta dış dünyanın farkında bile olmadığını söyler. Örneğin Raif Efendi ile ziyaret ettikleri nebat bahçesi hakkında şunları söyler: “Yalnız bana birçok şeyler düşünmek, kafamın içinde birçok şeyler yaşamak imkânını veriyor... Göreceksiniz ya, ben dünyadan ziyade kafamın içinde yaşayan bir insanım... Hakiki hayatım benim için can sıkıcı bir rüyadan başka bir şey değildir... Siz benim Atlantik'teki işimi belki pek hazin buldunuz, halbuki ben onun böyle olup olmadığını farkında bile değilim...”(Ali,2014: 92)

Maria'nın karar almasında belirleyici olan işlevin, düşünme işlevi olduğunu görürüz. Kendisinin geliştirdiği pek çok düşünceye sahip olan Maria, bunları Raif ile sık sık paylaşır. Düşüncelerine bağlı olduğu ve hiçbir nedenle –örneğin bir his veya birine bağlılık gibi- onları bastırmadığı, değiştirmedığı veya savunmaktan vazgeçmediği görülür. Raif Efendi ise bunun tam tersidir. Onun da kendine özgü düşünceleri olmasına rağmen Maria ile çatışmamak için onlardan vazgeçebilir veya hisleri onun için düşüncelerinden daha önemli olduğu için hisleri uğruna düşüncelerini değiştirebilir. Raif Efendi bu durumu şöyle ifade eder:

“Onun bir çok hislerinin, düşüncelerinin benimkilere ne kadar benzediğini gördükçe, aramızdaki yakınlığı daha kuvvetle hissederek seviniyor; fakat onun bir noktada benden ayrıldığını, hakikatleri kendi kendisinden saklamayı, ne pahasına olursa olsun, kendisini aldatmayı asla istemediğini anladığım için korkuyordum. Çünkü müphem bir his bana, kim olursa olsun bir insanı tamamen gördükten ve gördüklerini kendinden saklamadıktan sonra, ona hiçbir zaman büsbütün yaklaşamayacağımı fısıldıyordu. Halbuki ben bu kadar hakikatsever olmak istemiyordum. Hiçbir hakikatin beni ondan uzaklaştırmasına tahammül edemeyeceğimi anlıyordum. Ruhlarımız için en lüzumlu, en kıymetli olan şeyleri birbirimizde bulduktan sonra diğer teferruatı görmemezlikten gelmek, daha doğrusu büyük bir hakikat için küçük hakikatleri feda etmek, daha insanca ve daha insafı olmaz mıydı?”(Ali,2014: 94)

Raif ve Maria'yı ayıran bu noktanın kişiliklerinden ileri geldiğini söyleyebiliriz. Düşünme ve hissetme işlevleri birbirine tamamen zıttır ve biri diğerinin işleyişine zarar verir. Bu nedenle bir kişide biri baskın işlev olduğunda

diğerini baskılar, bilinçdışına iter. Kendisinde hissetmenin baskın olduğu Raif Efendi hisleri uğruna düşüncelerini kolayca bastırabilir. Düşünmenin baskın işlev olduğu Maria ise düşüncelerini değil, düşünceleri uğruna hislerini bastırma eğilimindedir. Nitekim bunu Maria'nın, Raif Efendi'ye karşı olan hislerini fark edip kabul ediş şeklinde de görürüz. Maria ilk buluşmalarında Raif Efendi'ye onu sevmediğini açıkça söyler ve daha sonra da aralarındaki mesafeyi koruyarak ilişkilerinin arkadaşlık sınırını aşmaması için dikkat eder. Kendisinin de belirttiği gibi Raif Efendi'yi sevmesi gerektiğini, bunun doğru olduğunu sezer ama istese de bunu başaramaz. Raif Efendi, Maria'ya ondan ayrıldıktan sonra başına gelenleri, kendini öldürmeyi düşünüşünü anlattıktan sonra ise Maria Raif Efendi'ye olan aşkını fark eder ve şimdiye kadar ona âşık olamamasının sebebi olarak da ona inanamayışını gösterir:

"Şimdi aramızda noksan olan şeyin ne olduğunu biliyorum!" dedi. "Bu eksik sana değil, bana ait... Bende inanmak noksanmış... Beni bu kadar çok sevdiğine bir türlü inanamadığım için, sana âşık olmadığımı zannediyordum... Bunu şimdi anlıyorum. Demek ki, insanlar benden inanmak kabiliyetini almışlar... Ama şimdi inanıyorum... Sen beni inandırdın... Seni seviyorum... Deli gibi değil, gayet akli başında olarak seviyorum..."(Ali,2014: 136)

Maria'nın sevebilmek için önce karşısındaki kişinin kendisini sevdiğine inanması gerekir. Yani ilk olarak aklıyla ikna olmalıdır. Bunca yıldır insanlara dair tecrübesi onun insanlar ve özellikle erkekler aleyhindeki düşüncelerini güçlendirmiş ve bu düşünceler hislerine karşı bir duvar oluşturmuştur. Düşünceleri hislerini fark etmesini bile engellemektedir. Ama bu düşünceleri, tersine bir kanıtla kırabildiğinde hisleri ortaya çıkar. Onları fark eder.

İçedönük düşünen tip "Yargısı, nesneyle öznenen daha az ilgilendiği için, soğuk, sert, keyfi ve acımasız gibi gelir(...) Fikirlerini dünyaya aktardığında, bunları çocuklarına özen gösteren anne gibi belirtmez, düpedüz oraya atıverir ve fikirleri kendi kendine gelişme kaydedemediğinde son derece canı sıkılır."(Jung,2020: 367) Maria içedönük düşünen tipe uygun olarak düşüncelerini her zaman açık açık, neredeyse sertçe söyler. Farklı yerlerde bunu görürüz: "Sözlerime başka manalar

vermeye kalkmayın... Ben hep böyle apaçık konuşurum... Bir erkek gibi... Zaten birçok taraflarım erkeklere benzer... Belki de bunun için yalnızım..."(Ali,2014: 81), "İlerde arkadaşlığımızı bulandırması ihtimali olan şeyleri açıkça konuşmaktan çekinmemeliyiz. Bu gibi meselelerde korkaklık zararlıdır..."(Ali,2014: 93).

Maria, "Zaten birçok taraflarım erkeklere benzer..." derken belirttiği gibi erkeksi bir kişiliğe sahiptir. Kadınlıkla bağdaştırılan edilgenlik ve pasiflik Maria'da yoktur, tam tersine erkeksi aktiflik, serbestlik, bağımsızlık ve kararlılığa sahiptir. Kadınlara biçilen rol olan erkeğe itaat etme ve tabi olma, pasif kalma zorunluluğuna karşı çıkar. Kendi hayatını kendi şekillendiren bir birey olmaya çalışır. Sonuç olarak erkeksi özellikleri vardır. Bu durumu Asım Bezirci şöyle belirtir: "Küçük yaşta yetim kalmış, baba baskısı görmeden büyümüş, evin geçimini üstlenmiş, enikonu erkekleşmiştir. **Kuyucaklı Yusuf**'un Muazzez'i ile **İçimizdeki Şeytan**'ın Macide'si gibi erkeğe ve çevreye bağımlı değildir. Bağımsız ve güçlü bir kişiliği vardır. Özgürlüğüne düşkündür. (Bezirci,1987: 243) Jung, düşünmenin daha çok erkeklerde baskın olduğunu belirtir. Sonuç olarak erkeksi özellikleri olan Maria'nın, düşünme işlevinin baskın olması çok mantıklıdır. Ya da tam tersine Maria'yı erkeksi kılan etkenlerden biri düşünme işlevinin baskın olmasıdır.

Kürk Mantolu Madonna romanında Sabahattin Ali'nin toplumsal cinsiyet rollerini, özellikle de toplumun kadına vermek istediği edilgen, bağımlı ve sönük rolü eleştirmek istediği romana dair yapılan yorumlamalarda neredeyse bütün eleştirmenlerin birleştiği bir noktadır. Bezirci, Sabahattin Ali'nin hikayelerinde ve diğer eserlerinde de kadına hep sevecen ve eşitlikçi bir bakışla baktığını belirtir: "Biliyoruz: Sabahattin Ali erkeklerce ya da toplumca ezilip aşağılanan, insanlık hakları çiğnenen kadınlara hep sevenlikle bakar. Aşk konusunda hep eşitlik ve özgürlüğü savunur. Hikaye ve romanlarında fırsat düştükçe bunu açığa vurur. **Kürk Mantolu Madonna**'da da aynı tutumu sürdürür." (Bezirci,1987: 244). Rahime Sarıçelik de kitap üzerine olan incelemesinde Sabahattin Ali'nin"Çifte cinsel ahlak standardı" kavramının kapsadığı tüm ayrıntıları romanında göstermeye çalıştığını söylemekte ve"Raif de Maria da romanda bilinçli olarak geleneksel kadın ve erkek tipi dışında yaratılmışlardır(...) Görülen odur ki, dünya toplumlarında asıl mesele

kadının nesne gibi görülmesinin değişmemesidir.”(Sarıçelik,2018: 674) demektedir. Elbette yazarın niyeti yani karakterleri bilerek, bu tezi kanıtlamak amacıyla mı normal kabullerin dışında hatta tam tersine yarattığı tartışılabilir olmakla birlikte Raif’in kadınsılığı ve Maria’nın erkeksiliği oldukça barizdir. Bu sayede Sabahattin Ali’nin kadın-erkek ilişkilerine dair karşı çıktığı konular daha kolay görülebilir hale gelmiş ve ideal bir ilişki çizilmiştir. Sonuçta diyebiliriz ki kadınsı özellikleri olan bir erkek karakterin daha çok kadınlarda baskın olan hissetme işlevinin baskın olması, erkeksi bir kadın karakterde ise erkeklerde baskın olan düşünmenin baskın olması çok açıklayıcıdır ve yazarın yaptığı dahiyane bir seçimdir.

Macide ve Muazzez’i daha önce, içedönük hisseden tipler başlığında incelemiştik. Kadın başkişilerden en son incelediğimiz karakter ise Maria’dır. Bu nedenle Maria’yı incelediğimiz bu başlık, Sabahattin Ali’nin kadın başkişilerine yönelik bazı çıkarımlarda bulunmak; ortak ve ayrılan yönlerini belirlemek için en uygun bölüm olacaktır. Sabahattin Ali’nin **Kuyucaklı Yusuf** romanı 1937, **İçimizdeki Şeytan** 1940 ve **Kürk Mantolu Madonna** 1943 yılında yayınlanmıştır. Romanların yayınlanma sırasına göre kadın başkişilere bakıldığında her romanla ideal kadına doğru bir ilerleme, gelişme olduğunu görürüz. Sanki ilk roman olan Kuyucaklı Yusuf’ta toplumda yoğunlukla varolan kadın tipi yansıtılmış, İçimizdeki Şeytan’ın Macide’si ile bu tip biraz ilerleme kaydetmiş, Maria ile ise nihaî ideal haline ulaşmıştır.

Kuyucaklı Yusuf’un kadın başkişisi olan Muazzez oldukça edilgendir. Dış şartlar içinde sürüklenir. Neyin yanlış olduğunu bilmesine rağmen kendisini uzun süre toplumun olumsuz etkilerinden koruyamaz, kararlı duramaz. Kendisini koruması için bir erkeğe ihtiyacı vardır ve Yusuf olmayınca kısa sürede savunmasız hale gelir. Bu elbette dış şartların çetinliği kadar Muazzez’in zayıf bir kişiliğe sahip olmasının da sonucudur. Oğuz Demiralp Muazzez’in güçsüz bir kişiliğe sahip olduğunu vurgular: “Kasabanın, kaymakam babası dışındaki ileri gelenleri, giderek babasından sonraki kaymakam, hepsi Muazzez’i yakalamak için türlü tuzak kuran insafsız avcılar gibidirler. Asıl avcı kasabaya egemen olan düzendir elbette. Yusuf kale gibi korur Muazzez’i. Gelgelelim Yusuf işi nedeniyle kasabadan bir süre

uzaklaştığında, Muazzez annesinin ve kasabadaki pis düzenin tuzağına düşer. Gerçi başına gelenlerden kendisi de sorumludur, çünkü yeterince güçlü bir kişiliği yoktur.” (Demiralp,2007, 74)

İçimizdeki Şeytan’ın Macide’si ise daha güçlü bir kişiliğe sahiptir. Macide’nin de Muazzez gibi olumsuz sosyal şartlar içinde bulunduğunu ama güçlü kişiliği sayesinde bu durumlardan kendini kurtardığını Mine Şengül, Sabahattin Ali’nin kadın karakterlerini incelediği tezinde vurgular: “İçimizdeki Şeytan romanında Macide karakterinin sosyal çevresi için olumlu bir şeyler söylemek mümkün değildir. Okuması yerine evlenmesini tercih eden bir anne, çalgı ve eğlenceden başka bir şey düşünmeyen Emine Teyze, tek derdi para olan Galip Amca, bomboş çocukluk ve gençlik arkadaşları, üniversite ve yakın çevresinde gördüğü insanlar, âşık olduğu erkek Ömer, bunların hiçbiri Macide’ye iyi örnek değildirler. Onu bulunduğu ortamdan kurtaran muhakeme gücü, kararlılığı, hayatını yönlendirebilme cesareti kısaca güçlü kişiliğidir. O iyiyle kötüyü ayırt edebilir ve Ömer’e âşık olmasına rağmen karşısına çıkan tek olumlu karakter Bedri’yle gider. Kuyucaklı Yusuf romanında Muazzez’de de hayatını yönlendirebilme gücü olsaydı Yusuf’la sonları çok farklı olabilirdi. (Şengül, 2011: 102)

Atilla Birkiye de Macide’nin güçlü olduğu için hayatını kendisinin yönlendirebildiğini ve etken olduğunu belirtir: “Macide akıllıdır, gerçi Ömer’i yönetmek güçtür; ama sevdiğinden vazgeçmeyecek, onunla gidecek ve böylece katı ahlak kurallarına tek başına karşı gelecek kadar etkendir. Daha sonra başından geçenlere karşın, Ömer’i bırakacak kadar da güçlü. Bu güçlülük de onun etkenliğiyle yakından ilgilidir.”(Birkiye, 2014: 256)

Maria ise tamamen idealdir. Öncelikle maddî olarak bir erkeğe ihtiyaç duymamakta, geçimini kendisi sağlamaktadır. Manevi olarak da bağımsızdır. Hayatına kendi şekil verebilir ve bir erkeğin yanında bulunup kendisine destek olmasına ihtiyaç duymaz. Bu ne kadar güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu da gösterir. Onu bir erkeğe bağlayabilecek tek şey aşktır bu nedenle de seçimini özgürce yapabilir. Erkek seçimini doğru bir temellendirmeye dayandırabilir. Tam anlamıyla özgür, bağımsız ve erkekle eşittir. “Nüket Esen, Sabahattin Ali’nin Maria Puder’le

idealindeki kadını yazdığı yorumunu yapar. Ona göre Sabahattin Ali böyle ideal bir kadının var olabilmesi için erkeklerin ve toplumun farklı olması gerektiğini ima etmiştir.”(Aktaran: Şengül, 2011: 98)³

Macide ve Maria, ikisi de güçlü karakterler olmakla ve hayatlarını kendilerini şekillendirebilmekle birlikte aralarında büyük farklar vardır. Maria'nın Macide'den daha güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu ve ideal kadın olduğunu, eşleri olacak erkeği nasıl seçtikleri örneğinde görebiliriz. Macide kendisini rahatsız olduğu toplumdan kurtarabildiği ve hayatını istediği şekilde yönlendirebildiği halde bunları yapmak için bir erkeğin maddi-manevi desteğine ihtiyaç duyar. Emine Teyze'lerin yanından ayrıldığında Ömer'in yanına kaçmış, Ömer'den ayrılması ise Bedri'nin kendisine yardım etmesi sayesinde olmuştur. Maria ise her ne kadar birine manevi ihtiyaç duysa ve yalnızlık hissetse de hiçbir zaman bu ihtiyacı muhtaçlık deresinde değildir, kendi hislerinin ve düşüncelerinin hiçbir faktörce etkilenmesine izin vermez. Onu biriyle birlikte olmaya ancak karşısındaki insan ile his ve düşünce açısından anlaşabileceğine inanmak, gerçekten sevmek ve sevilmek ikna edebilir.

Özkırmılı, Sabahattin Ali'nin kadın karakterleri arasındaki temel ayrımın kişiliğe sahip olup olmama noktasında ortaya çıktığını söyler: “**Kuyucaklı Yusuf** un Muazzez'iyile; İçimizdeki Şeytan'ın Macide'si düşünüldüğünde, Maria Puder'in kişilik olarak her ikisinden de üstün olduğu görülmektedir. Bu üstünlük kişilik farklılıklarından çok, doğrudan doğruya kişiliğin varlığı ya da yokluğu biçiminde ortaya çıkmaktadır(...) Maria'daki bilinç ve bu bilincin belirlediği başkaldırı her ikisinde de yoktur.”(Özkırmılı, 2014: 367) Bize kalırsa bu tespit Muazzez için doğru olabilirse de Macide için doğru olduğu söylenmez çünkü Macide'nin de güçlü bir kişiliğe sahip olduğu görülür. Karakterleri ayıran asıl nokta, bağımsızlıkları ve kendilerine güvenleri arasındaki seviye farkıdır.

Sabahattin Ali'nin roman karakterleri ile ortaya koyduğu kadınların, düşüncesinde nasıl bir yerde durduğunu “Kadınlar Üzerine Bir Konferans”ında görmek mümkündür. Türkiye'deki her sınıftan kadınların yani şehirli, kasabalı ve köylü kadınların ve genç kızların; hem okumuş hem de okumamış olanlarının

³ Esen, Nüket; Sabahattin Ali'nin Kadın Karakterleri, Yaşasın Edebiyat, Sayı.6, Nisan 1998.

zihinsel durumunu tek tek ele aldığı konuşmasında Sabahattin Ali öncelikle durumun hiç iç açıcı olmadığını “Kızlarımız ve kadınlarımızın bugünkü fikrî vaziyeti bizi korkutacak bir şekildedir; biraz dikkatli ve düşünceli bir gözle bakıldığı zaman manzaranın dehşeti karşısında ürküntü geçirmemek kabil değildir.”(Ali,2019: 119) sözleriyle ifade eder.

Sabahattin Ali okutulmayarak ev kızı olması istenilen, sonra evde de hiçbir şekilde eğitim verilmeyen kızların durumunun oldukça feci olduğunu şu sözlerle ifade eder: “Muhit-i mektep haricindeki fertlerin fikrî tenevvürleri için hiç, kelimenin bütün mânâsıyla hiçbir imkân göstermediği böyle kızların kendi kendilerine yetişebilmeleri için ne bu gaye ile yapılan neşriyat, ne içtimaî teşekküller, ne de herhangi bir şey mevcut olmadığı için bu kızlar huda-yı nâbit bir ot gibi büyürler, ihtiyar olurlar, dünyaya niçin geldiklerinin, dünyanın ne demek olduğunu farkına bile varmadan tekrar çekilip giderler.” (Ali, 2019: 113) Muazzez bir roman karakteri olarak, bu sözlerle anlatılan okutulmamış kızları tam olarak ifade eder. İlkokuldan sonra okutulmayan Muazzez eğer annesi ile gezmeye gitmezse evde tamamen kendi başına bırakılmakta, o da vaktini hayallere dalarak geçirmektedir. Macide de okutulmakla birlikte okuması hep tesadüflerin eseridir. Evde kendi eğitimi ve hayatı ile ilgili olan kimse yoktur: “Sadece dersleriyle uğraşıyor ve tamamıyla kendine bırakılmış bir hayat sürüyordu. Ne çalışmasıyla alakadar olan, ne de şu yolda hareket et diye kendisine bir şey diyen vardı.”(Ali, 2015: 27). Macide’nin İstanbul’a gidip Darülfünun’a devam etmesi ise yine kendini geliştirmesi için değil de daha iyi bir eş bulabilmesi içindir. Aynı konuşmada Sabahattin Ali, kızlarını okutmayı daha iyi bir eş bulmak için vesile sayan ailelerin tutumunu da eleştirmekte; okumanın nihai hedef olarak tek başına en yüce amaç olduğunu söylemektedir. Ama Macide tesadüf eseri de olsa Darülfünun’a kadar eğitimine devam ederek “kendilerinde bulunan fevkalade kudretin sayesinde muhitin bu tesirlerinden kısmen azade kalarak oldukça ciddi bir tahsil yapan hanımlar” (Ali, 2019: 113) arasına girer. Görülür ki Muazzez’den çok ileridedir.

Sabahattin Ali’nin bu konuşmasında ideal kadına dair saydığı nitelikler ise başta kendini fikrî olarak geliştirmesi; “münevver, malumatlı ve dimağî kabiliyetleri

inkışaf etmiş bir insan olması”(Ali, 2019: 115), evlilik konusunda kendisini satılık bir mal gibi ve eşi olacak kişiye de yalnızca parlak bir müşteri olarak düşünmekten vazgeçip evlenecekleri şahısta hissi ve fikri bir anlaşma yani bir arkadaş araması, erkek ile aynı kuvvetlere malik olmasıdır. Maria Puder bütün bu özelliklere sahip olarak Sabahattin Ali’nin zihnindeki ideal kadını temsil eder.

Dikkat çekici bir nokta Sabahattin Ali’nin ideal kadın karakterini Türk bir kadın olarak yaratmayıp yabancı yapmasıdır. Anlaşılan Sabahattin Ali memleketin varolan şartları içinde ve o tarihte Maria Puder gibi bir kadının yetişmesinin imkansız olduğunu görerek karakterini Alman olarak yaratma yolunu seçmiştir. Maria Puder’in ideali anlatabilmesi için yalnızca ülkesinin farklı olması yeterli gelmez, kişiliğinin de erkeklerde daha çok bulunan bir kişilik tipi olması, düşünüen tip olması gerekmiştir. Böylece Sabahattin Ali’nin kadın başkışileri her romanla ideale doğru bir ilerleme gösterirken bu kadınların kişilik tipi de uygun olarak değışmiştir. Muazzez kadınlarda genellikle görülen bir kişilik tipine, hissedene tipe sahip olarak ortaya çıkmış, Macide yine aynı tipe sahip olmuş ama muhakeme yeteneği biraz daha gelişmiştir. İdeal kadın olan Maria Puder ise genellikle baskın olan kişiliğın tamamıyla dışına çıkararak düşünmenin ağır bastığı erkeksi bir karakter olmuştur. Sonuç olarak denebilir ki Sabahattin Ali, eserlerinde yalnızca kadının geleneksel bağımlı ve pasif rolünü, aynı zamanda bunun sonucu olarak ortaya çıkan fikrî alandaki gelişmemişliğini eleştirmemiş; önceki eserlerinde de değındiği bu konuyu kadının nasıl olması gerektiğini gösterdiği, Macide ve Maria gibi güçlü karakterler yaratarak somutlaştırmıştır.

2.3.2.Yusuf

Yusuf karakterini incelemeye başlamadan önce **Kuyucaklı Yusuf** romanının, edebiyatımızda nasıl öncü bir rol üstlendiğine kısaca bakalım. Kuyucaklı Yusuf romanı ile Sabahattin Ali, Türk romanında daha önce de işlenmiş Anadolu konusunu kendisinden önceki romancılardan farklı bir yaklaşımla ele alarak romanda yeni bir yol açmıştır. Sabahattin Ali’nin getirdiği yenilik, kendisinden önce yazılmış, Anadolu’yu konu alan romanların batılılaşma sorununu temel alıyor ve batılılaşma sorununu Anadolu’ya giden aydın bir kişinin halkla çatışması üzerinden

canlandırırken, Sabahattin Ali'nin toplumsal yapının kendisine eğilerek buradaki yanlışlıkları ve çatışmaları göstermesidir. Berna Moran, romanın öncü oluşunu şöyle belirtir: “Bilindiği gibi Sabahattin Ali'den önce, İstanbul sınırlarını aşarak Anadolu'ya eğilmiş, H.E.Adıvar, Y.K.Karaoşmanoğlu, R.N.Güntekin gibi yazarlar vardır ama Vurun Kahpeye, Yaban, Yeşil Gece gibi romanların sorunsalı Batılılaşmanın bir uzantısıdır, çünkü ideolojik bakımdan gerici-ilerici, yobaz-aydın çatışması üzerine kurulmuşlardır. Kuyucaklı Yusuf'ta ise böyle bir sorun yok. Sabahattin Ali'nin gördüğü çatışma toplumsal yapıdan kaynaklanır; bir yanda bürokrasi ve eşraf vardır bir yanda da ezilen halk.”(Moran,2001: 21) Berna Moran'dan çok önce, eserin yayımlandığı yıl yaptığı eleştirisinde Yaşar Nabi de aynı konuya, yani eserin öncülüğüne değinmiştir: “Gerçi şimdiye kadar vakası memleket içinde geçen bazı romanlar okumamış değiliz. Bunların arasından Yeşil Gece ve Yaban bilhassa hatırladığımı isimlerdir. Ancak bunların hemen hepsinde, vaka, halkın ve hatta köylünün arasına karışmış bir veya birkaç aydının muharrir tarafından iyi tanınan şahısları menşurundan yürütölmüş ve bunlarda entelektüelle halkın ve cahilliğin tezatları çarpıştırılmıştır. Kuyucaklı Yusuf'ta ise entelektüel hiç kimse yoktur. Mevzuun içine bir kaymakam, avukat vesaire gibi bazı kaza aydınları karışmışsa da bunlar ya entelektüel düşünce ve hislerle hiç münasebetleri olmayan kimselerdir; yahut da bu cepheleri muharrir tarafından kasten ihmal edilmiştir.(...)Şu hâlde Sabahattin Ali'nin ilk romanında her şeyden önce dikkatimizi çeken nokta eserin orjinalliğidir.”(Nabi,1937: 227) Bu açıdan 1937'de ilk basımı yapılan Kuyucaklı Yusuf romanı, 1950'den sonra örnekleri vermeye başlayacak olan ve güçlü eşraf-ezilen halk çatışmasını konu alan romanların ilk örneğini oluşturmaktadır.

Kuyucaklı Yusuf romanının ilk cümlesinin belirttiği gibi “1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir gecede Aydın'ın Nazilli kazasına yakın Kuyucak köyünü eşkiyalar bastılar ve bir karı kocayı öldürdüler.”(Ali,2013: 7). Yusuf işte bu karı kocanın oğludur. Bu olay olduğunda dokuz yaşlarındadır. Bölgenin kaymakamı ve doktoru tahkikat için evlerine geldiğinde Yusuf'u ölü anne babasının başında oturmuş beklerken bulurlar. Eşkiyalarla dövüşürken de başparmağı kopmuştur. Yusuf'un akıllı ve metanetli durmaya çalışan hâli Kaymakam Salahattin Bey'i etkiler

ve Yusuf'u evlatlık olarak evine alır. Bir süre sonra Kaymakam, Edremit'e atanır ve memleketinden uzaklaşan Yusuf bu acı verici olayları unuttur. Yıllar içinde Yusuf'un ve Kaymakam'ın öz kızı Muazzez'in büyüyüşü kesitler hâlinde verilir.

Edremit'te Yusuf ilk başta sosyal ortama pek karışmasa da zaman içinde birkaç arkadaş edinir. Bunların başında Bakkal Şerif Efendi'nin oğlu Ali ve Alanyalı Rüştü Efendi'nin oğlu Kazım gelmektedir. Kasabadaki çocukların yaptığı Cuma gezintilerine de katılır Yusuf. Ama çevresine hiçbir zaman tam bir yakınlık duymaz ve alışamaz: “Hakikaten, ne yaparsa yapsın, kimlerle arkadaş olursa olsun, alışamıyordu bu şehirlilere vesselam... Kendisini mütemadiyen yabancı ve ayrı buluyordu. Onların işlerine akıl erdiremiyordu. Mesela en sevdiği arkadaşları bile onu bazen şaka olsun diye aldatırlar, hiç lüzumu yokken yalan söylerlerdi. Yusuf evvela içerleyecek oldu; fakat bunun herkes tarafından yapıldığını ve çok tabi bir şey olduğunu görünce kızmaktan vazgeçti, fakat hayreti hâlâ geçmemiştii: Niçin durup dururken yalan söylemek ihtiyacını duyuyorlardı?” (Ali,2013: 27) Bunda kendisinin köyden gelmesi ve şehir muhitine alışamamasının da büyük etkisi vardır. Ama asıl sebep Yusuf'un kişiliğidir. Yusuf içedönüktür. Sosyal etkileşimlerden hoşlanmaz ve kendi kendine kalmayı tercih eder. Bu nedenle roman boyunca daima çevresinden uzak, yabancı, yalnız ve konuşmaktan hoşlanmayan bir karakter olarak görünür.

Zaman ilerledikçe Yusuf'un içedönüklüğünün daha belirgin olarak ortaya çıktığını görürüz. “Yaşı on altıyı bulmuş, gitgide konuşmayı daha az sever olmuştu. Mektebi bitirdikten sonra babasının işini eline alan Ali ile bayramyerindeki dükkânın önünde iki alçak ve arkalıksız iskemle atarlar, saatlerce hiç konuşmadan yan yana otururlardı.”(Ali,2013: 25). En yakın arkadaşıyla saatlerce yan yana konuşmadan oturan Yusuf'un en yakınları olan Kaymakam Salahattin ve sonradan eşi olacak olan Muazzez ile bile iletişimde fazla konuştuğu söylenemez. Yakınları ile iletişimi de sözsüz, karşılıklı sevgi ve anlayışa dayanan bir iletişimdir. Bu açıdan kendisine benzeyen eşi Muazzez ile de saatlerce konuşmadan, sadece birbirlerinin varlığından zevk alarak otururlar.”Konuşmaya ne lüzum vardı? Bütün güzel laflardan ve hoş insanlardan sıkılan bu mahlukları, birbirlerinin sessiz mevcudiyeti, yorgunluk verecek kadar doyuruyordu.”(Ali,2013: 146)

Evlendikten sonra toplum içine girmek zorunda kalan Yusuf buralarda da mesafesini sertlikle korur, çevresindekilere yabancı gözlerle bakar: “Cuma günleri hep beraber bir ahbabın bağına gidildiği ve erkekler bir tarafa, kadınlar bir tarafa ayrılıp kendi aralarında âlemlere başladıkları zaman ne Yusuf un, ne de Muazzez'in buldukları yerle bir alakaları oluyordu. Muazzez söylenen sözlere bir gülümsemeyle mukabele ediyor, Yusuf ise kimsede bir şey söylemeye hâl bırakmayacak kadar tutuk oluyordu. Böyle zamanlarda tarif edilmez bir hasret onları birbirine çekerdi. Etraflarına yabancı olduklarını hissettikleri nispette birbirlerini ararlar(...) Yaşlı erkeklerin lafları, şakaları, zevkleri Yusuf a gülünç ve manasız geliyor, gençlerin sonsuz boşluğu onu yabancılaştırıyordu. Bütün gayretine rağmen, rakıyı içip avaz avaz bağırmakta veya arkadaşlarına bıçak çekmekte bir zevk bulamamış, altmışaltı ve tavla oynamayı bir türlü öğrenememişti.”(Ali,2013: 145). Çünkü Yusuf içedönük yapısına uygun olarak “dışarıda yaşananlardan uzak durur, katılmaz, kendini kalabalığın içinde bulur bulmaz topluma bariz bir antipati duyar. Kalabalık toplantılarda kendini yalnız ve kaybolmuş hisseder. Toplantı ne kadar kalabalıksa o kadar direnişe geçer. En azından “uyum sağlamaz” ve coşkulu toplantıları sevmez.(Jung,2020: 512) ”

İçedönüklerin bir diğer özelliği bir karar verirken veya bir eylem yaparken dış dünyadan etkilenmemeleri; kendi iç dünyalarına, öznel düşüncelerine ve hislerine dayanarak hareket etmeleridir. Yusuf da böyledir. Karar verirken dış dünyadan etkilenmez, kendi mantığına dayanan kararlar verir. Zaten çoğu zaman görmezden gelebileceği hâle gelinceye kadar dış dünyada olup bitenlerden haberi olmaz. Bu da bizi işlev sorusuna getirir. Yusuf kararlarını verir, hayatı algılayarak hangi işlev tipini kullanmaktadır? Yusuf'ta düşünme işlevinin farklılaştığını görürüz. Çünkü yaşamını düşünme ile yürütmektedir.

Yusuf çocukluğundan itibaren yalnızca kendisine has, dışarıdan bakıldığında nereden kaynaklandığı kolayca anlaşılmayan ama kendi içinde oldukça mantıklı düşüncelere sahiptir. Ve bu düşüncelere uygun olarak hayatını şekillendirir. Örneğin ilkokuldan sonra okula devam etmemeye karar verir ve bunu uygular. Çünkü okulda öğrenilen şeylerin kimsenin işine yaramadığına ikna olmuştur:

“Yusuf’un tahsile karşı olan bu lakaytlığı, Salâhattin Bey’in de pek hoşuna gitmiyordu, ama çocuğun ne kadar garip tabiatlı olduğunu bildiği için, fazla ısrardan çekiniyordu. Birkaç kere soracak oldu:

"Yusuf, sen neden okumak istemiyorsun?"

"Okumak öğrendim ya! Daha ne okuyayım!"

"Canım, bu kadar yetmez. Bu dünyada birçok şeyleri bilmek lazım!"

"Sırası düştükçe bilenlerden öğrenirim!"

"Hocadan öğrenmek daha iyi değil mi be oğlum!"

Hoca, çocuğun aklına ve gözlerinin önüne gelince dudakları elinde olmayarak bir büküldü. Kaşlarını kaldırdı:"Hocanın bildiği birisinin işine yarasa, kendi işine yarardı. Sen bile okudun bildin de ne oldun sanki? Benim babam bir şeycikler bilmezdi ama, evinde sözü senden çok geçerdii," dedi ve usulca, mahrem bir tavırla ilave etti: "Şu Şahinde anam sabahacak encek gibi dırlanır durur da bir yolunu bulup onu bile susturamazsın; ne edeyim ben senin okumanı?"

Bu sözlerin çocukça ve basit olması, onlarda oldukça hakikat bulunmasına mani değildi; ve çocuk mantığına hitap ederek bunlara mukabele etmek Salâhattin Bey'e çok güç geldi.”(Ali,2013: 18)

İlerleyen zamanlarda Muazzez’i isteyenler olup da evlendirmek gerekince Yusuf’un yine düşünceleri ile hareket ettiğini görürüz. Muazzez’i ayyaş ve çapkın bir adam ama aynı zamanda eşraftan olan Şakir ister. Kaymakam, Şakir’in babası Hilmi Bey tarafından oyuna getirilmiş ve ona büyük miktarda para borçlanmıştır. Bu borçlanma işi aslında Şakir ve Hilmi Bey’in Kaymakam’ı sıkıştırarak kızını almayı kesin hâle getirmek için başvurdukları bir çaredir. Nitekim işe de yarar ve Kaymakam kızını vermeye ikna olmak zorunda kalır. Tam bu sırada Yusuf’un en yakın arkadaşı Ali parayı temin eder ve kabul ederlerse yardımı karşılığında Muazzez’i kendisi almak ister. Bu herkese daha iyi bir çözüm olarak görünür ve kabul edilir. Yine aynı günlerde Muazzez, Yusuf’a kimse ile evlenmek istemediğini ve Yusuf’u sevdiğini söylemiştir. Yusuf da hislerini fark edip Muazzez’i sevdiğini anladığı hâlde Ali’ye verdiği sözden dönemez, bütün hislerini bastırarak doğru olduğunu düşündüğü şeyi yapar.

Düşüncelerini gerçekleştirmek için hislerini bastırmak, düşünen tipin en bariz özelliklerinden biridir. “Bu bilinçdışı, örneğin düşünen tipin hislerinin bilincine varmadığı anlamına gelmez. İçebakış yeteneği ölçüsünde hislerini çok iyi bilir ama hislerinin geçerliliğini inkar eder, hislerinin kendisini hiç etkilemediğini söyler.” (Jung,2020: 484). Yusuf’un hislerini bastırdığı kısım romanda şöyle anlatılır: “Ali’ye karşı girdiği taahhüdü yerine getirmek için Muazzez’i feda etmiş ve Muazzez’in kendisine: ‘Kimi istiyorum, anladın mı?’ dediği akşama ait bütün hatıraları kafasından silip atmaya uğraşmıştı. En küçük teferruatına kadar dimağına yerleşmiş olan bu hatıraları oradan çıkaramayacağını çabuk anladı, fakat bunun üzerinde düşünmeyecek, muhakemeler yürütmeyecek kadar kendisine hâkim oldu.”(Ali,2013: 106). Hatta daha sonra Ali öldüğü ve artık Yusuf ile Muazzez arasında bir engel kalmadığında bile Yusuf, daha önce feda ettiği Muazzez’e koştuktan kaçınır, hislerini bastırmaya devam eder. Çünkü bunu aşağılık bir davranış olarak görmektedir.

Hislerini farkında olarak bastırmak bu durumda söz konusu olsa bile çoğu zaman hisler Yusuf’un hayatında pek yer kaplamamaktadır. Yıllarca içten içe sevdiği Muazzez’e olan aşkını fark etmesi bile ancak Muazzez ilk önce aşkını itiraf ederek hislerinin ortaya çıkmasına imkân sağladığında olur. Bu durum yine içedönük düşünen tipten olan Maria’nın da hislerinin, ancak karşı taraf olan Raif Efendi’nin hislerinin gerçek olduğuna ikna olmasından sonra ortaya çıkmasına birebir benzer. Çünkü, düşünme tipinin en zayıf yönü, ihmal edilmiş ve az gelişmiş olan hissetme işlevleridir. “Hissetmek ve düşünmek birbirine düşman olan iki işlevdir.(Fordham,2015: 50-51) Yusuf’un hislerinin az gelişmiş olmasının pek çok örneğini görürüz. Bunu en açık olarak dile getiren, pek iyi niyetle olmasa da Kaymakam’ın eşi Şahinde’dir: “Herkes, hatta Kaymakam'a bile soğuk davranırdı. Şahinde bu çocukta insanlık, his namına bir şey bulunmadığını, anası babası öldürüldüğü zamanki lakaytlığını ileri sürerek, söyler dururdu. Hakikaten hiç kimse bu çocuğun şimdiye kadar herhangi bir münasebetle, herhangi bir hissi tezahür gösterdiğini görmemişti.”(Ali,2013: 16) Ama şöyle devam ederek Yusuf’ta da derin hisler bulunduğu sadece bunları göstermediği vurgulanır: “Yalnız, ara sıra, karı koca kavga ederken, adeta kin ve istihfaf ile Şahinde’ye dikilen gözleri, Salâhattin Bey’e

ilişince öyle yumuşaklaşır, öyle tatlı ve birçok şeyler söyleyen kıvılcımlarla dolardı ki, bunu gören bir adam, Yusuf'un içerisinde bizimkilere hiç benzemeyen, bizimkilerden çok daha derin ve büyük birtakım hislerin bulunduğunu zannedebilirdi.”(Ali,2013: 16)

Yusuf'un kendi düşünceleri arasında da bunun izlerini görürüz. Arkadaşını onun için büyük bir fedakarlık yapacak kadar sevmediğini kabul eder ve şöyle düşünür: “Uzun senelerini onunla yan yana geçirdiği hâlde, bu çocuğu hiçbir zaman, uğrunda bu kadar büyük bir fedakârlığı yapacak derecede sevmediğini anladı. Zaten Yusuf, senelerden beri hiç kimseye karşı kalbinde muhabbet beslemiyor ve bir insanı sevebilmesi için ona hayran olması lazım geldiğini anlıyordu. Hürmet ve takdir hisleri beslemediği, hatta tepeden baktığı ve küçük gördüğü insanları nasıl sevebilirdi? Salâhattin Bey'i bir parça seviyorsa, buna sebep; Yusuf'u çok kızdıran aczinin yanında, bu adamın harikulade denecek kadar iyi bir kalbe malik olmasıydı.”(Ali,2013: 82). Görüldüğü gibi Yusuf uzun zamandır kimseyi derinden sevmemekte ve bir insanı sevebilmek için önce ona hayran olması gerektiğini yani ancak aklının değerli olduğunu kabul ettiği şeyleri sevebileceğini düşünür.

Yusuf'un hayatında en güçlü duygularla sevdiği ve en çok bağlandığı kişi olan Muazzez'e bile bir hissedene tipin atfedeceği kadar değer atfetmediğini, örneğin **Kürk Mantolu Madonna**'nın ana karakteri olan Raif Efendi'nin yaptığı gibi hayatının biricik anlamı hâline getirmediğini görürüz: ”Bu manasız ve yabancı hayatta bir tek şeye hakikaten sarılmış, hakikaten inanır gibi olmuştu. Bu da karısı idi. Muazzez'in varlığı Yusuf için büyük, boşlukları dolduracak mahiyette bir şey değildi, fakat onun yokluğu müthişti... Hayatında asıl aradığı şeyin Muazzez olmadığını biliyordu, fakat Muazzez olmadan bunu aramaya muktedir olamayacağını sanıyordu.”(Ali,2013: 200). Oysa Raif Efendi şöyle diyordu: “Hayatım müddetince hep onu aramış, onu beklemiştim... Artık Maria Puder, yaşamak için kendisine kayıtsız ve şartsız muhtaç olduğum bir insandı... Ben de, o zamana kadarki hayatımın boşluğunu, gagesizliğini sırf böyle bir insandan mahrum oluşumda bulmaya başlamıştım... Halbuki şimdi her şey değişmişti. Bu kadının resmini

gördüğüm andan beri geçen birkaç hafta içinde, ömrümün bütün senelerinden daha çok yaşadığımı hissediyordum.”(Ali,2014: 86)

Aslında Yusuf’un da düşünmeden ve hislerine uyarak büyük çaplı davranışlarda bulunduğunu görürüz. Muazzez’i kaçırmaması ve onunla gizlice evlenmesi buna örnek olarak verilebilir. Ama burada dikkat etmemiz gereken nokta Yusuf’u kontrol eden hislerin bilinçli olarak değil bilinçaltından etki etmesidir. Düşünen tipin hisleri uzun süre bastırıldığında ve bilinçten uzaklaştırıldığında bilinçaltından etki eder ve telafi edici bir rol üstlenir. “Düşünen tipin iradesi hilafına, hisleri kendiliğinden ve özerk olarak saldırıya geçerse, en sonunda kişinin bilincinin inkar ettiği geçerliliği kazanırlar. Bilinçdışı uyarım hisleri harekete geçirir, aslında mevcudiyeti ancak bilinçdışı ürünlerin analiziyle saptanabilen zıt yönde bir kişilik oluşturur.” (Jung,2020: 484) Yusuf’a hislerin bilinçaltından etki ettiğini görebiliriz çünkü Yusuf Muazzez’in, kendisine anlamını tam kavrayamadığı imalı bir söz söylemesi üzerine şaşkın bir şekilde evden çıkmasından evlenmelerine kadar geçen süre içinde ne yaptığını kendisi de bilmez. Bilincini kaybetmiş, bir anafora kapılmış gibi hareket eder ve Muazzez de Yusuf’un ne yapacağını bilmediğini sezdiği için onu sorular sorarak üzmetten çekinir. Yusuf’un Muazzez’i kaçırmamasının, hislerini önce Ali nedeniyle ve Ali öldükten sonra düşüncelerine uygun olarak uzun zaman bastırdıktan sonra olması da bu açıklamayla anlam kazanır.

Yusuf’un genel olarak son derece kendine güvenen ve dünyaya meydan okuyan bir hâli vardır. Kaymakam Salahattin Bey’in en güzel tanımladığı şekilde; “mütehakkim, dikbaşlı ve söz anlamaz”dır. Yapacağını söylediği bir şeyi illaki yapar, doğru bildiğinden dönmez. Bunu iyi bilen Salahattin Bey, Yusuf bir şey söylediğinde onun fikrini değiştirmek için fazla uğraşmaz. Bu şekilde Yusuf hızla evde en çok hükmü geçen kişi hâline gelmiştir. Bu özellik içedönük düşünen tipin bir özelliğidir. İçedönük düşünen tipteki biri, “fikirlerinin peşinden giderken genellikle inatçıdır, bildiğini okur ve etkiye kapalıdır.”(Jung,2020: 367).

Bunun bir örneğini de Yusuf, Kaymakam ile hayatının gelecekteki şekline dair bir konuşma yaptıktan sonra görürüz. Kaymakam, Yusuf’a hayatının var olan şeklini isteğine uygun olsa da olmasa da kabullenmesini, hayatını ve çevresini değiştirmek

için boşuna zahmete girmemesini, asıl saadeti böyle bulacağını öğütler. Eve gittiğinde ise Yusuf bu sözlerin hiç birini hatırlayamaz: “Yusuf Kaymakam'ın sözlerini düşündü, fakat hiçbirini hatırlayamadı. Halbuki yolda dimağını, bu sözleri bir kelime kaçırmadan dinlemeye ve anlamaya hasretmişti. Şimdi bütün bu hikmetlerin, kafasını saran çelik bir duvarı yaladıktan sonra, uçup gittiklerini görüyordu. Dinlediği sırada kendisine ezberlenecek kadar doğru görünen fikirler nasıl oluyor da bu kafada barınacak ufak bir yer olsun bulamıyorlardı? Yusuf kendini zorladıkça aklına tek tük kelimeler, cümleler geliyor, fakat bunlar herhangi bir mana ve ruhtan mahrum bulunuyordu.”(Ali,2013: 152).

Kaymakam'ı dinlerken sözlerine önem verse de eve gider gitmez Yusuf hepsini unuttur çünkü Kaymakam'ın sözleri ile uyuşmayan kendi düşünceleri vardır ve onlara bağlıdır. Kendi düşünceleri dıştan gelen düşüncelere karşı “çelik bir duvar” oluşturmaktadır. Etkiye kapalıdır. Yusuf konu hakkında babasının tam tersine düşünmektedir: “Fakat ne kadar doğru olursa olsun, Yusuf kendini o fikirlere tamamen yabancı buldu. Zaten onların doğruluğunu da, babasına inandığı için kabul ediyordu. Hayat bu derece manasız ve insan dünyaya boş durmak için gelmiş olamazdı. Bunların hiçbirinin hakikat olmaması lazımdı.”(Ali,2013: 152)

İçedönük düşünen tipin bir özelliği de hayatını düşünerek şekillendirmesine rağmen kendi problemlerine düşünerek çözüm bulmakta zorlanması ve çoğu zaman çıkmaza girmesidir. “Problemlerini son haddine kadar düşündüğü için içinden çıkılmaz hâle getirir, tereddütlerine ve vesveselerine sürekli sıkışıp kalır.”(Jung,2020: 367) Yusuf'un da aynı sorunu yaşadığını görürüz. Yaşı yirmiyi geçip artık bir iş tutmasının gerekliliğini hissettiğinde Yusuf ne iş yapacağını, hayatına nasıl şekil vereceğini düşünür. Kafası gece gündüz sadece bu sorunla meşgul olduğu hâlde bir çözüm bulamaz:

“Son zamanlarda kendi üzerinde düşüncelerini çoğaltmış ve gitgide bir çıkmaza saplanmıştı: Neydi? Ne olacaktı? Bugün babalığı ona bir şey söylemiyordu, hiçbir zaman da söyleyemezdi. Fakat bu sükût, kendisinin garip bir vaziyette olmasına mani değildi. Kaymakam'ın evlatlığı otuzuna kadar, boşta gezip hazır ekmek yemekte devam mı edecekti? Ondan sonra? Hangi sanatı öğrenmişti? Hayatta

ne iş tutabilirdi?.. Fakat işte bugün koskoca bir delikanlıydı ve bir baltaya sap olmak icap ediyordu. Hangi baltaya?.. Günlerce, aylarca düşünüyor, aklına işe yarar bir fikir gelmiyordu. Bu hâl kaç sene sürebilirdi?”(Ali,2013: 106).

Yusuf Muazzez ile evlendikten sonra da aynı şeyler üzerine düşünür. Düşündüğü sorunların hiçbiri henüz çözülmemiştir. Hayatına yeni bir şekil vermenin ihtiyacını duyar ama yine aynı şekilde bir çıkış yolu bulmakta başarısız olur.

Bütün bu verileri toplarsak Yusuf'un her yönü ile içedönük düşünen tipe uyduğunu görürüz. Yusuf içedönüktür; sosyal etkileşimden hiç hoşlanmamakta, konuşmayı sevmemekte, sevdiği insanlarla bile konuşmak ihtiyacı duymamaktadır. Yusuf'un içedönüklüğü, kararlarını içsel sebeplere dayandırmasında da görülür. Hayatını ise düşünceleri ile şekillendirmektedir. Bu sebeple hislerini bastırmaya eğilimlidir ve hisleri kendisine bilinçdışından baskı yapana kadar onları göz ardı eder. Yusuf'ta bulunan dikbaşlılık ve kararlılık özellikleri ile karar vermekte zorlanma özellikleri de içedönük düşünen tipin özellikleridir. Kuyucaklı Yusuf'un içedönük düşünen tipe olması, romanda taşıdığı “kahraman” rolüne çok uymaktadır çünkü hislerine kapılmamak, kararlılık, dikbaşlılık, sessizlik gibi özellikler çoğu zaman epik karakterlerde karşılaştığımız ve etkileyciliği artıran özelliklerdir.

2.3.3..Bedri

Bedri **İçimizdeki Şeytan** romanının yan kişilerinden biridir. Buna rağmen oldukça önemli bir karakterdir çünkü hem olay örgüsünde önemli bir rol üstlenir yani olayları belirleyici rolü olan bir karakterdir hem de romanda cevabı aranan, ana karakterlerin cevap bulamadığı pek çok soruya açıklama getirebilen tek karakter odur. Bedri romanda ilk olarak Macide'nin ortaokuldaki müzik öğretmeni olarak görünür. Bedri'nin Macide'ye postalaması için bir mektup vermesi yanlış anlaşılmiş ve okulda bir süre haklarında kötü konuşulmuş, daha sonra bu olayın da etkisiyle sessiz bir dayanışma hisseden Bedri ve Macide birbirlerine âşık olmuşlardır. Ama iki taraf da aşkını dile getirmez ve yıl sonunda ayrılırlar. Böylece bitmiş gibi görünen hikaye Bedri ve Macide'nin, Macide Ömer ile evlendikten sonra, İstanbul'da tekrar karşılaşmaları ile devam eder. Bedri, Ömer'in de eski bir arkadaşıdır. Böylece

Macide ile Bedri tekrar görüşmeye başlarlar ama yine bir zamanki hislerinden bahsetmezler. Romanın sonunda Ömer ile anlaşamayarak ayrılmaya karar veren Macide tamamen yapayalnız kalır. İşte bu sırada Bedri ona yardım teklif eder, Ömer'in de isteği Bedri'nin Macide ile bir araya gelip ona yardım etmesi yönündedir. Romanın sonunda Macide ve Bedri bu şekilde bir araya gelerek roman kapanır.

Bedri büyük oranda “içedönük düşünen” tipin özelliklerini göstermektedir. Belki de bu nedenle romanda diğer karakterlerin sorgulayıp da cevap bulamadıkları pek çok soruya cevap getiren veya yine diğer karakterlerin sezdikleri ama mantıklı hâle getiremedikleri düşünceleri mantıklı şekilde ifade eden Bedri olur. Örneğin hep birlikte müsamereye gittikleri bir akşam Emin Kamil adlı şairin göz boyayan ama manasız şiirini dinledikten sonra kimse şiir hakkında net bir şey söyleyemezken, şiirin ve şairin asıl mahiyetine ve etkileycilik adına nasıl numaralara başvurduğuna açık açık eleştiri getiren kişi Bedri olur. Yine aynı buluşmada Nihat adlı karakter, güçlünün ve zekinin egemenliğine dayanan acımasız dünya görüşünü açıkladığında Ömer'in dalga geçtiği ama net bir itiraz getiremediği bu görüşlerin altında yatan psikolojik sebepleri göstererek mantıklı bir eleştiri getiren yine Bedri olur. Bir başka örnek de Ömer'in arkadaşları olan ve aydınlardan oluşan gruba dairdir. Ömer'in bu grupla olan arkadaşlığı eskilere dayanmaktadır. Ömer ile bir araya geldikten sonra Macide de bu grubun içine girmeye başlar. Aydınlar olarak toplumdan kabul gören bu grubun kötü ve aşağılık taraflarını hem Ömer hem Macide'nin sezmesine ve okumuş insanların böyle olmaması gerektiğini düşünmelerine rağmen bu insanlardaki eksik ve yanlış yönün ne olduğuna dair tatmin edici açıklamalar yapan yine Bedri olur.

Romandaki diğer karakterlerin net ve doğru bir yargıda bulunamadıkları konularda Bedri'nin tutarlı ve doğru yargılarda bulunabilmesinin sebebi içedönük düşünen yapıda olmasıdır. Çünkü içedönük düşünen tiplerin düşünmesi öznel etken tarafından yönlendirilir. Yani aklın içsel yapılarına, mantığa uygun olarak dış şartlara bağlı kalmadan düşünürler. Şeylerin neden belli şekilde olduğuna dair belli açıklamaları iç dünyalarından getirirler, dış olguların sonsuz çeşitliliği başlarını

döndürmez.Bu nedenle de bu tiplerin düşünüşü bütüncüdür. Şeylerin neden belli şekilde olduğuna dair, kapsayıcı ve mantıklı açıklamalar getirmekte yeteneklidir.

Bedri'nin düşünme süreçlerine konuşmaları dışında birebir şahitlik edemediğimiz için hayatını düşünme ile yönlendirdiğine yönelik kanıtı onun düşüncelerinden belki tam olarak çıkaramasak da çevresindekilerin onun hakkındaki düşüncelerinde bunu görebiliriz. Özellikle bahsi geçen düşüncelerini ortaya koyduktan sonra Ömer ve Macide onun her konuda kendine has yargıları olduğunu fark ederler:“Ömer arkadaşının, sessiz sedasız durmasına mukabil, birçok şeyler düşünüp kuran bir adam olduğunu yeni anlıyordu.”(Ali,2015: 200). Macide de Bedri hakkında şöyle düşünür: “Belki de Bedri bizim bilmediğimiz şeyi biliyor: Bu manasız ve boş hayattan daha başka bir şey olması lazım geldiğini ve bu başkanın ne olduğunu... Eğer biliyorsa... daha akla yakın, daha insanca yaşamak da mümkün olduğunu o da görüyorsa ve böyle bir hayata varmak çareleri onca malum ise... ne fevkalade bir adam... Öyle ya, başında bu kadar felaket varken kendini kaybetmemesi, Ömer gibi bir arkadaşın her hâline, en dayanılmaz muamelelerine tahammülü, bana karşı aldığı vaziyet ve mukabilinde bir şey beklemeden gösterdiği alaka... Daha birçok şeyler, onun nasıl düşünen, duyan ve bunları ölçüp biçtikten sonra verdiği kararlara göre hareket eden bir insan olduğunu gösteriyor...” (Ali,2015: 236)

Bedri'nin Macide'ye olan hislerinin etkisinde kalarak herhangi bir yanlış davranışta bulunmaması veya Ömer kendisine karşı haksızlık ettiğinde de ona darılmaması hisleri ile değil düşünceleri ile hareket ettiğini gösterir niteliktedir. İçedönük düşünen tipe uygun olarak Bedri de fazla konuşmaz, sosyal değildir ve düşüncelerini ifade ederken sert, soğuk bir tonu vardır ama Jung'un içedönük düşünen tipin doğasına tamamen zıt olduğunu söylediği uygar havaya Bedri sahiptir. Örneğin tam bir içedönük düşünen tip olan Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf karakteri ile karşılaştırıldığında Bedri çok daha yumuşak, kibar ve uygar bir havaya sahiptir. Bunun sebebi olarak Bedri karakterinin bir yan karakter olması ve sadece kısıtlı durumlar içinde görünmesi gösterilebilir.

2.4.DIŞADÖNÜK DÜŞÜNEN TIPLER

2.4.1.Nihat

Nihat, **İçimizdeki Şeytan** romanının yan kişilerindedir. Ömer'in en yakın arkadaşıdır. Üniversiteden arkadaşlıklar ve uzun süredir arkadaşlıklarını sürdürmüşlerdir. Ama romanın başından başlayarak Ömer ve Nihat'ın düşünce olarak çatışmaya başladığını ve roman ilerledikçe birbirlerinden uzaklaştıklarını görürüz. Bu uzaklaşma fiziksel değil daha çok manevidir. Nitekim Ömer ve Nihat romanın sonuna kadar sık sık görüşmeyi sürdürürler ama aralarında görüş ayrılığı gittikçe artar. Bu ayrılığın sebebi kişiliklerinin farklılığıdır. Ömer içedönük sezgiselken Nihat dışadönük düşünen tiptir.

“Bir kimsenin yaşamı, temel olarak düşünme ile yönetiliyorsa ve etkinlikleri entelektüel olarak düşünülmüş bir amaca yönelik sonuçlardan oluşuyorsa, o kişi doğru olarak düşünen tip diye nitelendirilebilir(...) Bu tip(dışadönük düşünen) ‘düşünüp taşınarak’ hareket eder ve “gerçekler” dediği nesnel verilere dayanan sonuçlara varır.”(Fordham,2015: 47). Dışadönüklerde görülen dış nesneye önem verme eğilimi, düşünen tipte düşüncelerini nesnel kaynaklara dayandırma şeklinde görülür. “Bu tip nesnel gerçekliği ya da nesneye yönelik entelektüel kaideyi hem kendi hem de çevresi için geçerli ilke olarak yüceltir.”(Jung,2020: 335)

Nihat'ta da bu tutumu görürüz. Onun için önemli olan tek şey gerçekler ve realitedir. Her şeyin mantıklı bir açıklaması ve akla uygun bir işleyişi vardır. Ömer ile çatışmalarının asıl sebebi budur. Çünkü Ömer bir sezgisel olarak neredeyse tümüyle gerçeklere sırtını dönmüştür ve hayaller arasında yaşamaktadır. Bu nedenle Nihat'ın her şeyi mantığa uydurmasını ve gerçekliğe uygun olup olmayışı ile yargılayışını eleştirir ve şöyle der: “Sen zaten başka türlü düşünmezsin ki; o mübarek kafan her şeyi mevcut bir ölçüye uydurmadan rahat edemez. Bu adam şu kadını tanımıyordu, gitti, konuştu. Kadın polise vermedi, demek ki o yolun yolcusuydu. Oldu bitti. Başka bir şey olamaz. Hayatta fevkalade hiçbir hadise yoktur. Her şey birbirinin ayıdır. İşte bu kadar...” (Ali,2015: 22)

Nihat da Ömer'i tam tersine, gerçeklikten uzak oluşu sebebiyle eleştirir. Onu durmadan realiteye ve gerçeklere geri dönmeye davet eder: “Zekice sözler söylemekte ve hayaller kurmakta devam et. Akıllandığın ve realiteye döndüğün zaman seninle daha uzun konuşuruz...”(Ali,2015: 44). Nihat, Ömer'in sorunlarının çözülmesi için de aynı şeyi önerir: “Hayata, realiteye, menfaatlerine döndüğün zaman içinde ne şeytan kalacak ne peygamber... Vücudunun ve ruhunun ne kadar basit bir makine olduğunu öğren, istediklerini tayin et ve bunlara doğru azimle ilerlemeye başla... göreceksin!”(Ali,2015: 52). Ama Nihat ve Ömer bu çatışmaları aşamazlar çünkü çatışmaları kişiliklerinden kaynaklanmaktadır.

Dışadönük düşünen tiplerin nesnel gerçekliğe dayanan kaideler üretmeye, daha doğrusu nesnel gerçeklikten kaidemsi çıkarımlar yapmaya ve bu kaidelere bağlı davranmaya eğilimleri vardır. “İyi ve kötü bu kaideyle ölçülür, güzellik ve çirkinlik onunla belirlenir. Bu kaideye uyan her şey doğrudur; çelişen her şey yanlıştır; kayıtsızca yanından geçip giden her şey rastlantısaldır. Bu kaide hayatın toptan anlamını somutlaştırdığından, her zaman her yerde hem bireysel hem kolektif olarak yürürlüğe koymak gereken evrensel yasa hâline getirilmelidir.(Jung,2020: 335)”

Nihat'ın düşüncelerinin de böyle bir kaide oluşturduğunu ve bu kaideye uygun olarak hayatını şekillendirdiğini görürüz. Nihat'ın düşüncelerine göre insanlar zekalarına ve güçlerine göre sınıflara ayrılmalı, üst sınıfta yer alanlar altta yer alan grubu yönetmelidir. Kendisinin de bu zeki olan üst sınıfta olduğunu düşünmekte ve hakkı olan mevkiye gelmek için elinden geleni yapmaktadır. Bu düşünceyi kendisi şöyle açıklar: “Madem ki herkes gibi değilsin, onlardan daha akıllı, daha üstünsün, onlara hükmetmek hakkın, hatta vazifendir. Yalnız bunu istemen lazım. Her şeyi feda edebilecek kadar şiddetle istemen ve bütün arzularını bir tek gayeye: İnsanlara hükmetmek, onların başına geçmek gayesine hasretmen lazım.”(Ali,2015: 146). Başka bir yerde de aynı düşünceyi “Yaşamak, herkesten daha iyi, herkesten daha üstün yaşamak, insanlara hâkim olarak, kuvvetli, belki de biraz zalim olarak yaşamak... Dünyada bundan başka istenecek ne vardır?” şeklinde açıklar. Bu fikirlerin faşizmle birebir uyduğu ve Hitler'in savunduğu fikirlerle paralellik taşıdığı, Sabahattin Ali'nin de Nihat vasıtasıyla bu düşünceleri eleştirdiği kitap üzerine yapılan yorumlardandır. Kitap üzerine yapılan bir başka yorum ise bazı

karakterlerin zamanın aydınlarını temsil ettiği ve bu temsiller üzerinden aydınların eleştirildiğidir. Bu karakterlerden biri olan Nihat'ın ise Nihal Atsız'ı temsil ettiği, onun görüşlerine eleştiriler getirmek için romana koyulduğu söylenir. Ama yine de romanın hiçbir karakterini sadece gerçek bir aydının temsili olarak görüp kısıtlamak doğru bir okuma olmayacaktır çünkü roman bütün bu temsilleri ve benzetmeleri aşarak kendi içinde farklı bir anlam oluşturmaktadır. Mehmet Tekin de bu duruma “Bu bağlamda sormakta sakınca yok: kahramanları Peyami Safa'yı Nihal Atsız'ı hatırlatıyor diye mi **İçimizdeki Şeytan**'ı okuyacağız?” diyerek karşı çıkmaktadır. (Tekin, 2018: 89). Biz de bu konuda benzer bir tutumu benimsiyoruz. Nihat'ın bu düşünceleri nasıl edindiğinden çok ne şekilde benimsediği, bunun kişiliği hakkında ne söylediği ilgilendiriyor bizi.

Dışadönük düşünen tipte genellikle olduğu gibi Nihat'ta da bu düşünce tam anlamıyla bir kaide haline gelmiştir ve bütün gücüyle bu yolda çalışmaktadır. Bu düşünce hayatının odak noktasıdır, bütün hayatını bunun etrafında kurmuştur. Bunu konuşmalarında açıkça görürüz: Arkadaşına da aynı şeyi tavsiye ederek “Hayatını bu gayeye vakfet, görürsün, nasıl birdenbire canlanacaksın!” (Ali, 2015: 46) der veya “Her şeyi feda edebilecek kadar şiddetle istemen ve bütün arzularını bir tek gayeye... hasretmen lazım. (Ali, 2015: 146)” veya “Bunu sabit fikir hâlinde kafana yerleştirir ve maddi, manevi bütün kuvvetlerinle bu yolda çalışırsan muhakkak gayene varırsın... Muvaffak olmamak ihtimali pek azdır; belki de hiç yoktur...” (Ali, 2015: 146) der. Özellikle “sabit fikir” kelimesi dışadönük düşünenin kaidelerini tanımlamak için en uygun ifadedir.

Bu tipler kaidelerine o kadar bağlanırlar ki bazen onu bir din gibi yüceltikleri görülür. “...pratikte kaide öyle bir üstünlük elde eder ki mümkün olan başka bütün bakış açıları geri plana atılır. Din dediğimiz, hayata dair genel görüşün bile yerine geçer. Aslında kaide, dinle en küçük bir bağlantısı bulunmamakla birlikte din hâline gelir.” (Jung, 2020: 338). Nihat'ın da kaidesine bağlılığı da bu dereceye varmaktadır. Bunu fark eden roman karakterlerinden Bedri oldukça yerinde bir eleştiri yaparak şöyle der: “Nihat'ın sözlerine dikkat et! Neredeyse bir kuvvet dini icat edip ona tapacak...” (Ali, 2015: 201)

Dışadönük düşünen tip hissetme işlevini bastırma eğilimindedir. Hislerin bastırılması ise kişide, aslında ne kadar yanlış olursa olsun hedefe ulaştıran her davranışı doğru olarak gösteren bir eğilim oluşturur. “İnsanlığı kurtarma hayallerinin yiyip bitirdiği dışadönük idealistler vardır, ideallerinin peşinden giderken yalandan ya da üçkağıtçılıktan çekinmezler. Bilimde hayli saygı gören araştırmacıların üzücü örneği az değildir, kaidelerinin doğruluğuna ve genelde geçerliliğine o kadar inanırlar ki kanıtı kendi lehlerine tahrif etmekte tereddüt etmezler. Dayanakları şudur: Hedefe giden her yol mübahtır.”(Jung, 2020: 337)

Nihat’ın kaidesinin ideallığı ve ahlakiliği zaten en başta sorgulanabilir olmakla birlikte aynı tutumu benimsediğini görürüz. Ömer’i, çalıştığı daireden birini tehdit ederek para çalmaya ikna etmeye çalışır. Bu para kendi kaidesini gerçekleştirmek için kullanılacaktır. Bu sırada hedefini yücelterek şöyle dediğini görürüz: “Bu fena bir hareket değildir... Çünkü kendi şahsi menfaatimiz için yapmıyoruz... Bunu adi soygunculukla karıştıracak kadar sersem değilsin herhalde... Unutma ki, biz yüksek bir gaye için vasıta bulmaya çalışıyoruz, kendi adi ihtiyaçlarımız için mendil, çorap almıyoruz!” (Ali, 2015: 149).

Sonuç olarak Nihat bütün yönleriyle bir dışadönük düşünenidir. Her şeyi mantık penceresinden ve gerçeğe uygunluğu ile değerlendirmesi, dış dünyaya dayanan bir kaide oluşturup bu kaideyi hayatının temeli yapması kişiliğini hemen gösteren özellikleridir. Ve Ömer ile çatışmalarının temel sebebi de kişiliklerinin birbirine zıt olmasıdır.

2.5.İÇEDÖNÜK SEZGİSEL TİPLER

2.5.1.Ömer

İçimizdeki Şeytan romanının başkişisi Ömer’dir. Ömer 26 yaşındadır, İstanbul’da yaşamaktadır ve üniversitede felsefe öğrencisidir. Derslere düzenli devam etmediği için okulunu bir türlü bitirememektedir ama böyle bir hedefi de yoktur. Bunun dışında bir akrabasının yardımıyla girdiği postanede memur olarak çalışmakta ve geçimini buradan kazandığıyla sürdürmeye çalışmaktadır ama maaşı

az olduğu için daima borç alarak ve güçlkle yaşamaktadır. Romanın başında Ömer'in arkadaşı Nihat ile vapurda konuşması sırasında hayatı anlamsız bulunduğunu, yaşamını sürdürmekte veya bir şeyler yapmakta anlam bulamadığını ve kendini bir gevşeklik içinde hissettiğini görürüz. Romanın başında, Nihat ile konuştuğu bu anda Ömer, Macide'yi görerek hemen o anda âşık olur ve buna bağlı olarak gelişen olaylar sonucunda hayatının yönü değişir. Romandaki olaylar da bu aşk ilişkisinin çevresinde kurulur. Bütün bir roman boyunca davranışlarını ve düşüncelerini izlediğimizde Ömer'in "içedönük sezgisel" tip olduğunu görürüz.

Öncelikle Ömer'in tutum tipinin içedönük olduğunu görüyoruz. Ömer roman boyunca arkadaşlarının çok olması ve arkadaşları ile sık sık vakit geçirmesi nedeniyle dışadönük biri gibi gözükebilir. Oysa ki romandaki veriler dikkatle incelendiğinde Ömer'in içedönük olduğu görülür. Dışadönük insanların bir özelliği sosyal ve dış dünyayla uyumlu olmasının yanında kararlar alırken ve düşüncelerini, duygularını şekillendirirken dış dünyadan, dış faktörlerden çok fazla etkilenmeleridir. Dış dünya onlar için doğal bir etkileyciliğe, çekiciliğe sahiptir. Oysa ki Ömer'in dış şartlardan hiç etkilenmeden hayatını şekillendirdiğini görürüz. Örneğin en yakın arkadaşı Nihat bazı düşünceleriyle eylemlere girip etrafına insanlar topladığında Ömer asla bu eylemlere katılmaz ve arkadaşını hep sorgular. Ömer'in kendi dilinden de içedönük olduğunu duyarız. Nihat'ın çevresindeki bir gencin "Siz adeta yaşlı bir adam gibi konuşuyorsunuz... Halbuki aşağı yukarı bizle akransınız... Aramızda ancak üç dört yaş fark var!.." (Ali,2015: 191) demesine Ömer "Sonra... ben daha çok *kendi içimde* yaşayan bir insanım... Bunun için size nazaran birkaç misli fazla yaşamış sayılırım." (Ali,2015: 191,vurgu bana ait) şeklinde cevap verir.

Ömer aslında hep bir kendi içine çekilme, insanlardan kaçma eğilimi içerisindedir: "Etrafımız o kadar çirkefle dolu ki, temiz kalmak için bir tek çare kendi dünyamıza çekilmek ve muhitle, hiç olmazsa manen, alakamızı kesmektir!" (Ali,2015: 147). Arkadaşı Nihat'ın insanlara hükmetmeye dair planlarını öğrendiğinde de "Dünyaya hükmetmeye hazırlanıyormuş! Dünya kim?.. Benden başka dünya var mı? Herkesin bir tek dünyası vardır, o da kendisi... Üst tarafıyla alakadar olmaya bile değmez..." (Ali,2015: 147) diye düşünür. Böylece Ömer'in kendi

iç dünyası dışındaki dünyayı değilleyici ve önemsiz gören bir eğilim içinde olduğunu görürüz. Aslında Ömer'in oldukça sosyal olmasının nedeni, bundan zevk alması değil; ilişkilerini bitirecek güce ve iradeye sahip olmamasıdır. Bunu Macide'nin düşüncelerinde görürüz: “Kocasının bunlara pek candan bağlı olmadığını, sırf alışkanlık yüzünden ve münasebetini kesmek için bir sebep görmediğinden onlarla düşüp kalktığını fark ediyor, fakat bir türlü açıkça her şeyi söyleyemiyordu.(Ali,2015: 192)”

İçedönük sezgi, diğer bütün içedönük işlev tiplerinde olduğu gibi kolektif bilinçdışı ile bağlantı kurar. Ama elbette onunla bağlantı kuruş şekli düşünme, duyum ve duygu gibi diğer işlev tiplerinden farklıdır. İçedönük sezgi kolektif bilinçdışı sayesinde iç dünyanın sınırsız imgesi ile bağlantı kurar. Geçmişin (kolektif geçmişin) bütün deneyimi ve birikimi ona sonsuz imgeler şeklinde görünür, bu deneyimler arasında gezer durur. “Tıpkı dışadönük sezgiselin sürekli yeni ihtimallerin izini sürmesi(...) gibi, içedönük sezgisel de imgeden imgeye koşar, onlarla kendisi arasında hiçbir bağlantı kurmaksızın bilinçdışının bereketli rahminde her ihtimalin peşine düşer...”(Jung,2020: 380) Şeylerin geçmişine dair bilgiyi ve geleceğine dair kehanetleri de içeren bu imgeleri anlamlandırmak ve kendine bağlamak çoğu zaman mümkün olmasa da içedönük sezgisel bunlara ihtiyaç duymadan onların peşine düşer. “İçedönük sezginin kendine özgü doğası üstünlük kazanırsa, kendine özgü bir insan tipi yaratır: Bir yandan gizemli hayalci ve kahin, öte yandan sanatçı ve tuhaf biri.” (Jung,2020: 381) Sonuç olarak diyebiliriz içedönük sezgiselin en belirgin özelliği hayalci olmasıdır. Bütün gördüğü imgeler dıştan bakıldığında bir hayaldir. “Hayaller gören, dinle ya da evrenle ilgili, rahiplerin kehanetlerini andırır rüyaların ya da tuhaf fantezilerin hepsini, ortaçağ insanının Tanrı'yı ve şeytanı kabul ettiği gibi, gerçek olarak kabul eden tiptir.”(Fordham,2015: 56)

Ömer, Jung'un bahsettiği ilk tipe girer. Gizemli hayalci ve kahin. Kafası sürekli farklı hayallerle meşguldür. Bu hayallerin çoğu kitapta verilmemekte sadece kapalı şekilde Ömer'in hayal gördüğünden bahsedilmektedir. Ama bazı hayaller veya imgeler kitapta anlatılır. Örneğin bir gün tam uykuya dalmak üzereyken Ömer kenarları ağaçlı bir yoldan yürüdüğünü, bu yolun sonunda havuzlu ve ağaçların

örttüğü bir meydana ulaştığını görür. Aniden uyanan Ömer bunun bir anı veya rüya olup olmadığını tespiti çalışır ama başarılı olamaz: “Bu manzarayı, bu yeşil yolu ve kayaların içinden fırlayıp tabii bir havuz vücuda getiren suyu nerede görmüştü?...Bu ağaçlı yolda yalnız mıydı, yanında başkaları da var mıydı? Bunu da hatırlamıyordu. Kafasını çatlatırcasına işletti. Gözünün önünde bu kadar teferruatla canlanan yerler bir hayal değildi. Buraları muhakkak gördüğünü biliyordu. Ama ne zaman?.. Acaba rüyalarımın birinde mi gördüm, dedi. Hayır, bu rüya filan değildi.”(Ali,2015: 58) Anı veya rüya olmayan bu canlı hayalin kolektif bilinçaltından kaynaklanan bir imge olduğunu söyleyebiliriz.

Ömer buna benzer deneyimleri sıkça yaşamaktadır: “Bu muvaffakiyetsizlik canını sıkıyordu. Gözlerini tekrar odaya çevirdi. Bu hâl çok kere başına geliyordu: Bir kitap okurken oradaki birkaç satırı tanır gibi oluyor, fakat nerede, nasıl öğrendiğini hatırlamıyordu. Yahut birisine bir şey söylerken kafasının içindeki bir yer ona bu mükâlemeyi aynı şahıslar ve aynı kelimelerle bir başka zaman gene yapmış olduğunu fısıldıyor ve Ömer sözlerini unutarak bunu araştırmaya başlıyordu. Birkaç kere bunları rüyalarında gördüğünü zannetmek istedi. Belki garip bir kuvvet ona bazı hadiselerin daha evvelden rüyasını gösteriyordu. Sonra bu düşüncüyü gülünç buldu. Fakat birtakım hadiselerin, hayatında ilk defa yaptığı bazı işlerin ve söylediği veya duyduğu bazı sözlerin ona yabancı olmadığı da muhakkaktı. Bunları tayin edemediği bir zamanda, fakat herhalde yaptığını, gördüğünü veya duyduğunu biliyordu.”(Ali,2015: 58)

Ömer’in ilk kez yaşadığı şeyleri daha önce de yaşamış gibi veya önceden rüyasında görmüş gibi hissetmesini içedönük sezgisel olması ile açıklayabiliriz. Ömer kolektif bilinçaltı ile olan bağlantısı sayesinde yalnız kendi deneyimine değil, insanlığın tarihsel deneyimine bağlıdır. Ömer’in ilk kez yaşadığı veya öğrendiği şeyler elbette insanlık deneyiminde belki yüzlerce defa yaşanmıştır ve kolektif bilinçaltında bulunmaktadır. İşte Ömer bilinçaltına olan bağı sayesinde ilk kez yaşadığı şeyleri daha önce yaşamış gibi hisseder. İleride yaşayacağı şeyleri daha önce rüyasında gördüğünü düşünmesi de tutarlıdır. Çünkü rüyalar da Jung’a göre büyük ölçüde kolektif bilinçaltından kaynaklanmaktadır. Toparlayarak belki şöyle

ifade edebiliriz: Ömer kendi deneyimini daha önceden insanlığın deneyiminde görmüştür.

Ömer'in Macide ile bir kayığa binerek denize açıldığı bir anda da canlı hayal kurma sürecine şahit oluruz. Öncelikle “Dikkatle baksam onun parlak çehresi üzerinde birçok şeyler göreceğimi zannediyorum.”(Ali,2015: 94) diyerek ayın kendisine çağrıştırdıklarını anlatır Macide'ye. Sonra da denizin kendisine kurdurduğu hayallerden bahseder: “Suların dibine doğru yapılacak bir seyahatin bana, çocukluğumdan beri muhayyilemi dolduran harikalı dünyalardan birini göstereceğini zannediyorum. Aşağıya doğru tatlı bir süzülüşle kayarken tesadüf edeceğim şekilsiz ve yumuşak mahlukları, yeni doğmuş bir kuzuya dokunur gibi, ihtimamla okşayacağımı, irili ufaklı balıklarla göz göze gelip gülüşeceğimizi ve dipteki yosunları kadın saçları, taş ve kumları mücevher taneleri gibi avuçlarımda tutacağımı biliyorum.”(Ali,2015: 94) Bu hayaller Ömer'in romanda açık açık anlatılan kısıtlı hayalleridir.

“Bilinçdışı, psişik caput mortuum gibi orada duruvermediği, bizimle birlikte var olduğu, olayların genel akışıyla içten içe bağlantılı dönüşümlere sürekli uğradığı için, içedönük sezgi bu iç süreçleri algılamasıyla, bazı bilgiler sağlayabilir, dünyada neler olup bittiğini anlamak için bu bilgiler çok önemli olabilir. Hatta daha sonra gerçekten meydana gelen olaylar kadar yeni ihtimalleri de az çok net ana hatlarıyla önceden görebilir. Peygamberce sağduyusu, yaşanabilen her şeyin yasayla belirlenmiş seyrini temsil eden arketiplerle kurduğu ilişkisiyle açıklanabilir.”(Jung,2020: 381) Bu parça içedönük sezgisellerin diğer özellikleri yanında kahin oluşunu açıklar. Kolektif bilinçaltı ile olan bağlantıları sayesinde gelecekte olacak bir şeyi önceden sezebilirler.

Ömer'in de böyle bir niteliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Roman boyunca yer yer hayatını etkileyecek büyük şeyleri sezer ve bu sezgilerin yönlendirmesi ile hareket eder. Örneğin Macide'yi ilk gördüğü anda arkadaşına “Hislerim beni şimdiye kadar asla aldatmamıştır. Müthiş bir şey oldu veya olacak. Şurada gördüğüm genç kız, bana, daha dünyaya gelmeden, daha dünyanın, daha kâinatın teşekkül ettiği sıralardan tanıdığım birisi gibi geldi.”(Ali,2015: 18) der. Bu anda Ömer hayatında,

Macide'yi tanımakla olacak olan büyük değişimi sezer. Ayrıca Ömer'in "Hislerim beni şimdiye kadar asla aldatmamıştır." derken hisler diye bahsettiği şeyin duygu olmayıp sezgi olduğunu söyleyebiliriz. His sözcüğü sıklıkla sezgi ve duyum yerine de kullanılmaktadır. Jung eserinde bunu vurgular ve aradaki farka dikkat çeker.

Ömer daha sonra şöyle devam eder: "Düşün ki şu anda çehresini hatırlayamıyorum bile, fakat hafızamdan daha derin bir yerde onun bir taşla hak edilmiş kadar keskin bir tasvirinin, akılların almayacağı kadar eski zamanlardan beri mevcut olduğuna eminim."(Ali,2015: 18). Ömer'in bahsettiği tasvir de kolektif bilinçaltından kaynaklanmaktadır şeklinde bir yorum yapabiliriz. Nitekim tam bahse uygun olarak kolektif bilinçaltı da akılların almayacağı kadar eski zamanlardan beri ve hafızadan daha derin bir yerde vardır. Elbette bu parça hakkında pek çok başka yorum yapılabilir. Ama bize kalırsa Jung'un bilinçaltı tasviri ile parçanın benzerliği oldukça etkileyicidir.

Ömer daha sonra; Macide'nin, yanında kaldığı akrabalarının aşağılamasına maruz kalarak evi terk ettiği ve gidecek başka bir yer bulamadığı zaman da kızın tam ihtiyacı olduğu anda karşısında belirir ve o gece bir şeyler olacağını sezdiğini söyler: "Nasıl olduğunu kendime bile izah edemiyorum" dedi. "Fakat bir his bana bu gece civarınızdan ayrılmamamı söyledi. Birkaç kere köşeye kadar gittiğim halde tekrar dönüp geldim. Her akşam, sizi evinize, daha doğrusu o eve bıraktıktan sonra içimde hoş olmayan bir his belirirdi. Emine teyzelerin evinde, hele sizin gibi bir insanın uzun müddet kalamayacağını, bu kalışın bir akşam çirkin bir sona varacağını seziyordum. Şimdi ev halkı uyanıksa acaba Macide'ye nasıl gözlerle bakarlar, diye düşünüyor ve sizin yerinizdeymiş gibi ürperiyordum. Sizi bırakıp dönerken içimi hep bu his doldururdu, fakat hiç bu geceki kadar kuvvetli ve böyle kanaat hâlinde olmamıştı..."(Ali,2015: 104). Ömer bu sezgileri anlamlandırmaya ve rasyonalize etmeye çalışır, belli bir ölçüde de başarılı olur.

Ömer'in güçlü sezgilere sahip oluşu farklı bir şekilde daha karşımıza çıkar. Bu başına gelecek bir şeyi sezme değil ama olayları şimdisi ve geleceği ile bir bütün hâlinde görmektir. Anthony Stevens, Jung adlı kitabında farklı işlev tiplerine sahip insanların bir olayı nasıl göreceğini örneklemek için bir bar kavgası olayını örnek

verir. Sezgisel tip burada her şeyi bütünsel olarak gören, olayın sonrasında neler olacağını aklında resmeden ve hatta nedenleri tespiti çalışan tiptir. Ömer'in de, tanıştığı gençlerin şimdiki idealistliklerine rağmen gelecekte nasıl çıkar peşinde koşacaklarını bütüncül ve gerçekçi şekilde resmettiğini görürüz.

“Bak, ben sana, senin neler istediğini sayayım: Evvela, bütün muvaffakiyetinin başı olarak büyük bir iltimas arayacaksın... İtiraz etme, bal gibi arayacaksın. Hatta, eğer son sınıflara yaklaştıysan aramaya başlamışsındır bile... Ondan sonra memleketin göz önünde bir yerine tayin olunmak... İhtisas yapmak imkânlarını elde etmek... Sonra para kazanmak: Bol bol, avuç avuç, çılgınlar gibi kazanmak... Sonra güzel bir karı almak... Kafaca anlaşıcağın ve ruhu ruhuna uygun bir kadın değil! Herkes gördüğü zaman ‘Aman! Bakın, falancanın ne enfes karısı var!’ desin yeter!.. Yalnız bu noktada idealistsiniz; ve maddi menfaatler ve rahatlar haricinde yegâne manevi zevkiniz budur: Güzel karı alıp herkese parmak ısirtmak... Sonra otomobil, apartman... Daha sonra göbek, poker vesaire... Hayatınızı gözümün önüne serilmiş gibi görüyorum, bir şey dediğim de yok, pekâlâ! Demek ki böyle icap ediyormuş, böyle olsun... Fakat bu istikbale hazırlanırken şu yaptığınız işler tarzındaki bir mukaddemeye ne lüzum var? Yarın yaşlanınca eşe dosta: ‘Gençliğimizde çok idealisttik ama, hayat insanı değiştiriyor... Şimdi realist olduk... Ah, o ateşli günler!’ diyebilmek için mi? Bu kısa gevezelik devrine sırtınızı vererek bundan sonraki hayatınızın kepaze ve boş mahiyetini mazur göstereceğinizi mi ümit ediyorsunuz?”(Ali,2015: 189). Ömer bu şekilde yeni tanıdığı insanların gelecek hayatını gözleri ile görmüşçesine kolayca söyleyiverir.

İçedönük sezgiselin dışarıdan görünüşü ise tuhaftır. Öncelikle sürekli hayaller ile dikkati dağıldığı için dalgın olarak görünür. Bu hayallere verdiği ani tepkiler ve heyecanlar ise dışarıdan etki oluşturan görünür bir şey olmadığı için kişinin tuhaf görünmesine sebep olur. Hayalperest bir tip olarak değerlendirilir sıklıkla. Dışadönük şöyle derdi: “Gerçeklik onun için yok, kendini semeresiz fantezilere kaptırıyor.” Nitekim “yaratıcı hayat enerjisinin böyle bitip tükenmeyen bolluk içinde ürettiği bilinçdışı imgelerin algısı, acil fayda bakış açısından kuşkusuz semeresizdir.” (Jung,2020: 380) Ömer'in dışadönük arkadaşı Nihat'ın tam buna uygun olarak sürekli olarak onu hayalciliği, realiteden uzak oluşu nedeniyle eleştirdiğini ve kendi

deyimiyle “kırk bir derece-i hararete çalışan dimağı” ile veya “semalarda dolaşan tefekküratı” ile dalga geçtiğini görürüz. Ömer’in pek de gerçekçi olmayan bir harekete girişmeye niyetlendiğini öğrenince şöyle der örneğin :“Sen dünyayı kafanın içi gibi ipsiz sapsız şeylerle dolu mu zannediyorsun Allah aşkına? Bir türlü kendine ve insanlara gözlerini açarak bakamayacak mısın? Bütün Ömrün tasavvurlar, hayaller, Don Kişotça emeller peşinde koşup kendini aldatmak ve aleladeliklerden başka hiçbir şey yapılmayan bu dünyada kendinin ve başkalarının fevkaladelikler yapacağını vehmetmekle mi geçecek? ”(Ali,2015: 20)

Ömer’in arkadaşı Nihat dışadönük düşünen tiptir. Bu nedenle hayalleri, imgeleri anlamaktan uzaktır; özellikle de gerçekçi olmayan hayalleri. Bu nedenle ilişkileri boyunca bu konuda sürekli çatışma yaşarlar. Nihat, Ömer’i hayalciliği nedeniyle ciddiye almaz; “Zekice sözler söylemekte ve hayaller kurmakta devam et. Akıllandığın ve realiteye döndüğün zaman seninle daha uzun konuşuruz...”(Ali,2015: 44)” diyerek onu realiteye davet eder. Veya arkadaşlarına “Hâlâ bizim Ömer’i öğrenemediniz. Küçük bir şey onu muazzam heyecanlara götürebilir. Küçük bir yaprağın arkasında bir dünya gördüğünü zanneder de koca dünyayı görmeden yaşar, içinde bir türlü aslını öğrenemediği bir kâinat bulunduğu kanidir.”(Ali,2015: 52) diyerek Ömer’i fazla ciddiye almamaları konusunda uyarır. Ömer ise Nihat’ın hayal kuramadığı için kuru bir beyne sahip olmakla suçlar: “Böyle dümdüz bir beynim olacağına hiç olmamasını tercih ederdim. Muhayyile namına bir şey yok yahu!..”(Ali,2015: 23).

“Sezginin yoğunlaşması sonucunda hâliyle birey dokunulan gerçeklikten sıklıkla olağanüstü uzaklaşır; yakın çevresi için tam bir muamma hâline bile gelebilir.” (Jung,202: 381). Stevens da “Bu kişiler pratik detaylar konusunda belirsizlik yaşarlar ve zaman ve mekan algıları kopuktur. Randevularını unutma eğilimindedirler, nadiren dakiktirler ve yabancı oldukları yerde kolayca kaybolabilirler.” (Stevens,1999: 98) diyerek içedönük sezgisellerin dış dünyadan kolayca koptuğunu vurgular. Ömer de dış gerçeklikten sıklıkla uzaklaşır. Bunun sebebi iç dünyasında canlı bir şekilde ortaya çıkan hayallere kendini kaptırmasıdır. Bu nedenle her şeyi unuttur. Örneğin evlendiğinin ertesi günü iş arkadaşı ile konuşmaya dalar ve artık bir eşi olduğunu ve onun yanına dönmesi gerektiğini

unutur: “Ben ne biçim bir insanım? Bugün evlendim ve bugün evli olduğumu unutarak şunun bunun peşine takıldım... Beni istenilen yere çekip götürmek ne kadar kolay? İrademi bu hususta kullanmaya hiç alışmamışım. Sonra bu unutmak... Ah, bu manasız dalgınlık! Birdenbire dünya ile alakam kesiliveriyor ve ben boşluklarda uçmaya başlıyorum...”(Ali,2015: 121)

Ömer hayallere veya düşüncelere daldığında yanındaki insanı da unutmaktadır sıklıkla. Bir süre sonra eşi Macide de bu duruma alışır ve kendisi yanındayken varlığını unutmasını şaşırmadan ve darılmadan olağan karşılar: “Macide düşündü: ‘Ömer benimle olduğunu unuttu bile... Artık onun böyle huylarına kızmıyorum... Alıştım. Hiçbir fena niyeti olmadan, sahiden unuttu... Şu veznedar meselesini bile ne çabuk unuttu.’”(Ali,2015: 210)

İçedönük sezgiye sahip olan kişi birkaç farklı şekilde davranabilir. Sezgiyi ne şekilde değerlendirdiğine bağlı olarak farklı davranış şekilleri ortaya çıkar. Sezgi estetik, ahlaksal veya tarafsız olarak ele alınabilir. Sezgisel kişi, sadece imgeleri algılamaya odaklanıp sonra da bunları sanatsal bir şekilde eserine yansıtmayı amaç edinebilir. Bu durumda estetik ağır basar ve ortaya sanatçı tip çıkar. İkinci tip Jung’un “tuhaf biri” olarak adlandırdığı saf sezgisel tiptir ve sadece imgeleri algılamak ve ona göre davranmakla yetinir. Sezgi onun için estetik veya ahlaki bir anlam veya değer taşımaz. Ahlaki tip olan üçüncü tip ise görüşünü yargılama yoluyla bir ahlak problemine dönüştürür ve bu probleminden kendisi ve dünya için bir sonuç çıkarmaya çalışır. Ömer’in işte bu ahlaki tipe dahil olduğunu söyleyebiliriz. Ömer’in görüşü ve bu görüden hareketle yaptığı sorgulama, “**İçimizdeki Şeytan**” romanının başlığı da dahil olmak üzere bütün romana yayılmış bir ahlak problemini ortaya çıkarır.

Jung ahlaki tipi şöyle tanımlar: “Algıyı ahlak problemi hâline getirmek için yargılama işlevlerini güçlendirmek gerektiğinden, sezgisel tipin buna eğilimi az olmakla birlikte, sezgisel algıyı saf estetikten ahlak dünyasına çevirmek için yargının biraz farklılaşması gerekir... Sezgisel kendisini görüşüyle bağdaştırdığında, sadece algıyla ve algının estetik yapılandırması ve değerlendirilmesiyle artık tatmin olmadığında ahlak problemi baş gösterir, şu sorularla yüzleşir: Benim için ya da

dünya için bunun anlamı ne? Bu görüden benim için ya da dünya için çıkan ödev ya da görev ne?”(Jung,2020: 381).

Ömer’in romanın başından itibaren farklı vesilelerle bahsettiği görüşü “içimizdeki şeytan”dır. Ömer bir insanın yanlış olduğunu bile bile yaptığı bütün kötülüklerin ve iyi şeyler yapmak istese de bunları yapmaya güç yetiremeyişinin sebebinin içimizdeki, bizden saklanan ama bulunduğu yerden hareketlerimizi kontrol eden bir şeytan olduğuna yönelik bir imgeye sahiptir: “fakat şu muhakkak ki bugün olduğum gibi olmak da istemiyorum. Büsbütün başka bir hayat, daha az gülünç ve daha çok manalı bir hayat istiyorum. Belki bunu arayıp bulmak da mümkün... Fakat içimde öyle bir şeytan var ki... bana her zaman istediğimden büsbütün başka şeyler yaptırıyor. Onun elinden kurtulmaya çalışmak boş... Yalnız ben değil, hepimiz onun elinde bir oyuncağız... Senin dünyaya hâkimiyet planların bile eminim ki onun mahsulü...”(Ali,2015 : 47).

Ömer bir dergide görüşünün estetik bir şekilde, şiirle ifade edildiğini de görür ve çok etkilenir: “Şiirde gölgesiyle bizi kovalayan, arkamızdan fısıldayan, buz gibi elleri ensemizde dolaşan ve bizi hiçbir yere kaçırmayıp sınıksız yakalayan bir şeytandan, bizi sıksa bir çocuk gibi karşısında ürpertip titreten bir kuvvetten bahsediliyordu.” Şiirin bir kısmı şöyledir:

*“Onu ben çocukluğumdan,
İlk rüyalarından tanırım.
Yalnız yürüdüğüm zaman
Odur arkamdaki adım.
Onun korkusu, içimde
Ürkek bir dünya yaratan...”*

Ömer şiiri arkadaşlarına okuduktan sonra: “Evet, evet onun korkusu... İçimde bu ürkek dünyayı yaratan onun korkusu... Ben bu değilim... Ben başka bir şeyler olacağım... Yalnız bu korku olmasa... Hiçbir şeyi bana tam ve iyi yaptırmayacağına emin olduğum bu şeytandan korkmasam...”der.(Ali,2015: 51)

Ama Ömer sadece bu imgeyi düşünmekle ve onun hayatındaki etkisini belirlemekle veya estetik sunumuyla yetinmez. Kendisini görüşüyle bağdaştırır ve

görüsünü bir ahlak problemi hâline getirir. Jung'un söylediği “Benim için ya da dünya için bunun anlamı ne? Bu görüden benim için ya da dünya için çıkan ödev ya da görev ne?” sorularını kendisine sorar: “Bizi istemediklerimizi yapmaya çeken bir kuvvet var, bu muhakkak. Bizim daha başka, daha iyi olmamız lazım... Bu da muhakkak... Bunu nasıl birleştirmeli, bunu bilmiyorum...”(Ali,2015: 52).

Jung'un “Algıyı ahlak problemi hâline getirmek için yargılama işlevlerini güçlendirmek gerektiğinden, sezgisel tipin buna eğilimi az olmakla birlikte, sezgisel algıyı saf estetikten ahlak dünyasına çevirmek için yargının biraz farklılaşması gerekir.” (Jung,2020: 381)diyerek belirttiği gibi sezgisel, imgesine düşünsel bir temel bulmak için önce yargılama yani düşünme işlevini geliştirmelidir. Ömer de sezgisel olmanın doğal bir yan etkisi gibi imgesine düşünsel bir temel bulmakta, kendisine sürekli sorduğu soruları cevaplamakta zorlanır. Bunun için de kendisini eleştirir: “Hayat herhalde bir katakulli değildi. Ama neydi? Bu hayatın bir manası olmak icap ederdi. İnsan dünyaya sadece yemek, içmek, koynuna birini alıp yatmak için gelmiş olamazdı! Daha büyük ve insanca bir sebep lazımdı. Lakin tembelliğe alışmış olan kafası bunu bulamıyor, bulmak için uğraşmaya üşeniyor, yanlış ve bayağı olduğunu sezdiği şeyleri de kabul edemediği için selameti firarda buluyordu... Her şeyden, her derin düşünceden, her üzüntülü nefis muhasebesinden kaçmayı itiyat edinmişti. Düşünce adamı olmaktan çıkmış, muhayyile, daha doğrusu kuruntu adamı olmuştu. Etrafında kendisini doğruluğuna inandıracak bir fikir cereyanı bulamadıkça, arkadaşlarının ve hatta hocalarının, büyük ve gösterişli sözler arkasında adamakıllı esnafça işler kovaladıklarını gördükçe kendi muhayyel âleminde yaşamayı tercih ediyor ve hakikatte sadece muhayyilede yaşamak mümkün olmadığından maddi hayatında tesadüflerin, ani heyecan ve ihtirasların oyuncağı olup kalıyordu.” (Ali,2015: 189). Kendi düşüncelerinde açıkça itiraf ettiği gibi Ömer yargılama işlevini geliştirmekte ve kendisine düşünsel bir yol açmakta başarısız oldukça asıl benliği olan hayalciliğe daha çok saplanır. Ama hayata böylece devam etmenin mümkün olmadığını da görmektedir.

Ömer'in düşünsel hayatı bütün roman boyunca benzer bir yol izler. Hayatını daha anlamlı bir şekle sokmaya, sorularına cevap bulmaya çalışır ama zihinsel tembelliğinin ve belki de kişiliğinin doğal eğiliminin etkisiyle başarısız olur. Ömer

sorularının cevabını ancak romanın sonunda yanlış bir suçlama ile hapse düştüğünde ulaşır. Romanın sonunda artık bütün hayatı ve ilişkileri çıkmaza girmiş olan ve hapiste dış etkilerden ayrılarak bunları gözden geçiren Ömer bütün sorularının cevabını, kendisini ve bütün insanlığı ilgilendiren sorularının cevabını bulur. “İçimizdeki Şeytan” imgesinin gerçek anlamına ulaşır.

“Halbuki ne şeytanı azizim, ne şeytanı? Bu bizim gururumuzun, salaklığımızın uydurması... İçimizdeki şeytan pek de kurnazca olmayan bir kaçamak yolu... içimizde şeytan yok... içimizde aciz var... Tembellik var... İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden daha korkunç bir şey: hakikatleri görmekten kaçmak itiyadı var... Hiçbir şey üzerinde düşünmeye, hatta bir parçacık durmaya alışmayan gevşek beyinlerimizle kullanmaya lüzum görmeyerek nihayet zamanla kaybettiğimiz biçare irademizle hayatta dümensiz bir sandal gibi dört tarafa savruluyor ve devrildiğimiz zaman kabahati meçhul kuvvetlerde, insan iradesinin üstündeki tesirlerde arıyoruz.”(Ali,2015: 250)

Jung her insanda yalnızca bir işlevin baskın olmasına rağmen daha az etkili olan bir de ikincil işlev bulunduğunu ve bu ikincil işlevlerin tiplerin daha da çeşitlenmesine sebep olduğunu söyler. Ömer’in birincil işlevi olan sezgi, akıldışı bir işlev olduğu için ikincil işlevi aynı grupta yer alan yani yine akıldışı olan duyum olamaz. Ancak akılcı işlevler olan düşünme veya hissetme olabilir. Ömer’in imgesini bir ahlak problemine dönüştürmesini, bunun üzerine uzun uzun düşünmesini ve sonuçta da düşünsel bir açıklamaya varmasına dayanarak Ömer’in ikincil işlevinin düşünme olduğunu söyleyebiliriz.

2.6.KİŞİLİK, PERSONA VE İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN

Jung’un çalışmalarında incelediği ve açıklamaya çalıştığı kavramlardan biri de kişiliktir. Jung, kişiliğin farklı boyutlarını incelemiş ve bunları özelliklerine göre ayırt ederek isimlendirmiştir yani kavramlaştırmıştır. Bu kavramlardan başlıcaları; kendilik, birey, benlik, persona, anima ve gölge kavramlarıdır. **İçimizdeki Şeytan** romanında ana izleklerden biri olan “kişilik sorunu” ile Jung’un birey ve persona kavramlarının çakıştığını görürüz. Romanda farklı karakterler tarafından; insan

olarak bir bütün olmaya, maske takmaya veya kişiliğe sahip olmaya dair sorulan ve cevaplanmaya çalışılan soruların çerçevesinde “kişilik” izleği ortaya çıkar. Jung’un kişiliğe dair yaptığı açıklamalar ile Sabahattin Ali’nin konuya yaklaşımı büyük oranda benzemektedir ve bu düşünceleri birlikte ele alarak karşılaştırmak romana dair anlayışımızı derinleştirmek açısından bize yardımcı olabilir.

Jung’un “persona” arketipi, kişiliğin toplumsal ve dıştan görünen yüzünü ifade eder. Persona, antik dönemde oyuncuların taktığı maskenin adıdır. Jung’un kullandığı anlamıyla persona ise her insanın her gün yüzüne taktığı maskeleri anlatır. Her insan toplum içinde farklı roller benimsemiştir ve bu roller insanın belli bir şekilde davranmasını gerektirir. En basit açıklama ile insan iş yerinde ve evinde aynı şekilde davranmaz. Yine insanların farklı sosyal gruplar içinde farklı şekillerde davrandığı da bilinen bir şeydir. İnsan ailesi, patronu, arkadaşları veya çocukları önünde farklı şekillerde davranmayı benimser. İşte bu farklı tutumlar bizim taktığımız maskelerdir yani personaldır. Persona kavramı toplum içindeki rollere göre farklı davranmanın yanında toplumun kabul etmeyeceği davranış tarzlarını ve istekleri gizleme, toplumun kabul edeceği şekilde davranmayı da kapsamaktadır. “Bizler onun aracılığıyla başkalarından kabul göreceğimizi umduğumuz bir tarzda kendimize çekidüzen veririz(...) Çünkü kişinin topluma uyum sağlama başarısı buna bağlıdır. Persona her zaman için yapmacık bazı unsurları taşımaktadır. Çünkü bunu en gözde eşyalarımızı sergilediğimiz bir vitrin veya insanların bizim hakkımızda iyi düşünmelerini sağlamak amacıyla benlik tarafından görevlendirilen halkla ilişkiler uzmanı olarak düşünebiliriz.”(Stevens, 1999: 64)

“Persona çocukluğun ilk yıllarında ebeveynlerin, akranların ve öğretmenlerin arzu ve beklentilerine uygun hareket etme ihtiyacından doğup, gelişir. Çocuklar belli tavır ve davranışların kabul görüp ödüllendirildiğini, bazılarının ise kabul edilemez olup cezalandırılabilirdiğini çarçabuk öğrenirler. Bu yöndeki temayül, kabul edilebilir özellikleri personada oluşturmak, kabul edilemez keyfiyettekiler gizlemek veya bastırmaktır.”(Stevens, 1999: 65)

Fordham personanın bireysel değil de kolektif bir olgu olduğunu vurgular: “Persona kolektif bir olgudur ve kişiliğin aynı oranda bir başkasına da ait olabilecek

bir yönüdür. Persona genellikle yanlış bir biçimde, kişiye özgü olarak anlaşılmaktadır. Uzun saçlı, gelişi güzel giyimli aktör ya da aktris eşsiz birisi –bir kişilik- gibi görülür. Buna karşın, o yalnızca gruptaki bütün öteki sanatçıların giyimlerine ve davranışlarına uymaktadır(...) Bir dereceye kadar, insanların kendilerine en uygun rolü seçtikleri doğrudur ve persona bu noktada bireyseldir; ancak hiçbir zaman erkeğin ya da kadının tümü sayılamaz. İnsan doğası tutarlı değildir ama, bir rolü oynarken tutarlı görünmek zorundadır. Bu yüzden de kaçınılmaz olarak olduğundan başka biçimde görünmektedir.”(Fordham, 2015: 63)

Durumlar değiştikçe insanlar bir maskeyi çıkarıp bir başkasını takarlar yani personaları değişir. Yine insanın bazı durumlarda, örneğin sarhoşluk veya maske takmasını gerektirmeyecek bir ortamda bulunması sonucu maskesini çıkarması ile ortaya maske ile uyuşmayan bambaşka biri çıkabilir. “Dışarıda melek, evde şeytan” deyimini ile örnekler Jung bu durumu. Dıştan gözlemlendiğinde bu durumlar insanın kişiliği bölünmüşçesine bir izlenim uyandırır. Jung bu noktada sorar “Hakiki karakter, gerçek kişilik hangisidir?”(Jung,2020: 429) ve şöyle cevap verir: “Benim görüşüme göre yukarıdaki soruya böyle birinin hakiki karakteri yoktur, yanıtı verilmelidir: O birey değildir, kolektiftir, koşulların ve genel beklentilerin oyuncağıdır. Birey olsaydı tutumunu değiştirse de karakteri aynı kalırdı. Anlık tutumla özdeş olmazdı, bireyliğinin bir durumda olduğu kadar başka bir durumda da kendisini açıkça ifade etmesini önlemezdi, önleyemezdi.”(Jung,2020: 430)

İnsan taktığı maske ile özdeşleşir ve onun gerçek kişiliği olduğunu kabul ederse, maskesini artık çıkaramaz hâle gelir veya maskenin altında başka biri olduğunu unutursa, Jung o kişiye “birey”in karşıtı anlamında “persona” adını verir. Ama personası dışında bir kişiliğe sahip olan ve farklı durumlardaki tutumu ne olursa olsun yani hangi maskeyi takarsa taksın bu kişiliğin izlerinin hep görüldüğü insan ise “birey”dir. Psikolojik açıdan bireyin belirgin özelliği kendine özgü ve bazı bakımlardan benzersiz psikolojisidir.(Jung,2020: 395) Bireyin ortaya çıkması yani bireyliği bilince getirmek için bilinçli farklılaşma veya bireyleşme süreci gerekir. “Bireyleşme kendiliğin varoluş sebebidir.”(Stevens, 1999: 63)

Bireyleşemeyen, kolektif kalan, personası ile özdeşleşen ya da nesne ile özdeşlik durumunda bulunan insanı ise bazı tehlikeler beklemektedir. Böyle biri, personadan çıkamadığı için bilinçdışı ile bilinçli bir ilişkiye giremez. Çünkü bu ancak personası dışında da varolan bireyin yapabileceği bir şeydir. Persona, doğal olarak bilinçdışını(anima ve gölgeyi) dışlamaktadır. Bilinçdışı ile bilinçli ilişkiye giremeyen kişi bilinçdışı ile zorunlu olarak özdeşleşir. Yani artık bilinçdışını hiçbir şekilde kontrol edemez ve onun zorlayıcı etkisi altına girer. Bilinçdışındaki olumlu, olumsuz bütün güdüler insanı kontrol etmeye ve bilinçli yaşamını sabote etmeye başlar. Kişi gittikçe daha çok bilinçdışı etkilerin altında kalır ve yaşamı çıkmaza girer.

Persona ile özdeşleşmenin tehlikesini Fordham şöyle belirtir: “Öte yandan kişinin kendisini oynadığı rolle özdeşleştirme tehlikesi de –bu tehlike rolün iyi olduğu ve kişiye çok uyduğu zamanlarda belirgin değildir- hep vardır(...) Belki davranışlardaki esneklik, tümüyle yeni bir davranış biçimini gerekli kılacak, bir bunalım ortaya çıkacaktır ya da gerçek anlamda kişisel duygu tepkisi olmayışının trajediye ulaştığı bir insanlık durumuna ulaşacaktır. Diğer bir tehlike ise çok kalıplaşmış bir ‘persona’nın, kişiliğin geri kalan yönlerini ve kişilikle ilgili olduğu bilinen ya da kolektif bilinçdışına ait olan tüm yönlerin reddedilmesine yol açmasıdır.”(Fordham, 2015: 64)

İçimizdeki Şeytan romanına baktığımızda romana yayılmış şekilde farklı yerlerde, farklı kişilerin kişilik üzerine düşündüğünü; kişiliğinin parçaları ya da farklı görünümleri arasında bir ayrılık ve çelişki bulunan insanları sorguladığını görürüz. İlk olarak Ömer, uzak akrabalarından Emine Teyze’nin evine gittiğinde kaldığı odadaki eşyayı gözden geçirirken evin eşyası ile ev halkının birbirine ne kadar benzediğini düşünür: “Yerde aynı eski, fakat güzel Uşak halısı, pencerenin yanındaki sedirde aynı patiska örtüler ve ot yastıklar, duvarda aynı “besmele” levhası ve bir köşede küçük bir masanın üzerinde aynı portatif gramofonla yırtık kılıflı plaklar duruyordu. Ömer bu karmakarışık eşya içinde daha çok sıkıldı. Sonra kederine rağmen gözlerinin sürmesini ve yanaklarının allığını unutmayan teyzesiyle şimdi herhalde odasında gamsız bir uyku uyuyan şişman teyzesini, Semiha’yı düşündü; ve onların buraya ne kadar uyduklarına şaştı. Onlar da bu oda gibi, bütün

evleri gibi henüz nereye ait olduklarını bulamamışlardı. Onların içinde de besmele levhasıyla Sonya plağı yan yana duruyordu.”(Ali,2015: 56).

Emine teyze ve ailesi aynı evlerindeki eşya gibi uyumsuz parçalardan oluşmaktadır. Bir bütün hâlinde farklı öğeleri sindirememişlerdir veya taraf seçerek birini de benimsememişlerdir. Sonuç olarak nereye ait olduklarını bulamamışlardır. Bu hâlleri ile kendi içinde bir bütün olan ‘birey’den çok farklı personaların anlamsız bir birleşimi gibi görünürler.

Macide de farklı olmakla birlikte yine kişilik üzerine bir sorgulama yapar. Macide çoğu zaman, akşam çayı için biraz bisküvi almak niyetiyle kibar pastanelere girmektedir. Burada gördüğü insanların davranışlarını sıklıkla şaşkınlıkla izler. Burada zaman geçiren gençler ortama uymak ve ilginç görünmek için yapmacık hareketler göstermekte, rol yapmaktadır. Macide bu insanları anlamaya, anlamlandırmaya çalışır:

“Bir insanın nasıl olup da kendini bu kadar inkâr edebileceğini anlamıyordu. Mesela hemen her gün orada görülen ve arkadaşları arasında mühimce mevkiî olduğu anlaşılan Peri isminde bir kız vardı. İsmi sahiden Peri miydi, Perihan’dan mı çevrilmişti, yoksa büsbütün başka bir şey miydi? Macide bunları bilmiyordu. Yalnız, pek de aptal olmadığı görülen kızın periliğinden veya insanlığından ortada bir şey kalmamış gibiydi. Cebinden çantayı çıkarışı kendi hareketi değildi, pastayı ağzına götürüşü, bir erkeğe lakayt olmak isteyerek el uzatışı, gülmek isteği, ciddi olmak isteği hep kendine yabancı hareketler, uzun zamandır çalışıldığı hâlde bir türlü benimsenememiş iğreti tavırlardı.” (Ali,2015: 133)

Macide’nin bu pastanelerde gördüğü insanlar tam anlamıyla “persona”dırlar. Kabul görmek için rolleriyle özdeşleşmişlerdir. Hiçbir hareketleri kendi kişiliklerinin etkisiyle oluşmaz. Çünkü kişilikleri yoktur. Bütün hareketleri taktıkları maskenin bir sonucudur, bu nedenle de yapmacık ve iğreti görünür. Macide bu kişilerden hiç hoşlanmaz ve şiddetle eleştirir. “Bunların her tavrı Macide’nin sinirlerine bir kamçı darbesi gibi tesir ed(er)”(Ali,2015: 134). Nitekim Macide onlarla tamamen zıtlık içindedir.

Macide Jung'un kavramlarıyla tam bir "birey"dir. Personası ile neredeyse hiç özdeşleşmemiştir. Kişilik sahibidir. Değer yargıları, davranışları, hisleri ve olaylara yaklaşımı kendine hastır. Kolektif olandan uzaklaşmıştır. Davranışları kişiliğinden kaynaklanır ve her davranışında kişiliği hemen görünür. Yapmacıklığa ve rol yapmaya ihtiyaç duymaz. Bunu en açık olarak Ömer'den duyarız: "Harikulade bir kız... Ne kadar olduğu gibi... Hiçbir sözü, hiçbir hareketi yok ki, kendisinin, Macide'nin malı olmasın!.."(Ali,2015: 122). Romanın sonunda da Ömer yine arkadaşına "Onda bizim gibi olmayan, olduğu gibi görünen ve bir şeyler olan bir insan buldum.(Ali,2015: 250)" diyerek aynı şeyi belirtir. Macide bir şey, bir birey olmuştur ve olduğu gibi görünür. Başka türlü görünmeye ihtiyaç duymaz.

Yine kişilik üzerine bir sorgulamayla ilerleyen sayfalarda karşılaşırız. Ömer İstanbul'un mühim yazarlarından oluşan bir arkadaş çevresine sahiptir. Bu yazarların başlıcaları İsmet Şerif, Emin Kamil, Muharrir Hüseyin ve Profesör Hikmet'tir. Ömer ile evlendikten sonra Macide de bu insanları çeşitli vesilelerle dinlemeye, tanımaya başlar. Ama Macide zamanla, büyük bilginler olarak düşündüğü bu adamların aslında hiç düşündüğü gibi olmadığını ve hayatlarında büyük çelişkiler olduğunu görür. Çünkü bu yazarlar söyledikleri ile hiç uyuşmayan şeyler yapmakta ve birbirlerinin düşüncelerinin çürütmek için dıştan göründükleri kişiye hiç uymayan bütün aşağılık yöntemlere başvurmaktadırlar. Özellikle bir gece hep beraber içki içilip eğlenirken bu adamların kendisine, konuşmalarında savunduklarına tamamen ters olan ahlaksızca niyetlerle yaklaştıklarını görünce Macide iyice bu adamlardan öğrenir ve kendi kendine düşünür:

"Bu adam ve ötekiler, hepsi birden, beş altı saat içinde nasıl kendilerini buluvermişlerdi! Müsamereden evvel birbirinden yüksek mevzularda konuşan, fikir âleminden yere inmek istemeyen, adi arzular ve ihtiraslara karşı numunelik bir istihfaf besleyen büyük üstatlar, derece derece alçalarak aç bir hayvan hâline gelmişler ve işte böyle karşısına, burnunun bir karış ilerisine kadar sokulmuşlardı. Macide bir insanı insan yapan şeylerden en küçük bir zerresinin bile, şu anda önünde dikilen bu herifte mevcut olmadığını görüyor ve asıl garibi, buna hayret etmiyordu."(Ali,2015: 221)

Macide gördüğü çelişkilere anlam vermekte zorlanır çünkü öğrenilen bilgilerin insanı değiştirmesi ve yüceltmesi gerektiğine inanmaktadır: “Halbuki şimdiye kadar, insan kafasına doldurulan ve orada eriyen şeylerin ruhumuza ve en küçük hüceyrelere kadar gireceğini, bizi böyle hayvan olmaktan kurtarıp daha başka, daha temiz bir şeyler yapacağını sanmıştı.” (Ali,2015: 221) Ve kendi kendine şu sonuca varır: “Bunlar zaten başka bir şey değillermiş... Bütün sözleri, bütün okudukları, bütün yazdıkları, bütün düşündükleri yalanmış!.. Fakat herkesin böyle olması icap etmez ya... Öyle insanlar olabilir ki, hayatta onları bir an bile bu vaziyette görmek mümkün değildir!..” dedi.”(Ali,2015: 221)

Macide'nin düşüncelerinden faydalanarak şu sonuca varabiliriz: Bütün bu yazarların bilgileri, düşünceleri ve ahlaki kimlikleri onların personasıdır. Hiçbir zaman kişilik hâline gelmemiştir. Sadece rol icabı benimsenmiştir. Bu persona ile özdeşleşme ve bir kişiliğe sahip olmama nedeniyle bilinçdışı onların üzerinde zorlayıcı bir etki yapar. Sonuçta söylediklerinin tam tersi aşağılık davranışlara düşerler.

Macide, romanın bir başka karakteri ve Ömer'in arkadaşı olan Bedri'ye bu insanlar hakkındaki düşüncelerini söylediği zaman Bedri uzun bir konuşma ile bu insanlara dair tahlilde bulunur. Bu yazarlar topluluğuna dair en doğru tespiti Bedri'nin yaptığını görürüz:

“Bu adamların hepsi büyük bir tezat ve ikilik içinde çırpınıyorlar. Hiçbiri sırtında taşıdığı ve muhafazaya mecbur olduğu mevki veya paye ile ahenk hâlinde yaşamıyor. Kafaları, zekâ itibariyle olsun, yarım yamalak bilgileri itibariyle olsun, merhamete muhtaç bir hâlde. **Şahsiyetleri kırpıntı bohçası gibi.** Her şeyleri iğreti, her vasıfları, her kanaatleri iğreti... Basit bir insan, mesela hiç okuması yazması olmayan bir köylü, bir amele, lalettayin bir adam bunlardan çok daha mükemmel bir bütündür. Çünkü o adam, mesela Hasan ağa, Hasan ağa olarak düşünür, böyle yaşar. Hükümleri hayatın verdiği birtakım tecrübelerin neticesidir ve kendine göredir. Konuşurken karşında Hasan ağadan başka kimse yoktur. Fakat bu efendilerin hiçbiri kendisi değildir. Fikir diye ortaya attıkları her şey, kafalarına rastgele doldurdukları

hazmedilmemiş, acayip, birbirine zıt bilgilerin tahrip edilmiş şekillerinden ibarettir.”(Ali,2015: 246)

Bu sözlerin devamında, bahsettiği yazarların birbirine zıt paradigmalardan çıkan düşünceleri aynı anda benimsedikleri için kendi şahsiyetlerinin de “kırpıntı bohçası gibi” ve çelişkili olduğunu söyledikten sonra devam eder: “Bu belkemicsiz malumat ve kanaatler mütemadiyen kopar, birbirinden ayrılır, sahibiyle münasebetlerini mütemadiyen değiştirir. **Çünkü hiçbirinde fikirler ve bilgiler şahsiyet hâline gelmemiştir.** Hiçbiri ukalalık etmek için malzeme toplamaktan başka bir şey düşünmemiştir. Hiçbiri insanı insan yapan şeyin şahsiyet olduğunu, bütün ilimlerin, bütün tecrübelerin yalnız bunu temine yaradığını anlamamıştır.”(Ali,2015: 247, vurgular bana ait)

İnsanlar genel olarak böyle kişileri değerlendirmekte hataya düşmektedir çünkü, “ Şu tarafı iyi ama bu tarafı çürük diye hükümler verilir. Bir insanın, bilgisi, düşünceleri, mantığı, ahlakı, hulasa her şeyiyle bir kül olduğunu henüz anlayan yok. Bu muhtelif taraflar bir insanda ne kadar ayrı çehre gösterirse gösterebilir, bir noktada birleşir ve bir ahenk vücuda getirirler. O nokta da şahsiyet dediğimiz şeydir.(Ali,2015: 247)”

Bütün bu parçaları şöyle toparlayabiliriz. Macide'nin davranışları ile sözleri birbirini tutmadığı için asıl kişiliklerinin gördüğü ahlaksız yüzleri olduğunu düşündüğü bu kişiler aslında ahlaklı veya ahlaksız bir kişilik sahibi değildirler. Okur yazarlıkları, bilgileri ve sanatkarlıkları onların yalnızca personasıdır. Taktıkları maskeyi korumak için de okudukları eserlerden beğendikleri düşünceleri toplayıp bunları gelişigüzel savunmaları gerekir. Aslında bütün bilgi ve birikimleri bir şekilde ele geçirdikleri ve toplum tarafından kabul gören bu maskeye uyabilmek içindir. Bu nedenle Macide'nin okuyan birinin olması gerektiğini düşündüğü şekilde öğrendikleri ve savundukları şeyler kendilerine derinden nüfuz etmez, onları değiştiremez. Onları aşağılık bir durumdan kurtarıp daha yüce bir şey yapamaz. Bütün bunların olabilmesi için her bilginin kişi tarafından değerlendirilerek şahsiyetin bir parçası hâline gelmesi, kişiliğin derinlerine sinerek hareketleri

etkilemesi gerekir. Ama onlar Bedri'nin savunduğu gibi okuduklarını birleştirip benimseyerek şahsiyet hâline getirememişlerdir.

Bedri konuşmasını bütün bu insanların aslında yüksek olmak bir yana normal bir kişiliğe bile sahip olmadığını ve taktıkları maskeyi korumak için bu şekilde davrandıklarını bariz bir şekilde eleştirerek bitirir: “Çünkü alelade bir insan bile olmadıkları hâlde kendilerine bir de münevver insan payesi verilince ve hayattaki mevki ve itibarlarını kaybetmemek için bu sıfatı akla hayale gelmeyecek hokkabazlıklarla muhafazaya mecbur kalınca, pek tabii olarak dalavereci olacaklar, ahlaksızlaşacaklar ve mütemadiyen birbirlerinin kıymetsizliklerini ortaya vurarak kıymetsizliğin esas olduğu kanaatini uyandıracaklar...”(Ali,2015: 247)

Görüldüğü gibi **İçimizdeki Şeytan** romanında ayrı ayrı yerlerde ve farklı roman kişileri vasıtasıyla aynı konu sorgulanmaktadır: Kişilik. Hayatlarında benimsedikleri şeyleri bir bütün hâline getiremeyen, bu nedenle de bireyleşip bir kişilik oluşturamayan, davranışları ve düşünceleri parçalı ve tezatlı bir yapı taşıyan sonuçta taktıkları maskelerle hayatını sürdürmeye çalışan kişiler eleştirilmiştir. Bütün bu olumsuz karakterlerin karşısına ise Macide; bir kişiliğe sahip olmuş, Jung'un deyimiyle bireyleşmiş olumlu bir karakter olarak konulmuştur. Jung'un kişiliğe dair incelemeleri ve persona, birey, kolektif gibi kavramları ile Sabahattin Ali'nin kişiliğe dair düşünceleri karşılaştırdığımızda ise ikisinin çok benzer olduğunu görürüz. Hem Jung hem Ali maskelerimizi çıkarmayı, içimizde varolan ile yüzleşmeyi ve benimsediğimiz şeyleri bilinçli olarak benimsemeyi bize önermekte; tam bir insan olmanın tek yolunun da bu olduğunu söylemektedirler.

3.BÖLÜM

3.SABAHATTİN ALİ'NİN KİŞİLİK TİPİNİ BELİRLEMEK

Çalışmamızın bu bölümünde, Sabahattin Ali'nin kişiliği ile roman kişilerinin kişiliği arasında benzerlikler olup olmadığı, daha detaylı söylenirse Sabahattin Ali'nin başkarakterleri ile aynı tutum tipine(içedönük-dışadönük olma) sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Sabahattin Ali'nin roman karakterlerini incelediğimizde bütün ana karakterlerin içedönük kişiliğe sahip olduğunu görüyoruz. Kadın-erkek bütün ana karakterler içedönük kişilikte. Dışadönük kişilikte olanlar ise yalnızca yan karakterler. Bunun yanında yer yer dışadönük tutuma yönelik eleştiriler yapıldığını görüyoruz. Bu da bizi Sabahattin Ali'nin romanlarında görülen baskın içedönük eğilimin kendi kişiliğinin bir yansıması olup olmadığı sorusuna getiriyor.

Yazar ile karakterlerinin kişiliğini karşılaştırırken aslında edebiyat eleştirisinde uzun zamandır bulunan bir yaklaşımı benimsemiş oluyoruz. Giriş bölümünde detaylı olarak ele aldığımız bu yaklaşım “eserden hareketle yazarın hayatını ve kişiliğini anlamak”tır. Bu eleştiri yaklaşımı ise, yazarlar eserlerinde kendi kişiliklerini yansıttıklarına göre, bu eserlerden yazarın kişiliğini çıkarabileceğimiz anlayışına dayanıyor.(Moran,2021: 133) “Bu yönüme inanan eleştirmenlere göre, sanatçı istesin istemesin kişiliğinin damgasını basar eserlerine. Bir kere her yazarın kendine özgü bir üslubu vardır ve üslup karakterin anahtarıdır. Bundan başka, bir yazarın eserlerinde işlediği temalar, seçtiği kahramanlar, kullandığı imgeler yine kişiliğini açıklar.”(Moran 2021: 133)

Bu düşünce şekli roman okurken hep zihnimizin bir köşesinden etki ederek bizi karakterlerin söyledikleri şeylerin, yazarın hisleri ve düşünceleri olduğuna ikna eder. Hatta bazen büyük bir hataya düşerek yazar ile karakteri bir tutarız. Ama her ne kadar bilinçli bir okuyucu olsak ve yazar ile karakterleri tamamen ayırabilsek de karakterlerin derin hislerine, baskın eğilimlerine yazarın da sahip olması gerektiğine; yoksa bunları bu kadar doğru bir şekilde anlatamayacağına inanmayı sürdürürüz. Flaubert'in “Madam Bovary benim.” demesi benzeri yazar tanıklıkları ise bu inancımızı daha da artırır. İşte bu bölüme kaynaklık eden merak da bu tür bir

meraktır. Sabahattin Ali'nin kişiliği karakterleri ile aynı ya da en azından benzer midir?

Ama kullandığımız yöntemin eserden hareketle yazarı anlamaya yönelik yöntemle birebir aynı olduğu da söyleyemeyiz çünkü biz sadece eserdeki karakterlerin kişiliklerini belirledikten sonra 'Romanlarındaki baskın eğilime bakılarak anlaşılır ki Sabahattin Ali içedönüktür.' demek yerine; Sabahattin Ali'nin biyografisini inceleyerek kişiliğine yönelik bilgi edinmeye ve bu bilgi ile karakterlerinin kişiliğine yönelik bilimizi karşılaştırmaya, bu karşılaştırma sonucu bir sonuca ulaşmayı hedefliyoruz.

Yazarın hayatını incelemeye başlamadan önce, önceki bölümlerde de alıntılanmış olan dışadönük tutuma yönelik eleştirileri toplu olarak tekrar incelemek faydalı olacaktır. Çünkü Sabahattin Ali'nin romanlarında içedönüklüğün baskın olduğunu söyleyebilmemizin sebeplerinden biri de, bazen ana karakterlerin bazen de yazarın kendisinin dışadönük tutumla özdeşleşmiş davranışları eleştirmeleridir. Dışadönük tutuma dair bir eleştiri **Kürk Mantolu Madonna** romanında yer alır. Yazar gözlemci karakter vasıtasıyla burada; sürekli çevrelerindeki insanlarla uğraşıp alay eden ve bundan bir tatmin sağlayan Raif Efendi'nin akrabalarını eleştirir ve dış dünyada olup biten şeylere büyük önem vermelerinin sebebi olarak iç dünyalarının boş oluşunu gösterir:

“Sonradan, bu eve gidip geldikçe, bu çocukların hepsiyle ahbap oldum. Hiç de fena insanlar değillerdi. Yalnız boş, bomboş mahluklardı. Yaptıkları münasebetsizlikler hep buradan geliyordu. İçlerinin esneyen boşluğu karşısında ancak başka başka insanları istihfaf ve tahkir etmek,onlara gülmek suretiyle kendilerini tatmin edebiliyorlar, şahsiyetlerinin farkına varıyorlardı. Konuşmalarına dikkat ederdim. İktisat Vekâleti'nin en küçük iki memuru olan Vedat'la Cihat'ın daire arkadaşlarını, Raif efendinin büyük kızı Necla'nın da mektep arkadaşlarını çekiştirmekten, kendilerinde de aynen mevcut olan birtakım giyiniş ve hareket garabetlerini yalnız başkalarında görüp alaya alarak fıkır fıkır gülmekten başka işleri yoktu.”(Ali,2014: 28)

Bu parçada eleştirilen davranış şeklinin dışadönük tutuma ait olduğunu söyleyebiliriz çünkü bir içedönük için dış dünyada ne olup bittiğinin veya çevresindeki insanların ne yaptığının pek önemi yoktur veya nispeten daha az önemlidir. O kendi iç dünyası ile ilgilenir ve dikkatini buraya yöneltir. Kendi arzuları, hayalleri ve düşünceleri onu fazlasıyla meşgul eder. Bu nedenle dış dünyayı çekici bulan ve orada olup biten her şeyi dikkatle gözleyip daha sonra da hakkında konuşan dışadönükleri anlayamazlar ve onlardan hoşlanmazlar. “İçedönük kendisi için bir şekilde değerli olanı öznedeyken, dışadönükse nesnede bulur. Nesneye bu bağımlılık içedönüğe en büyük yetersizlik belirtisi (...) gibi gelir.”(Jung,2020: 481) Ya da bu durumda olduğu gibi “boşluk” belirtisi. Benzer bir tutum da **İçimizdeki Şeytan** romanının ana karakteri olan Macide’de görülür. O da sürekli insanlarla uğraşan veya alay eden, kendilerinin ise pek farkında olmayan arkadaşlarını eleştirir ve davranışlarını anlamlandıramaz:

“Fakat buna rağmen bu çocukların nasıl olup da başka birine bu derece ehemmiyet vererek bütün kafalarını onunla alakadar edebildiklerini anlayamıyordu. Bir insanı kendisi kadar, kendi düşünceleri, dertleri, korkuları ve noksanları kadar ne meşgul edebilirdi? Halbuki bütün arkadaşlarının gözünde sanki sihirli bir gözlük vardı ve onların kendilerini görmelerine mâni oluyordu. Bu kadar ahmakça bir körlüğe başka türlü mana verilemezdi. Anasının düzgün ve boyalarını çalıp sürünerek mektebe gelen bir kızın başka bir kıza, tırnaklarını biraz sivriltilmiş diye kinayeli laflar söylemesi; oğlan çocuklarla pazar günü gezmeye gidip bütün şehre yayılacak kadar kepazelik çıkararak ve bu yüzden daha iki gün evvel inzibat meclisine çıkıp bir hafta muvakkat tart alan bir zavallının hiç yüzü kızarmadan “Aman yarabbi! Hiç utanmak kalmamış... Ayşe’nin Ahmet’le gezişine bakın!” demesi sadece gevezelik ve düşüncesizlik olamazdı. Macide etrafındakilerde hoşuna gitmeyen herhangi bir şey gördüğü zaman aklına ilk olarak: “Acaba ben de aynı şeyi yapmıyorum mu?” düşüncesi gelirdi. Fakat arkadaşlarından hiç birinin, ömründe bir defa olsun, kendini böyle bir sualin karşısında bırakmadığı muhakkaktı.”(Ali,2015: 37)

Bunların yanında, zayıf insanları kontrol etme planları kuran arkadaşı Nihat’ın düşüncelerini duyduktan sonra bu düşüncelere “Etrafımız o kadar çirkefle dolu ki,

temiz kalmak için bir tek çare kendi dünyamıza çekilmek ve muhitle, hiç olmazsa manen, alakamızı kesmektir!” (Ali,2015: 147) şeklinde içten içe karşı çıkan **İçimizdeki Şeytan**’ın karakteri Ömer’in düşüncelerinde aynı tutum görülür.

Sabahattin Ali’ye dair biyografilere baktığımızda kişiliğini belirlemek için sorduğumuz bütün sorulara cevap bulamasak da genel tutumuna dair bazı cevaplar buluruz. Jung bir kişinin içedönük mü yoksa dışadönük mü olduğunun çocukluktan itibaren belli olacağını söyler. İçedönük çocuklar çekingen, utangaç ve dış dünyadan uzak duran bir tutumu benimserler. Sabahattin Ali’nin çocukken bu tanıma uyan, içedönük bir eğilim gösterdiği görülür. Asım Bezirci, Sabahattin Ali’nin sokakta çok dolaşmayan ve çocukların oyunlarına pek katılmayan, çekingen bir çocuk olduğunu söyler. Sabahattin Ali’nin çocukluk arkadaşı olan Ali Demirel de onun çocukluğunu şöyle anlatır:

“Gerek okulda gerek mahallede arkadaşlarla oynadığımız oyunlara hiç katılmazdı. Ya bizi kıydan izler ya da eve girip kitap okur, resim yapardı. Bazen de bana mahalle oyunlarımızda kullandığımız tahtadan ok, yay gibi oyuncaklar yapardı. Aramıza sokulmadığı için öbür arkadaşlar onu dövmekle tehdit ederlerdi. Bu gibi durumlarda iri yapıma güvenerek onu korurdum... Güzel, yakışıklı ve sessiz bir çocuktü.” (Aktaran: Bezirci, 1987: 15)⁴

İlkokul yıllarında da Sabahattin Ali’nin aynı tutumu devam eder. Asım Bezirci bu durumu “Sabahattin Ali Edremit İdadisi’nin (şimdiki Gazi İlkokulu) başarılı bir öğrencisiydi. Gerçi sessizdi, sokulgan değildi, içine kapanıktı ama çok zeki ve çalışkandı.”(Bezirci,1987: 15) diyerek belirtir. Balıkesir’de Dârümuallimîn’e devam ederken yani on altı-on yedi yaşlarındayken nasıl bir tutum içinde olduğunu ise o zamanki günlüğünün ele geçirilen bir parçasından hareketle Ramazan Korkmaz bildirir: “Bu küçük günlükte dikkati çeken şey; yazarın gençliğinde de bedbin, yalnız ve karamsar bir ruh yapısına sahip olduğudur.”(Korkmaz, 1991: 11)

Aynı yıllarda, Dar’ül Muallimin’de Sabahattin Ali’nin en yakın arkadaşı olan Naci Erçevik, Sabahattin Ali’nin o günlerde nasıl olduğunu anlatır: “Derslere pek

⁴ Akpak, Ünsal; Sabahattin Ali Üstüne Anılar; Yeni Ortam, 23.1.1974.

çalışmaz, öğretmenleri dinlemekle yetinirdi. Öyleyken sınavlarda hep pekiyi notlar alırdı. Roman okumayı çok severdi. Mütalaa saatlerinde arka sıralara çekilir, kabak çekirdeği yiyerek *Pardayanlar'ı*, *Sefiller'i*, *Devri Alem Seyahat'i* yutarcasına okurdu.”(Bezirci,1987: 18)

Alıntılanan parçalardan hareketle Sabahattin Ali'nin çocukluğundan başlayarak gençlik yıllarına kadar yalnızlığı tercih eden, çekingen, sessiz, sosyalleşmekten hoşlanmayan, bunun yerine kitap okumayı tercih eden biri olduğunu yani içedönük eğilim gösterdiğini söyleyebiliriz. Zaman geçip Sabahattin Ali büyüdükçe ise tutumunda değişmeler olduğunu görürüz. Dar'ül Muallimin'den mezun olduktan sonra, 1927'de yani yirmi yaşındayken, Sabahattin Ali Yozgat'taki bir ilkokulun öğretmenliğine atanır ve buraya tayin olunan dayısı ile birlikte gelerek yerleşir. Arkadaş ve gizlice âşık olduğu Nahit Hanım'a buradan yazdığı mektuplarında çok sıkıldığını ve yalnızlık çektiğini yazar: “Konuşacak, dert yanacak bir adam, diye kendi kendime haykırdım... Yoktu... Malumat sahibi, derin, muğlak bir kimseye rast gelmek mümkün değildi. Müthiş bir surette yalnız kaldığımı hissettim. Ah... Bilhassa bu kadar kalabalığın içinde yalnızlık ne acı oluyor yarabbi.”(Korkmaz,1991: 15).

Yozgat'ta birlikte kaldığı dayısının oğlu Reşit Mazhar ise anılarında, Sabahattin Ali'nin sözlerinin tam tersine, aynı yıl Yozgat'ta yapılan akşam toplantılarında Sabahattin Ali'nin neşe kaynağı olduğunu, kolayca sosyalleştiğini belirtir: “Sabahattin bu toplantıların neşe kaynağı idi. Daha o günlerde Sabahattin'in girginliğini, hiç yabancılık çekmeden herkesle ahbablığı samimiyet derecesinde ilerletivermesini biraz da şaşkınlıkla gözlemişimdir.”(Bezirci, 1987: 26). Ramazan Korkmaz, Sabahattin Ali'nin günlük yaşamındaki neşesine ve sosyalliğine rağmen mektuplarında yalnız ve sıkılmış hissettiğini söylemesini; yazarın mizacı ve sanatçı kişiliği nedeniyle “en kalabalık toplantılara rağmen bir ipek böceği sabrıyla kendi iç yalnızlığının kozasını örmeye devam ettiğini” söyleyerek açıklar. (Korkmaz,1991: 14)

İlk kez hapse girip çıktıktan sonraki dönemde, 1933 kışında, Sabahattin Ali yine Ankara'da dayısının yanında kalmıştı. Bu dönemdeki yaşamının nasıl olduğunu

da yine kuzeni Reşit Ertüzün'ün anılarından öğreniriz: “1933-1934 kışında, on aylık hapisane yaşamının acısını çıkarırcasına neşeli bir hayat sürüyor, her akşam yapılan aile toplantılarında espriler saçıyor, arkadaşlarıyla geziyor, hiçbir baloyu kaçırmıyordu.”(Bezirci,1987: 44)

Sabahattin Ali'nin bu dönemden sonraki yaşamına tanıklık eden diğer yakınları da yazarın davranışlarına yönelik dayısının oğlu ile benzer şeyler söylerler. Arkadaşlarının belirttiğine göre, Sabahattin Ali çok konuşkan, açık sözlü, şen, iyimser, canlı, hareketli, taklitçi, şakacı(hatta zaman zaman alaycı) bir kişiydi. Geniş bir çevresi vardı. Solcu ya da sağcı diye ayırmadığı tanıdıkları arasında bakanlardan tüccarlara, avukatlardan savcılara, yazarlardan polislere kadar her çeşit insana rastlanırdı. Girişken, zeki ve ataktı, kendine pek güvenirdi.(Bezirci,1987: 72)

Örneğin Sabahattin Ali ile konservatuvarda ders verdiği dönemde tanışan ve kendisi konservatuvarda ders veya konser dinlemeye gittikçe görüşen Talip Apaydın, onun hakkındaki izlenimlerini şöyle anlatır. “Açık seçik, aydınlık, dobara dobur bir adamdı. Hikayelerindeki duygulu kişiliği ile bağdaştıramadığımı söylemeliyim. Kafamda daha başka kurmuştum demek. Oysa konuşkan, girgin, kavgacı bir adamdı.”(Bezirci,1987: 55)

“Aynı dönemde Sabahattin Ali, konservatuvarda Emin Türk Eliçin'le sıkı dosttu. Eliçin de Ali gibi Ebert'in asistanlığını yapıyordu. Eliçin'in eşi Asiye Hanım o günlere ilişkin bir anısında şöyle diyor: ‘Bir Pazar günü Sabahattin Ali, Aliye ve on aylık bebek olan Filiz kucaklarında olarak bize bulgur pilavıyla hindi yemeye geldiler. Sabahattin Ali çok değişik ve sempatik göründü bana. Keyfi pek yerindeydi. Coşkuyla gülüyor, iştahla yiyor, sürekli konuşuyordu.’”(Bezirci,1987: 56)

Sabahattin Ali'nin kardeşi Süheyla Conkman da, Sabahattin Ali'nin Ankara'da yaşadığı dönemdeki onun üzerine gözlemlerini şöyle aktarır: “Ağabeyimi aklım ererek, iyice orada tanımışımdır. Kapısı, dostlarına vakitli vakitsiz daima açık olduğu için, birçok kişiyi de orada tanımışımdır. Evli arkadaşları dışında, talebeleri de ziyarete gelirdi. Onun evindeki gibi, bu aile, arkadaş ve talebeleriyle sürdürdüğü, esprili, bilgili, son derece açık ve samimi sohbetlere ömrümce hiçbir yerde

rastlamadım. Bir oda dolusu insan içinde hep o konuşur, yaşlı, genç hep kendini dinletirdi. Hayranlık ve saygı topladığını sezdim orada bulunan insanların yüzünden.”(Conkman, 2004: 34)

Arkadaşı Melahat Togar da, Sabahattin Ali üzerine anılarını şöyle aktarır: “Bu konuşmalarda en çok sesi duyulan, kuşkusuz S.Ali idi. Sözlerine şaka ve alay da katarak konuşur, konuşurdu. Onun bu ‘çok ve çabuk’ konuşması, kanımca kafasından hızlı çalışmasından ileri geliyordu. Fikirler sanki önünden uçuşuyor, o da onları yakalamak için atılıyordu. Son derece zeki bir insandı.”(Togar, 2004, 70)

Kızı Filiz Ali ise kendisi ile yapılan bir söyleşide babasını şöyle anlatır: “Tabii bunlardan yola çıkarak babamın hep okuyan hiç konuşmayan biri olduğu sanılmasın. Aksine babam için “geveze” diyenler de vardı ama sevenleri tarafından konuşkan biri olarak nitelendirilirdi. Bu konuda Mediha Esenel, babamın; hazırcevap biri olduğunu hiçbir zaman kendisine söylenen bir lafın altında kalmadığını; onunla soru-cevap şeklinde konuşmanın mümkün olmadığını; bulunduğu yerde sürekli onun konuşup kendilerinin dinlediğini dile getirir anılarında.”(Ali,2018: 14)

Yine Filiz Ali babası hakkında “Babamın herkesi kucaklayan bir sevgisi ve sınırsız bir ilişki kurma hâli vardı. Çevresi çok genişti, her yere girer çıkar, kendisiyle uyuşsun ya da uyuşmasın, mutlaka ahabplık kurardı. Ankara’da konservatuar ekibi başta olmak üzere o dönemin kodamanlarından tutun da dönemin önemli edebiyat isimleri Pertev Naili Boratav, Orhan Veli Kanık, Azra Erhat, Cevdet Kudret ve Yaşar Nabi Nayır gibi isimlerle Ankara hayatımızda hem ev ortamında hem de dışarıda süregelen bir ilişkimiz vardı.” (Ali,2018: 13) demektedir.

Asım Bezirci de Filiz Ali ile aynı şekilde, Sabahattin Ali’nin Ankara’daki çevresinin genişliğinden bahseder ve o dönemdeki yakın olduğu kişileri sıralar: “Ankara’da Karanfil Sokak’ta oturan Sabahattin Ali’nin dostları arasında Eliçinlerden başka Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Cevdet Kudret, Muvaffak Şeref, Niyazi Berkes, Mediha Esenel, Niyazi Ağırnaslı da bulunuyordu. Tatlı konuşmaları, nükteleri, şakaları ve taklitleriyle Sabahattin Ali hepsinin ilgisini çeker, sözleri zevkle dinlenirdi. Hazırcevaplığı yüzünden kimse onunla başa

çıkamazdı. Sözlerine arada bir alay da katarak konuşur, konuşurdu. Öyleyken, kendisini dinletmesini bilirdi. Çok ve çabuk konuşması kafasının hızlı çalışmasına ve bilgisinin genişliğine yorulurdu.”(Bezirci,1987: 56)

Sabahattin Ali hakkında anlatılan farklı anılar ve üzerine yapılan farklı çalışmalar aynı Sabahattin Ali portresini ortaya koymaktadır. Bu portreye göre Sabahattin Ali çok konuşkan, kolayca ahabplık kuran ve sosyal etkileşimden hoşlanan, çevresi çok geniş, neşeli, canlı ve girişimci bir kişiliğe sahiptir. Denebilir ki bariz olarak dışadönüktür. Çocukluğunda gösterdiği içedönük eğilime ve roman karakterlerini hep içedönük karakterde yaratıp içedönük kişilik tipini en güzel şekilde yansıtmaya rağmen yetişkin Sabahattin Ali dışadönük bir kişiliğe sahiptir. Diyebiliriz ki Sabahattin Ali konuşmaktan hoşlanmayan ve hiç konuşmayan Kuyucaklı Yusuf’tan da, ömrü boyunca insanlardan uzak durup kendisini anlayacak tek bir kişiyi bekleyen Raif Efendi’den de çok farklıdır. Görünen o ki en çok benzediği karakteri, **İçimizdeki Şeytan**’ın başkişisi Ömer’dir. Bu da karşımıza başka bir soru çıkarır: Hangisi gerçek Sabahattin Ali’dir? Çocukluğundan beri içinde yaşayan ve romanlarını ele geçiren içedönük mü yoksa günlük hayatındaki dışadönük mü?

Jung normal bir insanın tutumunu belirlemenin zorluğuna eserinde değinir. Çünkü her insanda her iki tutum tipi de bulunmaktadır. Ama birisi bilinçliyen diğeri bilinçdışıdır. Yani örneğin bir kişinin bilinçli tutumu içedönükse bilinçdışı tutumu dışadönük olacaktır. Bir insana dışarıdan bakıldığında hem bilinçli davranışları hem de bilinçsizce, bilinçdışının etkisiyle yaptığı davranışları bir arada görüleceğinden bilinçli tutumunun ne olduğunu belirlemek oldukça zordur. Bu durumu Jung şöyle dile getirir: “Bilinçdışının birçok üst üste tabakanın altında her zaman gömülü kaldığı, deyim yerindeyse, zahmetli bir kazı süreciyle ortaya çıkarılabildiği düşünülmemeli. Tam tersine, bilinçdışı içerikler bilinçli psikolojik sürece o ölçüde sürekli akın eder ki gözlemcinin hangi karakter özelliğinin bilinçli, hangisinin bilinçdışı kişiliğe ait olduğuna karar vermesi kimi zaman zordur.” (Jung,2020: 330)

Jung karar verebilmek için işlevlere bakmak gerektiğini belirtir. Yani düşünme, hissetme, duyumsama ve sezgi işlevlerine. Bu işlevlerden hangisinin bilinçli olduğu bulunabilirse bilinçli tutum da bulunabilir. Bunun için, “Hangi işlevin tamamen bilincin kontrolünde bulunduğunu, hangi işlevlerin rastgele ve doğal karakteri haiz olduğunu gözlemlemeliyiz. Bilincin kontrolündeki işlev çocuksu ve ilkel özelliklere sahip olan diğerinden her zaman daha çok farklılaşır.” (Jung,2020: 330). Jung’un tavsiyesine uymamız tam anlamıyla mümkün değildir çünkü elimizdeki bilgiler Sabahattin Ali’nin hayatındaki baskın işlevi belirlememiz için yeterli değildir. Bunun için kararlarını neye dayanarak aldığı, hislerinin mi yoksa düşüncelerinin mi veya diğer işlevlerin mi kendisini kontrol ettiği sorularını cevaplayacak daha derinlikli bilgilere ihtiyaç duyarız. Adeta Sabahattin Ali’yi de bir roman karakteri gibi apaçık görmemiz gerekir.

Ama Jung’un sözleri ışığında sorumuzu değiştirebilir, daha doğru bir soru sorabiliriz. Çünkü artık bu iki farklı kişiliğin de Sabahattin Ali’ye ait olduğunu biliyoruz. Sorumuz hangisinin Sabahattin Ali’nin bilinçli kişiliği olduğu hangisini ise bilinçdışının ortaya çıkardığıdır. Freud’un savunduğu gibi eserlerinde bilinçdışı yüzü mü görünmektedir yani içedönüklük bilinçdışı tutumu mudur? Yoksa günlük hayatındaki dışadönüklüğü bilinçdışının yaptığı bir telafi sonucu mu ortaya çıkar. Bize ikinci seçenek daha inandırıcı görünmektedir. Çünkü eserlerindeki baskın içedönük tutuma ve çocukluğunda görülen içedönük eğilime bakılarak yazarın baskın tutumunun içedönük olması daha ikna edicidir. Baskın işlevinin ise hissetme veya sezgi olması ihtimali daha yüksektir. Çünkü yazarın romanlarında görülen romantizm teması ve romanları dışında da, ilk eserlerinden itibaren görülen romantizm eğilimi yazarda hissetmenin baskın olduğunu işaret etmektedir. Berna Moran’ın **Kuyucaklı Yusuf** hakkındaki yazısında saptadığı gibi, **Kuyucaklı Yusuf** gibi temel teması romantizm olmayan bir romanın ana karakteri bile romantizm akımına bağlanabilmekte, Yusuf’un romantizm akımının ortaya çıkardığı “soylu vahşi” tipini temsil ettiği söylenebilmektedir. Yazarın sezgisel olması ihtimalini ise, her türde eser veren bir sanatçı olması desteklemektedir. Çünkü Jung sanatçı tipini içedönük sezginin ortaya çıkardığını söyler. Düşünme işlevinin sanatçı tipine büyük oranda ters olması nedeniyle ve Sabahattin Ali’nin eserlerinde, duyum tipi baskın

olduğunda daha çok ortaya çıkan tasvirçilik yoğun olmadığı için bu iki işlev ise elenebilir. Bunlara dayanarak Sabahattin Ali'nin baskın işlevinin içedönük hissetme ya da içedönük sezgi olabileceğini ve yardımcı bir işlev olarak dışadönük sezgi veya hissetmenin yazara dışadönük bir görünüm verdiğini söyleyebiliriz. Ama bu sonuçtan daha kesin bir sonuç çıkarmak için daha önce de belirttiğimiz gibi elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sonuç olarak tek söyleyebileceğimiz Sabahattin Ali'nin günlük hayatında, kendi roman karakterlerinden çok farklı bir davranış şekline sahip olduğudur. Bu yönüyle Sabahattin Ali, karakterlerinden en çok Ömer'e benzerlik göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Jung'un tipler ayrımı tezi merkeze alınarak Sabahattin Ali'nin romanları incelenmiştir. Elbette Jung'u eleştirenler, onun görüşlerinden etkilenerek bu anlayışı ileriye taşıyanlar, onu esas almakla birlikte farklı değerlendirenler var. Ancak biz Jung'un görüşlerini nihai doğru olarak kabul edenler veya onun görüşlerini tamamen reddedenler gibi anlayışları dikkate almadan onun tipler ayrımını bir şablon kabul ederek romanlardaki kişileri değerlendirmeyi esas aldık.

İncelememizdeki ilk roman olan **Kürk Mantolu Madonna** romanının başkişileri olan Raif Efendi ve Maria Puder'in hangi kişilik tipine sahip olduğunu saptadığımızda ortaya oldukça ilginç bir sonuç çıkmıştır. Raif Efendi içedönük hissedene tipe, Maria ise içedönük düşünen tipe uymaktadır. Jung'un belirttiğine göre ise hissetme daha çok kadınlarda, düşünme daha çok erkeklerde baskın olan işlevlerdir. Romanın başkişilerinin kendi cinsiyetlerine karşıt kişilik tiplerine sahip olmaları yazarın eserde incelediği konu ile birebir uyumludur. Sabahattin Ali bu romanında toplumun kabul ettiği cinsiyet rollerini, özellikle de kadınlara verilen edilgen, bağımlı rolü eleştirmekte; aşkta ve evlilikte iki tarafın da her açıdan eşit ve özgür olması gerektiğini savunmaktadır. İşte yazar romanında bu kabullerin tamamıyla dışında tipler yaratarak ve kadın başkişiyi pasiflikten çıkararak, kendine has kanaatlere sahip erkeksi bir kişilikte yaratarak klasik kabulleri yıkmayı kolaylaştırmış; düşüncelerini onlar aracılığıyla savunmuş, görülebilir hâle getirmiştir. Böylece ideal aşka ve ilişkiye daha yakın bir portre çizilmiştir.

Çalışmamız sonucunda görülmüştür ki Sabahattin Ali'nin bütün başkişileri birbirinden farklı bir kişilik tipine sahiptir. Kuyucaklı Yusuf içedönük düşünen, **İçimizdeki Şeytan**'ın başkişisi Ömer içedönük sezgisel ve **Kürk Mantolu Madonna**'nın başkişisi Raif Efendi içedönük hissedene kişilik tipine sahiptir. Görüldüğü gibi erkek başkişiler içedönük olmak açısından birleşirken işlevler açısından farklılaşmaktadır. Bu da ortaya bazı açılardan benzer olsalar da büyük oranda farklı karakterler çıkarmıştır. Başkişilerin hepsinin farklı kişiliklere sahip olmasına, Sabahattin Ali'nin her romanında farklı sorulara cevap araması ve farklı konuları temel alması sebep gösterilebilir. Yazarın romanları ayrıca, mekan ve

zaman açısından da tamamıyla farklıdır. Konuları, zaman ve mekanları açısından birbirinden farklı olan romanlarda, karakterler de konuyu en iyi şekilde ortaya koyabilmek için farklıdır. **Kuyucaklı Yusuf**'ta Edremit örneği üzerinden köy ve kasabalarda eşrafın nasıl güçlenip halkı ezdiğini anlatan yazar; Yusuf'u kararlılık, dikbaşlılık, irade sahibi olmak gibi kahramanca özelliklere sahip içedönük düşünen tipte yaratmış ve böylece bu mücadeleyi daha destansı hâle getirmiştir. Türkiye'deki aydınların eleştirildiği ve irade sorununa "İçimizdeki Şeytan" sembolü üzerinden eğilen romanında ise yazar başkişiyi irade konusunda sorunlar yaşayan hayalci, gerçeklikten kopuk sezgisel bir tip yaparak sormak istediği soruları ona sordurmuştur. **Kürk Mantolu Madonna** romanında ise aşkı anlatırken kalıplaşmış kadın-erkek rollerine de eleştiriler getiren yazar toplumda kabul edilen erkek tipine zıt, genellikle kadınlarda görülen derin duygulara sahip tipte bir başkişi yaratarak değerli gördüğü erdemleri şahıslastırmıştır. Yazarın işlediği konuların çok farklı oluşu ve başkişilere de konuya en uygun olan kişiliklerin verilmesi bütün başkişilerin farklı kişilik tipine sahip olmasının nedenidir.

Kadın başkişilere baktığımızda ise Macide ve Muazzez'in aynı kişilik tipine sahip oldukları, ikisinin de "içedönük hissedeni" tipler oldukları görülmüştür. İki karakter de Jung'un kadınlarda hissetme işlevinin ağır bastığına dair tespitine uymaktadır. **Kürk Mantolu Madonna** romanının kadın başkişisi olan Maria Puder ise Macide ve Muazzez'in tersine içedönük düşünen tiptir. Kadın başkişiler içedönük olmak konusunda birleşirken baskın olan işlev açısından farklılaşmaktadırlar. Maria Puder'de genellikle erkeklerde baskın olan düşünme işlevi baskındır. Bu işlev farkının ise Maria Puder'in genel olarak kabul edilen ve alışılmış kadın tipinin dışında, S.Ali'nin zihnindeki ideali yansıtan şekilde yaratılması nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir. Sabahattin Ali'nin romanlarındaki kadın başkişilere toplu olarak bakıldığında ise karakterlerin gittikçe ideal hale geldiğini, kişilik tiplerindeki değişimin de bu ideale doğru gelişimin bir yansıması ve sonucu olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Yine çalışmamız sonucunda bazı roman karakterleri arasındaki çatışmaların kişiliklerinin birbirinden çok zıt olması nedeniyle ortaya çıktığı ve kişiliği

değiştirmek mümkün olmadığı için de roman boyunca bu çatışmaların aşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk olarak İçimizdeki Şeytan romanının karakterleri olan Ömer ve Nihat'ın çatışmalarının, Ömer'in büyük oranda imgeler arasında yaşayan içedönük sezgisel bir tip; Nihat'ın ise tek önemseddiği şeyin somut dünya ve bu dünyanın gerçekleri olan dışadönük düşünen bir tip olması nedeniyle ortaya çıktığı görülür. Aynı şekilde Kuyucaklı Yusuf romanının karakterleri olan Şahinde Hanım ile kızı Muazzez arasındaki çatışma da kişiliklerinden kaynaklanmaktadır. Şahinde Hanım bir dışadönük hisseden tip olarak nesnel dünyaya önem vermektedir ve bu dünyadaki refaha ulaşmak onun için önceliklidir. İçedönük hisseden tipteki kızı ise dış dünyaya önem vermez ve duygularını takip eder. Bu nedenle anne kız arasında asla uzlaşmaya varılamaz.

Çalışmamız sırasında **İçimizdeki Şeytan** romanını tahlil ederken Sabahattin Ali'nin eserinde kişiliğe dair sorular sorduğunu ve bunları farklı karakterler vasıtasıyla cevapladığını ve kişiliksiz insanlara yönelik eleştiriler yaptığını gördük. Jung ile Ali'nin kişiliğe dair düşünceleri karşılaştırıldığında, büyük oranda paralellikler taşıdıkları görülür. Ali'nin bazı rollere sıkışıp kalmış bu nedenle de kişilik sahibi olamamış insanlara yönelik eleştirisi ile Jung'un persona kavramı ve persona ile kısıtlı kalıp bireyleşememiş insanlara yönelik uyarısı aynı temelde birleşmektedir. Bu ortaklık da aynı konunun sorgulanıp aynı sonuca ulaşılmasını göstermesi açısından şaşırtıcıdır.

Çalışmamızın son bölümü olan üçüncü bölümünde ise Sabahattin Ali'nin romanlarında baskın olan içedönük eğilim ile kendi kişilik tipi arasında bir bağlantı olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Sonuçta yazarın biyografisinden ve hakkında yapılan tanıklıklardan hareketle kişiliğinin baskın işlevinin içedönük olduğuna ve dışadönük görünümünün bilinçaltı işlevinden kaynaklandığına dair bir tahmin yapılabilse de kesin bir sonuca ulaşmak bilgi eksikliği nedeniyle mümkün olmamıştır. Ama yazarın dıştan bakıldığında görünümü açısından, roman başkışilerinden çok farklı olduğunu söyleyebiliriz

KAYNAKÇA

- ALİ, Sabahattin(2013), Kuyucaklı Yusuf (55.baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ALİ, Sabahattin(2015),İçimizdeki Şeytan (37.baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ALİ, Sabahattin(2014), Kürk Mantolu Madonna (67.baskı), İstanbul: Yapı KrediYayınları.
- ALİ, Sabahattin(2019), Çakıcı'nın İlk Kurşunu (22.baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ALİ, Filiz (2018), Filiz Ali ile Sabahattin Ali Üzerine, Hece Dergisi, 253,(Sabahattin Ali Özel Sayısı), 12-17.
- BELGE, Murat (1994), Edebiyat Üstüne Yazılar (1.basım), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- BEZİRCİ, Asım (1987), Sabahattin Ali (3.basım), İstanbul: Amaç Yayıncılık.
- BİRKİYE, Atilla, Kuyucak'tan Yusuf ve Diğerleri; Sabahattin Ali: Anılar, İncelemeler, Eleştiriler(1.baskı), Haz. Filiz Ali, Atilla Özkırmı, Sevgül Sönmez(2014), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BUDAK, Selçuk(2009), Psikoloji Sözlüğü (4.basım), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- CEBECİ, Oğuz (2022), Psikanalitik Edebiyat Kuramı(4.baskı), İstanbul: İthaki Yayınları
- CONKMAN, Süheyla, Ağabeyim Sabahattin Ali, Sabahattin Ali: Anılar, İncelemeler, Eleştiriler(1.baskı), Haz. Filiz Ali, Atilla Özkırmı, Sevgül Sönmez(2014), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- CÜCELOĞLU, Doğan (2013), İnsan ve Davranışı (26.basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DEMİRALP, Oğuz(2007), Sahip Çık Sevdiğine, Kitap-lık Dergisi, Sayı:102.

- EMRE, İsmet (2006), Edebiyat ve Psikoloji (2.baskı), Ankara: Anı Yayınları.
- FORDHAM, Frieda (2015), Jung Psikolojisinin Ana Hatları (9.baskı), Çeviri: Aslan Yalçınar, İstanbul: Say Yayınları.
- FORSTER, E.M.(2016), Roman Sanatı (2.baskı), Çeviren: Ünal Aytür, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2016), Sanat ve Edebiyat(2.basım), Çevirenler:Emre Kapkın-Ayşen Tekşen, İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, Sigmund, JUNG, Carl Gustav ve ADLER, Alfred (1964), Psikanaliz Açısından Edebiyat (1.baskı), Çeviren: Selahattin Hilav, İstanbul: Ataç Kitabevi.
- JUNG, Carl Gustav (2006), Analitik Psikoloji(2.basım), Çeviren:Ender Gürol, İstanbul: Payel Yayıncılık.
- JUNG, Carl Gustav(1998), Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri(1.baskı), Çeviri: Kâmuran Şipal, İstanbul: Cem Psikoloji Yayınları.
- JUNG, Carl Gustav (2020), Psikolojide Tipler (3.baskı), Çeviri:Nur Nirven, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- KAYA, Nihan(2011), Fildişi Kuyu(1.baskı), Ankara: Nirengi Kitap.
- KORKMAZ, Ramazan (1991), Sabahattin Ali (İnsan ve Eser), Doktora Tezi, FIRAT ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- MORAN, Berna(2021), Edebiyat Kuramları ve Eleştiri(31.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- MORAN, Berna(2001), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2(7.baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, Kürk Mantolu Madonna; Sabahattin Ali: Anılar, İncelemeler, Eleştiriler(1.baskı), Haz. Filiz Ali, Atilla Özkırmı, Sevgül Sönmez(2014), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- SARI, Ahmet (2008), Psikanaliz ve Edebiyat(1.basım), Ankara:Salkımsöğüt Yayınları.
- SARIÇELİK, Rahime (2018), Kürk Mantolu Madonna Roman Kahramanlarında Çifte Cinsel Ahlak Standardı, Hece Dergisi, 253 (Sabahattin Ali Özel Sayısı), 668-675.
- STEVENS, Anthony (1999), Jung (1.basım), Çeviri: Ayda Çayır, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- STEVIĆK, Philip (2004), Roman Teorisi (2.baskı), Çeviri: Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞENGÜL, Mine(2011), Sabahattin Ali'nin Roman ve Hikayelerinde Kadın ve Kadın Eğitimi(Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- TEKİN, Mehmet(2018), Roman Sanatı(16. basım), İstanbul: Ötüken Kitap.
- TOGAR, Melahat, Arkadaşım Sabahattin Ali; Sabahattin Ali: Anılar, İncelemeler, Eleştiriler(1.baskı), Haz. Filiz Ali, Atilla Özkırımlı, Sevengül Sönmez(2014), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.